

МЕЃУНАРОДЕН ЦЕНТАР ЗА СЛАВЈАНСКА ПРОСВЕТА - СВЕТИ НИКОЛЕ

«МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД»
(ФИЛОЗОФИЈА, ЛИНГВИСТИКА, КУЛТУРОЛОГИЈА)

СПИСАНИЕ
на научни трудови

**ЧЕТИРИНАЕСЕТТА МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
„МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД“**

МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ
СВЕТИ НИКОЛЕ - БИТОЛА

Година X

Број 4

Јуни 2023

- СВЕТИ НИКОЛЕ, Р. СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА -
- 2023 -

Издавач: Меѓународен центар за славјанска просвета - Свети Николе

За издавачот: М-р Михаела Ѓорчева, директор

Наслов: «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД» (ФИЛОЗОФИЈА, ЛИНГВИСТИКА, КУЛТУРОЛОГИЈА)

Организационен одбор:

Претседател: Проф. д-р Јордан Ѓорчев

Заменик претседател: Доц. д-р Татјана Осадчаја

Член: М-р Борче Серафимовски

Член: Доц. д-р Милена Спасовска

Уредувачки одбор:

Проф. д-р Ленче Петреска, Северна Македонија

Проф. д-р Јордан Ѓорчев, Северна Македонија

Доц. д-р Милена Спасовска, Северна Македонија

Проф. д-р Мирослав Крстиќ, Србија

Проф. д-р Момчило Симоновиќ, Србија

Проф. д-р Христо Бонџолов, Бугарија

Проф. д-р Даниела Тасевска, Бугарија

Проф. д-р Снјежана Кирин, Хрватска

Доц. д-р Хаџиб Салкич, Босна и Херцеговина

Доц. д-р Татјана Осадчаја, Русија

Уредник: Проф. д-р Јордан Ѓорчев

Компјутерска обработка и дизајн: М-р Благој Митев

ISSN (принт) 1857-9299

ISSN (онлајн) 1857-9302

Адреса на комисијата: ул. Маршал Тито 77, Свети Николе, Р. Северна Македонија

Контакт телефон: +389 (0)32 440 330

Уредувачкиот одбор им се заблагодарува на сите учесници за соработката!

Напомена:

Уредувачкиот одбор на списанието «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» не одговара за можните повреди на авторските права на научните трудови објавени во списанието. Целосната одговорност за оригиналноста, автентичноста и лектурирањето на научните трудови објавени во списанието е на самите автори на трудовите.

Секој научен труд пред објавувањето во списанието «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» е рецензиран од двајца анонимни рецензенти од соодветната научна област.

Печати: Книжарница и печатница „Славјански“, Свети Николе

Тираж: 100

МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ

ИСТОК - ЗАПАД

ФИЛОЗОФИЈА, ЛИНГВИСТИКА,
КУЛТУРОЛОГИЈА

СОДРЖИНА

Ивана Пешич

**ЛЕКСИКАЛНИ ОСОБЕНОСТИ В НОВОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД НА НОВИЯ
ЗАВЕТ НА НЕОФИТ РИЛСКИ.....9**

Марија Дулевска

**ПОДОБРУВАЊЕ НА КОМУНИКАЦИЈАТА ВО МУЛТИЕТНИЧКА УЧИЛНИЦА
ПРЕКУ ВОН-НАСТАВНИ УЧИЛИШНИ АКТИВНОСТИ СО ЕТНИЧКИ
МЕШАНИ ГРУПИ НА УЧЕНИЦИ ПО АНГЛИСКИ ЈАЗИК.....15**

Бошко Караџов

ГРАФИЧКИОТ РОМАН И МУЛТИМОДАЛНАТА ЛИТЕРАТУРА21

Александра П. Танеска, Благојка Здравковска-Адамова

МИНАТОТО НЕОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК27

Катерина Видова

**УПОТРЕБАТА НА АНГЛИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ
ДНЕВЕН ПЕЧАТ37**

Наташа Младеновска-Лазаревска

ЗА АВТОБИОГРАФСКО-МЕМОАРСКИОТ ДИСКУРС НА КОЛЕ ЧАШУЛЕ.....47

Анита Ангелевска

ДОСТОЕВСКИ - ФРОЈД - СТАВРОГИН - ХАМЛЕТ - СТАВРОГИН.....55

Наталья Болатовна Ершова

**ПОТЕНЦИАЛНЫЕ ОЦЕНОЧНЫЕ КОМПОНЕНТЫ В СТРУКТУРЕ
КОНЦЕПТА SQUARE63**

СПЕЦИЈАЛЕН ДЕЛ

**НАУЧНИ ТРУДОВИ ОД СЕДМИ МЕЃУНАРОДЕН ФИЛОЗОФСКИ ДИЈАЛОГ
„ИСТОК-ЗАПАД“**

Vitomir Mitevski

PHILOSOPHY BETWEEN WEST AND EAST69

Vasil Gluchman

**TRADITIONS IN SLOVAK PHILOSOPHY AND ETHICS: BETWEEN THE WEST AND
THE EAST77**

Aleksandar Stamatov

**DAOIST PHILOSOPHY IN CONTEMPORARY CONTEXT
IN THE EAST AND WEST83**

ОБЛАСТ
**ФИЛОЗОФИЈА,
ЛИНГВИСТИКА,
КУЛТУРОЛОГИЈА**

Ивана Пешич

Република Северна Македонија

ЛЕКСИКАЛНИ ОСОБЕНОСТИ В НОВОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД НА НОВИЯ ЗАВЕТ НА НЕОФИТ РИЛСКИ

Абстракт: Тази статия се занимава с историята на превода на Новия завет на Светото писание на български език и примери за лексикални решения, използвани при превода на текста, като напр. фонетичните диалектизми, семантични диалектизми, събирателни съществителни на -ie, онародняване на лексиката, фигура етимологија, фразеологизми, лексикални паралели.

Ключови думи: Неофит Рилски, Новия Завет, лексика, фразеологизми, лексикални паралели.

LEXICAL FEATURES IN THE NEW-BULGARIAN TRANSLATION OF THE NEW TESTAMENT BY NEOFIT RILSKI

Abstract: This article deals with the history of the translation of the New Testament of the Holy Scriptures into Bulgarian and examples of lexical decisions used in the translation of the text, such as phonetic dialecticisms, semantic dialecticisms, collective nouns of -ie, nationalization of vocabulary, figure etymology, phraseology, and lexical parallel.

Key words: Neofit of Rila, The New Testament, lexeme, lexis, phraseology, lexical parallels.

Преводът на славянската Библия на новобългарски в периода на националното възраждане е важен не само за културното самоосъзнаване, за оформянето и налагането на официалния книжовен език, но и за овладяването на нови писмени жанрове и литературни прийоми. Преводът на Новия завет от Неофит Рилски е извършен само за две години – от 1835 до 1837 г, той е отпечатан за първи път в Смирна през 1840 г. и до 1859 г. Преводът на Новия завет от Неофит Рилски е осъществен по поръчение и със средствата на Британското и чуждестранно библийско дружество (БЧБД)¹.

Източници за превода на Библията Неофит Рилски се: превод направен от елински на гръцки език от митрополит Иларион; славянската Елисаветинска Библия² и от по-стари славянски ръкописи.

Преди той да се интересува с превода на Новия завет, Неофит Рилски е един от първите писатели, български книжовници, който издига идеята за единен, общ български език, с обща граматика за сичката България. Ръкописът на Неофит Рилски с първоначалния вариант на превода е открит в зимника на

1. Британското и чуждестранно библийско дружество англ British and Foreign Bible Society⁰, често известно в Англия и Уелс просто като Библийското общество, е неденоминационно християнско библийско общество с благотворителен статут, чиято цел е да направи Библията достъпна по целия свят

2. Елисаветински превод се нарича преводът на Библията на църковнославянски език, издаден в 1751 година по време на управлението руската императрица Елисавета.

Светия синод. Днес той се пази под № 235 в Църковноисторическия и архивен институт към Българската патриаршия, София (ЦИАИ).

Лексикологията е дял от лингвистиката, който изучава състава на думите в даден език. Тя е разделена на няколко поддисциплини: семантика (за значението); етимология (за произхода); лексикография (за речници); фразеология (наука за трайните словообразувания – фразеология).

В областта на лексиката Неофит Рилски е намерил подходящия баланс между народно-разговорни и книжовни елементи, като чувствително присъствуват думи от югозападнобългарските говори. Сред тях най-голямо е количеството на фонетичните диалектизми: *спаваше* (Мт 8:24), *сретен* (28:9), *камен* (Мт 7:9, 7: 24, 7:25), *реанк* (Мт 3:4), *древ* (Мт 4:6), *жнат* (Мт 13:44), *внече* (Мт 7:25), *догост* (Мк 5:19), *роптах* (Лк 5:30); наречията *внече*, *тано*, *дека*, *тога*, *тожко*, *ада* и др.

Като семантични диалектизми (от съвременна гледна точка) могат да се посочат следните думи: *убавите се* (Мт 10:17), *нахожда* (Мт 7:8), *оученик* (Мт 20: 32), *уни*, *наде* (Мт 13:44), *нше* (Мт 5:40), *да преидат* (Мт 8:18), *преосан*, *гваню*, *нсто* (Мт 5:46), *зна* – „студено“ (Мт 6:3), *изгнах* (Мт 7:22), *одонда* – „отвъд“, *бек* – „свят“ (Мт 12:33), *не аорнше* (Мк 4:38), *бездан* (Мк 20:12), *преда* (Мк 10: 25), *понах* (Мт 19:27), *не са доми* (Лк 23:29) 'кърмили', *стока* 'имот' (Лк 12:33).

В езика на Неофит Рилски се срещат характерните за югозападните български говори събирателни съществителни на -ie, които се членуват с член -то: *людие то* (Лука 7:16).

Неофит Рилски се е въздържал от широка употреба на разговорни турски и гръцки думи, с които изобилства народната реч през Възраждането, но въпреки това, за разлика от другите възрожденски преводи на Евангелието, тук ги намираме в десетки случаи. Понякога те са дадени в скоби, като пояснения на по-малко позната книжовна дума, а в други случаи, поради това, че турската заемка е така вкоренена в устната реч, изобщо не се търси нейното българско съответствие: *дългите болинте* (Мт 8:24) *мътири те гюмюкүйити* (Мт 9:9), *гюмюкүйиница* (Мк 2:14), *гемид* (Мт 4:21), *пазарот* (Мт 9:16), *ше да мѝ дурса* (Мт 13:12), *дурсали те комате* (Мт 14:24), *дурсоваше* (Мк 12:43), *на коше то* (Мт 21:42), *дшманино* (Мт 13:25), *сарфи те* (Мт 21:12), *сонгет* (Мт 27:48), *файда* (Мт 25:27), *чифлицы* (Мт 6:36, Лк 9:12), *лиманат* (Мт 6:53), *варим* (Мт 6:56), *хавир* (Мт 27:17), *хесап* (Мт 28:24), *папцы те* (Мт 3:11), *вноро* (Й 4:6), *кондса* (Лк 19:7), *кондсат* (Лк 9:12) – тук напр. П. Сапунов е употребил глагола „гостувать“.

Неофит Рилски продължава линията на онародняване на лексиката, приета в Сапуновия превод, като заменя редица църковнославянизми с думи от разговорната реч. На много места в неговия превод личи влиянието, което изпитва от предходника си (главно в лексиката): *врътопъ развойникот* – *пещера хайдътска* (Мт 21:14), *възложиши* – *твреха* (Мт 21:7), *седаница* – *столовете* (Мт 21:12), *призведе* – *пекыка* (Мт 20:25), *усптадох* – *мрамореха* (Мт 20:11), *усптадох* – *сърдеха се* (Мт 14:5), *прѣдѣлы* *Иудейскы* – *синори те* *Иудейскы* (Мт 15:25, 19:1), *на горахъ* – *по планини те* (Мт 18:12), *ведо* *врѣме* – *псю* *врѣме* (Мт 16:2), *панат* – *полен* (Мт 26:13), *миниги са* – *чини ти се* (Мт 26:53), *тысаша* – *хѣла* (Мт 16:9), *вѣдиги* – *прѣшавате се* (Мт 22:29), *времена* – *товари* (Лк 11:46), *дѣло* – *работи* (Лк 11:48, Лк 23:51), *въложи* – *тврете* (Лк 9:44), *младенцы* – *дѣца та* (Лк 10:21), *сладости* *житейскыи* – *сладостите на тоа себѣ* (Лк 8:14), *вѣшеса* – *таркалше се* (Мк 9:20).

Сложните думи лъжехристи, лъжепророци П.Сапунов и Неофит Рилски предават със словосъчетание: **лъжлив Христ** и **лъжлив пророк** (Мт 24:24).

Неофит Рилски вплита елементи от народнопесенното творчество или народната фразеология (фигура етимологика, фразеологизми и др.): **СЪ ГОЛЕМО ЖЕЛЕНИЕ ПОЖЕЛАХЪ ДА ПАМЪ СЪ ВАСЪ ТАА ПАСХА** (Лк 22:15), **КАКЕТО СЕБЪТКЛЕНЦЪ ТЪ КОАТО СЪ СЕБЪТЪ ѿ ПОДНЕВЕСНЫ ТЪ** (Й 1:24), **И СЕБЪТЪ ЕЪ ТЪМНИНА ТА СЪ СЕБЪТЪ** (Й 1:5); **ПРАТЪ МЪ ХАВЕЮЪ ЖЕНА ТА МЪ; НЕМАН НИКАКЕД МИШЕДИНА** (Мт 27:19).

Тъй като преводът на Неофит Рилски е направен от църковнославянски, но и поради убеждението на неговия преводач, че в книжовния език трябва да присъстват елементи от по-старата книжовна традиция, за да го обогатяват, съвсем естествено е в него да се търси книжовно влияние. Едно сравнение с първоизточника (Елисаветинската библия, изд. 1819 г.) показва паралелни места, доказващи пряко влияние както върху текста, така и върху преводния език.

Изброените по-долу лексикални паралели в Неофитовия превод са представени по части на речта, респективно съществителни, глаголи и наречия:

ВОЛѢЗНИ (Лк 13:9) - ВОЛѢЗНЬ
 БОДНИ ТѢ (Мт 24:6) - БРАНН
 ВЕЛЕДА (Мк 10:25) - ВЕЛЕДѢТЬ
 ГОРНИЦА (Лк 14:15) - ГОРНИЦА
 НА КНАЗИ ТѢ СИ И НА ТЫСАЩНИЦЫ ТѢ СИ (Мк 6:21)
КНАЗЕМЪ ОБОИМЪ И ТЫОЩИНКОМЪ
 НИТО МѢДѢ НА ПОАСАТЬ (Мк 6:8) - НИ ПРИ ПОАСОТЬ МѢДН
 БОДУТЬ (Мт 9:12) - БРАТУ
 ЛЕСТЬ (Й 1:48) - ЛЕОТЬ
 ЦОТО ДОХОЖДА ЕСТЬ МИРЪ (Й 1:9) - ГРАДСЦАГО ЕСТЬ МИРЪ
 НАУНАХА ДА ПРАВЕДЪТЬ ПОБѢСТЬ (Лк 1:1) - НАУАЩА УИНИТИ ПОБѢОТЬ
 ПРЕДЛОЖНИКЪ (Лк 11:6) - ПРЕДЛОЖИТИ
 ПРЕДЕТОЕ ТО (Лк 14:68) - ПРЕДДЕТОРЪ
 ПЕНАЗЪ (Лк 12:15) - ПЕНАЗЪ
 ТРОСОВЕ (Лк 13:8) - ТРОСОН
 ПРИШЕЛЦА (Мк 23:15) - ПРИШЕЛЦА
 СЕБѢТЬ (Й 1:4,5,7) - СЕБѢТЬ
 СЫНОВЕ ПРОМОЕИ (Мк 3:17) - СНА ПРОМОЕИ
 КНАЗУТЬ БѢСОВЕСКИ (Мк 3:22) - КНАЗЪ БѢСОВЕСКИ
 КУНЮЕТЕ (Лк 12:27) - КУНИИ
 КУЮША (Лк 7:14) - КУЮША
 АЗНИКЪ (Лк 13:8) - АЗНИКЪ
 И СЪ БИЗЪАЮЩИМЪ ТѢ ЕМѢНИ СА (Мк 15:28, Лк 22:37) - ОЪ БИЗЪАЮЩИМЪ ЕМѢНИ СА
 ШЕРУЕНИИ ТА (Лк 2:5) - ШЕРУЕНИИ
 ЕСЕЛИСЕ (Й 1:14) - ЕСЕЛИСА
 НЕ НИТЪ БОЗЕРАНАЕДЪТЕ (Мк 19:14) - НЕ БОЗЕРАНАЕДЪТЕ НМЪ
 ЕЛНЕД (Мк 2:22) - ЕЛНЕДѢТЬ
 ДОСАЖДАШЪ (Лк 11:45) - ДОСАЖДАШИ
 ЗАПРЕТИ (Мт 8:26) - ЗАПРЕТИ
 ЗАХОЖДАШЕ (Мк 1:32) - ЗАХОЖДАШЕ
 ИЩЕЛѢ (Мк 5:29) - ИЩЕЛѢ
 МАЛЕШЕ СЕ (Лк 10:40) - МАЛЕШЕ

нѣди се (Мт 11:12) - нѣдѣти ѿ
 попроси (Мк 6:23) - попросиши
 предложити (Лк 11:6) - предложити
 прикосна се (Мк 5:27) - прикосна ѿ
 сотвори (Мк 3:35) - сотвориѣ
 сотвориѣ (Мк 6:28) - сотвориша
 отхождѣ (Мк 6:31, 9:39) - ходоуѣ
 теори (п. 6.47) - теорѣ
 оуподобити (Мт 10:16, Лк 7:31) - оуподобѣ
 оупити (Мк 5:31) - оупитиѣ
 деи (Мк 1:12, 20) - деи

В църковнославянска лексика Неофит Рилски употребява не само на паралелни места под влияние на непосредствения източник, но и в други части на превода (позната му е както от богослужебната книжнина, така и от речници, нравствено-поучителни текстове и т.н.). И тук могат да се посочат редица примери, които показват по-сполучливите решения на Неофит в сравнение с другите двама преводачи и дава своя принос за интелектуализацията на книжовния език: *оутрѣва* (Мк 7:19) (срв. ПС *корема*, ПРС *тървѣхъ-тъ*), *вещи ти* (Мк 3:27) (ПС *сатовеѣ*, *похѣшнина-та* ПРС), *жестокъ*.

Широко място сред книжовната лексика заемат отглаголните съществителни на -ние, като част от тях са били познати не само от писмената традиция - употребявали са се и в народната реч - преминали от богослужението и религиозните ритуали (спасение, кръщение, избавление, знамение, рождение и т.н.). Друга, много по-значителна част от тях имат паралели и в църковнославянския текст (срещат се обаче и в дамаскината книжнина): *беззаконіе* (Мк 24:6), *блнстаніе* (Мт 28:3), *гоненіе* (Мк 4:4), *искѣшеніе* (Лк 11:4), *оуищеніе* (Мк 1:4), *окамененіе* (Мк 3:5), *попѣшленіа* (Лк 11:17), *попеченіе* (Мк 4:19), *скончаніе* (Мк 24:6), *собраніа* (Лк 13:9), *сѣщеніа* (Лк 13:8), *согласненіа* (Мк 1:25), *оутѣшеніе* (Лк 2:25).

Подобно на тогавашната практика Неофит Рилски съчетава глаголната основа с народен произход с книжовен суфикс -ние, така че примери като *бѣганіе* (Мк 13:18), *сѣаніа* (Лк 6:1), *прогледѣваніе* (Лк 7:21) не са изключения в превода, но те се употребяват успоредно и с народния тип образувания на -не: *дохожданѣ* (Мк 1:27), *сѣршѣванѣ* (Мк 3:26), *сѣшанѣ-та* (Мт 24:6), *рѣборѣ* (Мт 14:19), *нѣнѣ то* (Мк 7:4).

Абстрактната лексика е представена и от словообразователни типове със суфикс -іе, -ство и тя се използва много по-широко отколкото у ПС: *благотѣлѣуіе* (Лк 12:18), *лиценѣріе* (Мк 23:28), *наслѣдіе* (Лк 12:11), *безоуиѣство*, *безоуѣство* (Лк 11:8), *дѣтство* (Лк 2:37), *лиценѣрѣство* (Лк 12:40), *сѣнѣтелѣство* (Лк 13:8), *богѣнолѣство* (Мт 23:5).

Широко разпространени са книжовните словообразователни типове със суфикс -тел за лица от м.р.: *спаситѣлѣ* (Лк 2:11), *злѣстоитѣлѣ* (Й 9:32). С него образува и думи от народна основа: *знѣтелѣн ти* (Мк 12:10), *прѣдѣтелѣн ти* (Мт 25:9).

Впечатлението за по-силното влияние от традицията се засилва от множеството църковнославянски фонетични облици (съвпадащи в много случаи със западнобългарските): *цѣрква* (Мк 11:11, Лк 14:58), *да бѣде* (Мт 27:22), *нѣдрѣстѣ* (Мт 12:40), *ногѣтъ* (Мк 2:19), *ока ти* (Лк 9:62), *нѣжѣ* (Мк 10:6), *огнѣ* (Мк 9:43), *смерѣтъ*, *прѣтерѣнѣ*, *нѣдрѣстѣ* (Й 13:12, 13, 14), *скорѣѣ*, *плѣтъ* (Й 13:19, 20), *нѣво то* (Мк 10:21), *скѣтѣнѣ* (Й 13:20).

Налице са и запазени граматични форми (окончанија за мн.ч., разширените оконч. при прилагателни и др.): *кѣзѣн* (Мк 6:21), *вѣзѣн* (Лк 19:27), *вѣзѣнѣнъ и сѣбѣнѣнъ* (Мк 23:17), *многѣ множество* (Мт 3:8), *идѣше стадо* (Лк 12:32), *прѣбѣвѣ* (Й 14:17).

Често се среќаат форми с епентетично л: *сѣла* (Лк 21:24), *сѣла* (Мт 27:55) *зѣла* (Мк 4:5), *просѣла* (Й 7:39), *благосѣлаше* (Мк 10:16, Лк 24:51), *оудѣлаваха се* (Мк 10:26), *поздравѣлабѣ* (Мк 13:38), *поздравѣлѣнѣ* (Лк 1:29), *пѣла* (Мт 24:27).

Представките со-, во-, воз- имат също църковнославјански облик: *вознѣнѣнѣ* (Мт 24:10), *соѣда* (Мт 19:19, 22:39), *соѣлази*, *согубѣши* (Лк 17:1,2), *возрасте* (Й 9:23); предлог во: *во вѣкъ* (Й 8:35).

Езикът на Неофит Рилски съдържа църковнославјански сегашни деятелни и сегашни страдателни причастия, но те все пак са рядкост: *бѣдѣнѣ* (Мк 10:30, Лк 18:30), *хѣлаше и благосѣлаше* (Лк 21:53), *мѣсто нарицѣное Голгофа* (Мт 27:33), *небѣснѣнѣ* (Мк 9:43, 45), *нѣнѣнѣнѣ* (Мт 24:9, Лк 21:17), *нѣнѣнѣ* (Лк 24:31). Почесто обаче Неофит Рилски ги заменя с глаголна форма: *оубѣтающе* - *оубѣта* (Мк 5:31), *вѣлавающе* - *вѣлаше*, *чѣтеуеи* - *чѣтеуе* (Лк 1:3), *тѣпѣюще* - *тѣпѣ* (Лк 8:45).

Част от сложените думи в Новия завет също имат паралели в църковнославјанскиот текст: *благосѣла* (Лк 7:1), *благосѣлѣ* (Лк 10:21), *единороднѣ* (Лк 1:14), *благосѣлаше* (Мк 15:43), *ажѣсѣласте* (Лк 14:57), *цѣрква ѣже творѣнѣ* (Лк 14:58), *благосѣла* (Лк 1:28), *благосѣла* (Лк 1:30), *зѣла* (Лк 9:39), *уѣла* (Й 8:44).

В езику на превода присѣствуват многу думи от грчки произход, проникнали чрез книжовната традиција: *фѣлатѣ* (Мк 16:1), *фѣлатѣ* (Мк 11:18), *фѣлатѣ* (Мк 7:19), *фѣлатѣ* (Мк 5:35), *фѣлатѣ и бѣсѣ* (Лк 16:19), *фѣлатѣ* (Лк 1:5), *фѣлатѣ* (Мк 26:30), *фѣлатѣ* (Лк 8:30), *фѣлатѣ* (Мт 27:11), *фѣлатѣ* (Мт 27:24), *фѣлатѣ* (Мт 27:25), *фѣлатѣ* (Мт 17:27), *фѣлатѣ* (Мк 6:27) и др.

Не само в текстологично, но и в езиково отношение можат да се откријат редица места, кадето Неофит Рилски се е облягал върху Сапуновиот превод. Тој е повторјал избирателно некои лексеми, които е считал за подходящи в конкретниот случај, както народно-разговорни, така и книжовни: *наѣлаше* (Пс) - *наѣдо го наѣлаше* (Лк 5:1) (*наѣлаше* и *ЕБ*) *ако не бы бѣлѣ тоа сѣстоиѣ* (Й 18:30), *вѣла* (Мк 5:38), *вѣла* (Мк 1:7), *оудѣла* (Мк 4:7) (*вѣла* *ЕБ*), *вѣла* (Мк 4:9), *вѣла* (Мт 21:28), *вѣла* (Мт 23:3) (*вѣла*).

Неофит Рилски повторја по сѣкиот начин опита на П.Сапунов да внедри в преводниот езику избирателно определена книжовна лексика от грчки произход, останала непрѣведена в старите славјански паметници: *спѣлатѣ* (Мк 6:27), *тѣлатѣ* (Мк 6:3), *прѣлатѣ* (Й 18:28), *фѣлатѣ* (Мк 7:19). Веројатно не случајно и у двамата намираме едни и сѣки лексеми, заимствани от *ЕБ* и може да се предполага, че в Неофитовиот превод те са попаднале не без влиянието на предходниот превод: *дѣлатѣ* (Мк 22:6) (*дѣлатѣ*), *вѣла* (Мт 21:43) (*вѣла*).

Неофит се стреми към обновјаване на книжовниот езику чрез лексикална славјанизација (в духа на умерениот славјански пуризъм), но не стига до крайност, отреждајќи определено място и на некои вкоренени в говорната практика грцизми и турцизми. Балканскиот и ортодоксалниот пример в търсене на опорни точки в собствениот му модел непрѣкъснато се налага при аналогия на различни

явления от съседните ни езици руски и сръбски. Църковнославянското влияние в езика на Неофит е най-силно по отношение на лексиката.

В езика на превода намираме пълно отражение на народната говорима реч с присъщите ѝ местни особености (родния бански говор на преводача), от една страна, и книжно влияние (от църковнославянската и домашната писмена традиция) от друга - т.е. в пълна степен намира приложение споделеният от Неофит модел за книжовен език на народна основа, балансиращ диалектната пъстрота и ограничения словен инвентар с елементи от богатата писмена традиция и изградената библийска стилистика. Той обръща внимание на факта, че тези уточнения съдържат редица екзегетически бележки и лексикални разнечетения, които са важни не само за историята на българския език.

Неофит Рилски представлява своеобразен просветител в областта на българската филология, неговият превод на Светото Писмо утвърждава и кодифицира българския език, като дава силна основа за съществуването му като национален език; на него се приписва създаването на националната идентичност на българския народ чрез създаване на национален език за него.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Заимов, Й. Нов старобългарски паметник. Първомайският надпис от XI-XII в. – Български език т. 4, София 1983, 290-295.
2. Новий Завет Господа нашего Иисуса Христа, преведен от Неофит, йеромонах, П.П. Рилец, Смирна 1840.
3. Новий Завет, Нью Йорк 1867 (славянски и български)
4. Новый Завет Господа нашего Иисуса Христа. Сега ново преведенный от славенский на болгарский язык от Неофита, иеромонаха Рылца. Издание трето, Лондон 1859.
5. Бархударов, Л. Язык и перевод, Москва 1975.
6. Гарбовский, Н. Теория перевода, Москва 2007
7. Желев, И. Преводи на Новия Завет на български език. – Духовна култура, 1, 1999, 3-9.
8. Комиссаров, В. Лингвистика перевода, Москва 1980.
9. Виноградов В. Лексические вопросы перевода художественной прозы, Москва 1978
10. Якобсон, Р. О лингвистических аспектах перевода. – Якобсон Р. Избранные работы, Москва 1985.

Д-р Марија ДулевскаУниверзитет на Југоисточна Европа
Република Северна Македонија

ПОДОБРУВАЊЕ НА КОМУНИКАЦИЈАТА ВО МУЛТИЕТНИЧКА УЧИЛНИЦА ПРЕКУ ВОН-НАСТАВНИ УЧИЛИШНИ АКТИВНОСТИ СО ЕТНИЧКИ МЕШАНИ ГРУПИ НА УЧЕНИЦИ ПО АНГЛИСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Мултикултурализмот постои низ сите држави во светот исто и во Република Северна Македонија. Подразбира почитување на различностите, намалување на стереотипите и предрасудите и поддршка на единството.

Истражувањето во докторскиот труд покажа дека училиштата како воспитно-образовни институции се првичните места каде што треба да настане првичната промена. За таа цел како примероци во истражувањето беа земени наставници, ученици, родители од две етнички различни училишта македонско и албанско. Се користеа квалитативен и квантитативен метод како и прашалници, анкети интервјуа и непосредно набљудување.

Главната хипотеза беше Подобрување на комуникацијата меѓу различните групи на мешани ученици низ различни вон-наставни активности.

Двете училишта остварија низа соработки и одржаа заеднички вон наставни активности по сите наставни предмети каде што наставниците и учениците соработуваа и комуницираа за да се оставри целта на секој час. Соработката траеше активни 3 училишни години и на крајот се поразгнисува завршен настан на кој се презентираат активностите и главната хипотеза беше потврдена.

Општиот заклучок е дека слични активности да продолжат како процес понатаму за да уште повеќе се развива комуникацијата соработката и единството почнувајќи од основното образование.

Клучни зборови: етнички, мултикултурализам, меѓусебни активности, верска различност, соживот и одржливост

IMPROVING COMMUNICATION IN A MULTIETHNIC CLASSROOM THROUGH OUT-OF-SCHOOL ACTIVITIES WITH ETHNICALLY MIXED GROUPS OF ENGLISH LANGUAGE STUDENTS

Abstract: Multiculturalism exists in all countries in the world as well as in the Republic of North Macedonia. It implies respecting diversity, reducing stereotypes and prejudices and supporting unity.

The research in the doctoral thesis showed that schools as educational institutions are the initial places where the initial change should occur. For this purpose, teachers, students, parents from two ethnically different schools, Macedonian and Albanian, were taken as samples in the research. Qualitative and quantitative methods as well as questionnaires, surveys, interviews and direct observation were used.

The main hypothesis was Improving communication between different groups of mixed students through different extracurricular activities.

The two schools achieved a series of collaborations and held joint extracurricular activities in all subjects where teachers and students collaborated and communicated to achieve the goal of each lesson. The collaboration lasted active 3 school years and at the end a final event was organized where the activities were presented and the main hypothesis was confirmed.

The general conclusion is that similar activities should continue as a process in order to further develop communication, cooperation and unity starting from primary education.

Keywords: ethnical, multiculturalism, mutual activities, religious diversity, coexistence and sustainability.

ВОВЕД

Мултикултурализмот е широка и мошне актуелна тема низ Европа и светот и исто така е присутна во Македонија. Скоро и невозможно е да се помисли на концепт на етнички чисти држави затоа што во секоја држава има најмалку две различни култури, а во некои и повеќе. Заради соживот и одржливост целта на една држава треба да биде фокусирана кон тоа да се најде начин за развивање на концептот на прифаќање на различностите и почит кон другиот. Во случајот со Република Македонија, прифаќањето на постоење на различни етнички групи со сопствени светогледи, јазик и култура треба да биде приоритет. Тоа исто така подразбира изнаоѓање на начини за намалување на предрасудите и стереотипите како и континуирана и постојана реконструкција на менталниот склоп на индивидуата со оглед на тоа што во државата има различни народи со различна расна етничка и верска определеност.

1. ПРИНЦИПИ И ЧЕКОРИ ЗА УСПЕШНИ ПРОМЕНИ-

Првиот чекор кон постигнување на овие цели е низ раните фази на образованието. Училиштата се клучот за имплементација на реконструкцијата на свеста на поединецот. Во докторскиот труд како примероци се земени две основни училишта, но истите тие се од различни етнички структури- ООУ Блаже Конески- Прилеп е чисто Македонско и Реџе Рушит Зајаз, од с.Зајас, Кичевско-кадешто учениците и вработените се етнички Албанци- се партнер училишта по однос на имплементирање на меѓу-училишни етнички различни активности. Соработката на двете училишта е во согласност со Советот на општините на Прилеп и Кичево, со Бирото за развој на образованието, Државниот просветен инспекторат како и Министерството за образование и наука на Република МАкедонија како официјални надлежни институции.

Секое училиште во свои рамки поминува низ процес на интернетничка самоевалуација во рамките на кој се детектираат слабите страни и се изработува развоен план за нивно надминување како и кон изработка на нов развоен план. Сите документи кои училиштето ги изработува се усвојуваат од Училиштниот Одбор и се контролирани и верификувани од страна ана Државниот Просветен инспекторат.

Понатаму, секое училиште има свој тим на одговорни наставници т.н СИТ кој ја спроведува и координира цела постапка за меѓуетничка соработка меѓу двете

училишта. Пред самата учебна година двете партнер училишта изработуваат план за заеднички меѓуетнички активности кои истите планираат да ги реализираат. Тој план, се презентира пред Советот на родители, пред училишниот одбор и се усвојува и понатаму таа станува составен дел од Годишната програма на училиштето која пак се усвојува на седница на Совет на двете општини. Со почетокот на учебната година планот за взаемните активности започнува да се реализира согласно зацртаните и постаени цели и самата динамика. На крајот од секоја учебна година се прави годишен извештај за реализираните активности како и за нереализираните и исто истите се презентираат на училиштен одбор и Советот на општините.

2. ЧЕКОРИТЕ НА УСПЕШНАТА ПРОМЕНА

1. ОДЛУКА НА УЧИЛИШТАТА ДА СЕ ВКЛУЧАТ ВО ПРОЦЕСОТ НА МЕЃУЕТНИЧКАТА ИНТЕГРАЦИЈА - двете етнички различни училишта донесуваат свои официјални одлуки поддржани од Советот на родители, Училишните Одбори, Советите на општините, БРО и Државниот Просветен инспекторат да се вклучат во процесот на имплементирање на меѓуетнички активности меѓу две етнички различни училишта. За таа цел се врши и дисеминација на наставниците и родителите како и учениците за сите активности што ќе се преземаат во текот на тековната учебна година.

2. САМОЕВАЛВАЦИЈА НА УЧИЛИШТЕТО И ИЗРАБОТКА НА АКЦИОНЕН ПЛАН – (од аспект на меѓуетничката интеграција) - Секое училиште согласно одредени ставки пред почетокот на учебната година си врши своја самоевалвација за да ги утврди своите слаби страни и потоа врз основа на добиените резултати истото си прави и изработува АКЦИОНЕН ПЛАН на активности што планира да ги изведе низ учебната година. Акциониот план треба да е усвоен од Советот на родители, Училишните Одбори, Советите на општините, БРО и Државниот Просветен инспекторат. Со тој годишен план се запознаваат наставниците и соодветно на динамиката заеднички ги изведуваат планираните активности.

3. СОЗДАВАЊЕ НА ТИМ НА ОДГОВОРНИ НАСТАВНИЦИ за РАБОТА СО ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА МЕЃУЕТНИЧКИ АКТИВНОСТИ - Двете училишта секој во својот дел формира т.н СИТ- тоа е тим од одговорни наставници кои се задолжени за водење, координирација, следење и вреднување на имплементацијата на меѓуетничките активности меѓу учениците и наставниците од двете училишта.

4. СПРОВЕДУВАЊЕ НА МЕЃУЕТНИЧКИТЕ АКТИВНОСТИ МЕЃУ ДВЕТЕ УЧИЛИШТА - По добиена согласност на претходно спроведена анкета на родители и ученици, наставниците од двете училишта започнуваат со реализација на меѓуетничките активности двајца наставници од својот предмет на претходно утврдена локација со групи на етнички мешани ученици. За секоја реализирана активност се изработува годишен извештај на крајот од учебната година и повторно истиот се доставува со соодветните надлежни институции

5. ОРГАНИЗИРАЊЕ НА ЗАВРШЕН НАСТАН – На крајот од секоја учебна година по преходен договор на наставниците и учениците се организира завршен настан на кој се покануваат наставници, родители ученици, официјални претставници и се презентираат продуктите на сработеното. Пред почетокот на следна учебна година, се креира нов план за имплементација на меѓуетнички активности.

6. СЕРТИФИКАЦИЈА НА НАСТАВНИЦИ И СТРУЧНИ СОРАБОТНИЦИ- Секој наставник или стручен соработник кој бил успешен во имплементацијата на

меѓуетничките активности добива соодветен сертификат издаден од БРО и од Монистерството за образование и наука на Р.Македонија

ЗАКЛУЧОК

Република Македонија е мултиетничка земја. Луѓето треба да научат да се почитуваат меѓусебно и да развијат капацитет да ги ценат другите, без оглед на нивното потекло. Комуникацијата на сите нивоа е императивната цел за сите учесници во процесот. Сепак, овие комуникациски вештини треба да се започнат уште на рана возраст и да се воведат веќе во основното образование кај учениците. Заедничката соработка меѓу ООУ Блаже Конески - Прилеп со доминантно македонско население и Редзе Рушит Зајази Кичево со претежно албанско население, ќе покаже капацитет за мешани групи на ученици да работат заедно, да соработуваат и да комуницираат на конструктивен начин.

Покрај тоа што е директна и вербална, комуникацијата може да биде и просторна, визуелна, соработка, иако движења и креации. Преку заеднички работилници и заеднички настани на учениците, различни заеднички производи се ставаат како клучни резултати и резултати од соработката. Многу ученици под влијание на нивните родители и колеги несвесно стануваат осудувачки и предрасуди. Преку работилниците учениците учат за опасностите од дискриминација, со што се развиваат вештините за недискриминација и учење за соработка. Современото образование на деветто одделение го вклучува меѓуетничкото образование во наставната програма.

Комуникацијата треба да се одвива на сите нивоа, меѓу родителите од двете училишта, меѓу родителите и наставниците, и меѓу наставниците од двете училишта. Резултатите и меѓусебните производи треба да бидат пропишани во годишниот план за следните години и на повисоко ниво можат да бидат вклучени во Бирото за образование на официјалните наставни планови за сите училишта во Република Македонија. Клучната улога на образовниот инспекторат не смее да се запостави - тие се официјални претставници кои го следат целиот процес и даваат забелешки за службено подобрување во инспекцискиот извештај секоја трета година, поради интегралната евалуација за која секое училиште треба законски да се подложи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бауман, Герд. (2009). "Мултикултурна загатка- реобмислување на националниот, етничкиот и религиозниот идентитет"—Издавачки центар Три.
2. Берман, Пол 2005." (Терор и либерализам)",Крстопати,Евро Балкан Пресс
3. Гелнер, Ернст (2001). " Нациите и национализмот", Култура АД Скопје
4. " Малцинствата во демократијата" (2005). - Фондација Конрад Аденауер, Европски центар за малцински прашања
5. Тејлор, Чарлс (2004)." Мултикултурализам-огледи за политиката на признавање", Евро-Балкан прес, Скопје.
6. Џепароски,Иван (2007). " Аспекти на другоста- Теории на другоста, Зборник по културологија"- Евро Балкан Прес, Менора, Скопје.
- 7.
- 8.

9. Alaya, Enthony, K. (2004).- Identity, authenticity, survival-multicultural societies and the society reproduction", in Taylor, Charles- "Multiculturalism- "Examining the politics of recognition",Princeton
10. Bauman, Gerd- (2009). "Multicultural riddle- National, ethnic and religious identity rethinking"- Routledge,
11. Festival of Innovative Practices- for Interethnic Integration in Education-(2016). "Through innovation to a better integration"- Youth Cultural Center, Skopje.
12. Habermas, Jurgen (2004). "Battles for a recognition in a state with constitutional democracy"- in Taylor, Charles- "Multiculturalism- "Examining the politics of recognition",Princeton.
13. Kymlicka, Will (Issue 4/2002). "Multiculturalism an Minority Rights:West and East", Queen's University, Canada and Central European University, Bodapest,Hungary.
14. Lenard, Patti Tamara (2012). "The reports of Multiculturalism's death are greatly exaggerated"- Research article, university of Ottawa, Political Studies Association.
15. Linsay, Ker James (2008). "Principles and the Partition of Kosovo", Copyright, Taylor and Francis Group, LCC.
16. Loobuuyck, Patrick and Levrau, François. (2013)." Is multiculturalism bad for social cohesion and redistribution?" ,The political Quaterly, Vol.84, No.1 January- March
17. Luckenchuk, Antonina- (2013)."Paradigms of research for the 21st century- perspectives and examples from practice"- Peter Lang Publishing, INC New York,USA.
18. Mesić, Milan: (2006). "Multikulturalizam- društveni i teorijski izazovi"- Školska knjiga, Zagreb.
19. Mesic, Milan- (2006). "Multiculturalism- society and theorethical challenges", Skolska Knjiga Zagreb.
20. Ph.D Muhic, Maja, (2015). Power point presentation on Multiculturalism, SEEU, Tetovo.
21. Rallis-Morgan, Hellen: (2006)." Guidelines for writing a literature review", Glendale.
22. Ruane, M. Janet- (2005) "Essentials of research methods- a Guide to Social Science research"- Blackwell Publishing,
23. Scavetta, Rick- (2013) "In Macedonia, School Integration Seen as Tool for Peace"- Frontline-online edition, Open Development/ Development & Defense, September/October
24. Taylor, Charles. (2004) "The politics of recognition"
25. Taylor, Charles- (2004) "Multiculturalism- "Examining the politics of recognition",Princeton.
26. Walliman, Nicholas (2011)."Research methods- the basics"- Routledge.
27. Wessendorf, Susanne and Vertovec, Steven (2010)" The multiculturalism Backlash- European discourses, policies and practices", Routledge, London and New York.

Д-р Бошко Караџов

Професор по филозофија и самостоен научен истражувач
 Филозофско друштво на Македонија
 Република Северна Македонија

ГРАФИЧКИОТ РОМАН И МУЛТИМОДАЛНАТА ЛИТЕРАТУРА

Апстракт: Во овој текст ќе се фокусираме на естетичката суштина на графичкиот роман како еден вид мултимодална литература. Поточно, ќе се обидеме да ги синтетизираме основните карактеристики на мултимодалноста и мултилитерарноста како современи форми на читање во т.н. постгутенберговска екрано-центрична култура. Низ елаборацијата на градбената структура на графичкиот роман како мултимодална литература *per se*, ќе се обидеме да ги предочиме сличностите и разликите на графичкиот роман со стрип-уметноста воопшто и да го вреднуваме графичкиот роман низ призмата на т.н. интермедијални уметнички дисциплини во кои се остварува древниот порив за взаемно проникнување на цртежот и зборот, т.е. фигурата и дискурсот.

Клучни зборови: графички роман, стрип, мултимодална литература, интермедијалност, мултимодалност.

THE GRAPHIC NOVEL AND MULTIMODAL LITERATURE

Abstract: In this text we will focus on the aesthetic essence of the graphic novels as a type of multimodal literature. Specifically, we will try to synthesize the basic features of multimodality and multiliteracy as modern forms of reading in the so-called post-Gutenbergian screen-centric culture. Through the elaboration of the structure of the graphic novel as a multimodal literature *per se*, we will try to highlight the similarities and differences of the graphic novels vs comic books in general and to evaluate the graphic novels through the prism of the so-called intermediate art. Specifically, art where the ancient compulsion for interference between images and words is realized.

Keywords: graphic novel, comics, multimodal literature, intermediality, multimodality.

ВОВЕД

Во последниве децении во рамките на студиите на културата, сè поинтезивно и позадлабочено се говори за феноменот на мултимодалноста. Па, во негови рамки, се вклучуваат и современите истражувања на графичкиот роман кои истиот го разбираат токму низ призмата на значењето на овој поим. Имено, во студиите на културата, под мултимодалност се подразбира дело во кое меѓусебно се преплетуваат најмалку два различни семиотички кодови или модалитети. Како, на пример, во случајот со стрипот - пишан текст од една страна и елементи на фигурален дизајн, цртеж и сл. од друга страна. Поточно, мултимодалноста претставува примена на повеќе елементи за отчитување, повеќе литерациии, писма, семиотички кодови и сл. во една целина како посебна (плат)форма или медиум за креирање и испраќање пораки.

Најилустративен пример за мултимодалност е временската прогноза на телевизија во која се вклучуваат низа симболички системи за отчитување како, на пример: говор, писмо, географски мапи, метеоролошки симболи, температурни скали и сл. Ваквите форми на мултимодално преставување на одредена информација има за цел да понуди разбирање на целината или композицијата во целост. Денес, во дигиталната ера во која живееме, се појави потреба од креирање на значења и организација на содржините и информациите токму на мултимодален начин, бидејќи текстот како најшироко употребуван извор на комуникација го изгуби својот примат. Мултимодалноста како комуникациска практика може да креира пораки и раскажува приказни преку текстуални, орални, лингвистички, специјални и визуелни извори и елементи. Поконкретно кажано, под модалност се подразбира општествено и културолошки оформен извор (или граѓа) за креирање значења и пораки. Како на пример: слика, збор, говор, подвижна слика и други видови модалности.

Во дигиталната ера сведочиме преселба од гутенберговата галаксија кон Меклуановата галаксија или промена на принто-центрична култура во екрано-центрична култура. Оттука, во новиот дигитален свет, централниот модалитет за репрезентација не е веќе само текстот, туку се јавува потреба од употреба на иконографски, инфографски, симболички, семиотички и други модалитети. Овие други модалитети придонесоа уметноста, социјалните медиуми, интернетот и огласувањето да користат повеќе од еден модалитет за исчитување на нивната порака. Така мултимодалноста ја услови мултилитерноста како читање не само текст, туку читање слики, цртежи, звуци и сл.

ГРАФИЧКИОТ РОМАН КАКО МУЛТИЛИТЕРАРНОСТ

Врз основа на ова, анализата на графичкиот роман ни покажува мултимодалноста се исполнува во неговото креативно левитирање помеѓу книжевниот текст (модалитет бр. 1) и ликовната композиција (модалитет бр. 2). Тој во основа се предодредува со овие семиотички модалитети при сообразувањето на својот семиотички производ. Истите се во специфична совмесност и комбинација. Еден вид заемна конститутивност. Во ова се исполнува автономната естетичка одредница на графичкиот роман – неговиот *ontos* во кој имаме семантичка *vice versa* дијалектика во која тој се остварува како експозиција во која зборот го определува значењето на сликата и обратно, сликата го определува значењето на зборот. Во овој контекст, графичкиот роман како сликозборница која содржи сопствена визуелна реторика се покажува како типичен мултимодален феномен кој овозможува мултилитераност или читање цртежи. Оттука, графичкиот роман е мултимодална литература *per se*.

Подетално кажано, ова значи дека во графичкиот роман како градбена основа имаме, од една страна, зборови како кодифицирани знаци во рамките на еден јазичен систем, нивната симболичка репрезентација и нивната семантичка содржина или значење, а од друга страна, стрип-панелот или стрип-квадратот кој преставува (с)ликовна единица во форма на идеограм кој исто така има кодифицирано значење во рамките на едно пиктограмско писмо и, секако, семантичка содржина.

Читањето исклучиво се врзуваше за писмото, бидејќи најчесто под поимот „учење како да се чита“ подразбиравме „учење како да се читаат зборовите“. Но, читањето на писмото е само еден подвид на една многу поопшта човекова

перцепциска активност која во основа вклучува декодирање на симболи. Меѓутоа, постојат и многу други читања. Како на пример: читањето мапи, читањето музички ноти, читањето програмерски кодови. И секако, читањето слики. Токму графичкиот роман е во релација со овој вид читање т.е. читање слики. Читање кое изискува и визуелни и вербално интерпретативни вештини. Читање кое не се служи само со зборови и реченици, туку и со (с)ликовно вообликување и графичко претставување. Но, од друга страна, читање кое отелотворува динамички и движечки приказ на случувањето преку сукцесивно нотирани секвенци кои на нашата перцепција и се појавуваат во форма на поврзани квадратчиња и слики. Поточно, преку генеричката секвенцијалност на стрип-јазикот како медиум на графичкиот роман.

ОДНОС: ГРАФИЧКИ РОМАН – СТРИП

Во југословенската популарна култура, под влијание на англискиот јазик, се одомаќини терминот strip. Со оглед на меѓусебната поврзаност на македонската и југословенската популарна култура, и во македонскиот јазик широко започна да се употребува и користи терминот стрип. Иако, во периодот на 80-тите, во колоквијалниот говор, беше популарен и пејоративниот термин романчиња како своевиден синоним за стрипот. Деминутивната форма романчиња упатуваше на претпоставената пониска вредност на стрипот во однос на книжевноста и го рефлектираше ставот на тогашната културна и општа јавност дека стрипот во вредносна смисла е најниска можна културна продукција, несомнен шунд и евтина забава. Меѓутоа, овој термин романчиња денес скоро и да е исчезнат од употреба.

Графичкиот роман е литературна форма која ги обединува текстот и сликата на техничко-раскажувачки начин кој не само што е најсличен до стрипот, туку во основа претставува вид на стриповска иконографија. Поточно, книжевно-графичка форма која овозможува (с)ликовно раскажување (анг. graphic storytelling) преку посредство (анг. intermediation) на надоврзани слики и стилизиран текст. Вообичаено, во американската стрип-култура под графички роман се подразбира стрип кој е креиран како комплетна приказна и објавен во една книга, наспроти вообичаениот стрип (анг. comic book) кој преставува периодично издание во серии и продолженија.

Меѓутоа пошироко од американската култура, под поимот графички роман се подразбираат различните (с)ликовно-наративни дела, како на пример: специфично илустрираните книги, дел од јапонските манги, француските стрип-албуми, графички адаптираните класични литературни дела, графичките мемоари, авторските и уметничките стрипови, новинарските стрип-хроники и сл. форми на графичка литература. Оваа широка одредница ја отежнува прецизната одредба на поимот графичкиот роман. Меѓутоа, најголем број на теоретичари на книжевноста и уметноста сметаат дека графичкиот роман по формата на раскажување е литературно-ликовен израз преку посредство на надоврзани слики и стилизиран текст, по што неговото генеричко одредување како еден вид на стрип е несомнено.¹

Во оваа смисла, графичкиот роман претставува вонсериски стрип од поголем обем кој најчесто не е ориентиран кон младата читателска публика и не носи

1. Randy Duncan, and Matthew J. Smith, The Power of Comics: History, Form and Culture, The Continuum International Publishing Group Inc, New York, 2009, 4.

со себе разонода и забавен карактер на приказната, туку се обраќа на возрасни читатели кои се во состојба да го вреднуваат неговото семиотичкото единство на кинематографска динамика, цртеж и соодветна приказна. Врз основа на ова, стриповите и стрип албумите прераснуваат во графички романи во средината на 80-тите на 20 век со една делумно маркетиншка, но делумно и естетичка намера, да на одредени стрип-остварувања им се придодаде призвук на сериозност и обемност, како и своевидна интелектуална тежина во однос на претходно потценетите приповетки во слики. Со други зборови, поимот графички роман е дел од обидите за легитимација на стрипот како уметност со своја неспорна естетичка вредност. Во смисла дека графичкиот роман е нешто комплетно поразлично од стриповите кои беа сметани за петпарачка нискокултурна шунд појава во поп-културата одговорна за негување на лошиот литературен вкус на младите.

Историски гледано, како форма графичкиот роман се појавува во 1950-тата со издавањето на криминалистичкиот роман во слики насловен како *It Rhymes with Lust* на тимот Арнолд Дрејк (Arnold Drake) и Лесли Валер (Leslie Waller) како текстописци, Мет Бејкер (Matt Baker) како цртач и Реј Осрин (Ray Osrin) како одговорен за сенчењето и тушот. Меѓутоа, првото издание за кое авторот го користи името графички роман за да го опише сопственото дело и издание, како и за да посочи на разликата од стандардните стрипови укажувајќи на неговата книжевна ориентација, е изданието *The Contract with God* на американскиот стрип-уметник Вил Ајснер (Will Eisner) од 1977 година. За по објавувањето на автобиографскиот графички роман *Maus* на Арт Шпигелман кој ја доби Пулицерова награда за книжевност 1992 година, еден графички роман не само што се најде на листата на американските најпродавани книги, туку го овозможи и финалниот легитимитет на самата графичка литература и стрипот како уметност под реден број девет. Во основа, графичкиот роман претставува сообраза на текстот и сликата, при што текстот му дава значења на цртежот, а цртежот на текстот. Оваа симбиоза на ликовните и наративните елементи е наизменична, меѓутоа графичкиот роман може да има и форма во која нарацијата се изразува со графички интервенции на самиот текст или визуелно третирање на текстуалниот контекст со создавање нов наративен контекст. Па дури и форма во која комплетно е изоставен текстот, а приповедањето на приказната е само преку цртежот и сликите. Графичкиот роман по својата структура се развива по композициските законитости на книжевноста. Па затоа, жанровите во графичките романи се идентични со жанровите во книжевноста. Од акција и авантура, преку биографии, автобиографии, документирана и (с)ликовна проза, па се до разните форми на фантастика, вестерн и сл.

Да заклучиме, поимот стрип (анг. *comics*) е генерички или родов поим. Тој како апстрактна замисла на суштинските карактеристики ја содржи целокупноста на неговите супстанцијални одлики. Додека пак, поимите стрип-лента (анг. *comic strips*), стрип како книга (анг. *comic books*) и графички роман (анг. *graphic novel*) се видови поими или *differentia specifica*. Нивниот логички однос на компатилност е во релација на суперординираност и субординираност. Во смисла дека родовиот поим стрип ги опфаќа видовите поими: *comic strips*, *comic books* и *graphic novel* во својот обем. Исто онака како што, на пример, содржината на поимот триаголник ги опфаќа во својот обем значењата на поимите: рамностран триаголник, рамнокрак триаголник и разностран триаголник. Поконкретно, секој графички роман е стрип, но не секој стрип е графички роман.

МУЛТИМОДАЛНОСТ И ИНТЕРМЕДИЈАЛНОСТ

Мултимодалноста на графичкиот роман во смисла на сообразување синергиско единство помеѓу овие разнородни модалитети – текст наспроти цртеж, овозможува тој да добие посебна и самосвојна пиктографија. На овој начин, мултимодалноста како онтолошка срцевина на графичкиот роман му овозможува да биде еден вид преображение во кое свесно и креативно може да се надминува механичката безлична униформираност на книжевноста која користи идентични симболи [печатењето подразбира идентичен вид букви] во индивидуализиран, разигран и (с)ликовен пиктограм составен од еден посебен вид сликозборие. Читајќи графички роман преку модалитетот на пиктограмското сликозборие, ние се движиме од книжевно-информативната содржина кон графичко-колоритниот систем на знаци и повторно назад од (с)ликовната пиктографија кон информативната содржина. Оваа синергија на книжевното и ликовното како еден вид сликозборие е всушност графичката поетика на стриповскиот јазик. Или основата на мултимодалната книжевност.

ЗАКЛУЧОК

На теоретско рамниште, од ова може да се заклучи дека графичкиот роман може да се вклучи во т.н. интермедијални уметнички дисциплини во кои се остварува древниот порив за взаемно проникнување на цртежот и зборот, на визуелното доживување и книжевната реч или на фигурата и дискурсот. Во рамките на студиите на интермедијалните уметности, интерсемиотичките анализи посочуваат дека стрипот во кој се остварува релацијата: текст-цртеж е само еден од повеќето видови на проткајувања на (с)ликовното и книжевното. Имено, современиот француски теоретичар на книжевноста Лео Хоек (Leo Hoek) во книгата *Rhetorique et image* од 1995 година разликува четири видови на интермедијалности или односи на проткајување помеѓу текстот и сликата и тоа: а) трансмедијалност – или транспозиција на сликата во текстот и обратно, текстот во сликата. Во овој контекст спаѓа екфразисот како реторичка и поетска фигура во која визуелен објект како дело на уметност е живописно опишан со зборови. Екфразисот или сликањето со зборови, како што го дефинира Аристотел во Реторика, како еден вид оживување на неживите работи со живописен опис, нешто во животот или како еден вид имитација во метафори кои ги поставуваат работите пред окото може да се ползува во стрип-критиката и уметничкото вреднување на најзначајните дострели на стрип-уметноста, б) мултимедијалност – или јукстапозиција на сликата и текстот. Во овој контекст спаѓаат книгите кои се проследени со фотографии, илустрации и слики, в) комбинирана интермедијалност – или амалгамизација на сликата и зборот. Во овој контекст, Хоек го класифицира стрипот токму како мешана интермедијалност последица на комбинирањето на текстот и цртежот и под г) синкретичка интермедијалност – или неразделно соединување (фузија) на сликата и зборот како во визуелната поезија.²

Интермедијалноста на графичкиот роман или стрипот вооптено предочува дека во основа стрип-творештвото е постапка со која структурата на еден медиум се пренесува во друг и обратно. Секако со цел да се добие нешто комплетно поразлично и од првиот и од вториот медиум, но да ги задржи основните карактеристики и на првиот и на вториот медиум или модалитет во нивната општа препознатливост.

2. Поделбата на Лео Хоек е преземена од В. Мартиновски, „Интермедијалните односи книжевност – ликовни уметности како херменевтички предизвик“ во: Критички методи и толкувања (прир. К. Кулавакова), том 2, Скопје, МАНУ, 2018, 372-373.

РЕФЕРЕНЦИ

1. Barker, Martin. Comics: Ideology, Power, and the Critics, Manchester: Manchester University Press, 1989.
2. Barthes, Roland. „Rhetoric of the Image“. in: Image, Music, Text. London: Fontana Press, 1977, 32-51.
3. Bongco, Mila. Reading Comics: Language, Culture, and the Concept of the Superhero in Comic Books. Taylor & Francis, 2000.
4. Duncan, Randy and Matthew J. Smith, The Power of Comics: History, Form and Culture, The Continuum International Publishing Group Inc, New York, 2009.
5. Eisner, Will. Comics and sequential art, Poorhouse Press, 2000.
6. Eisner, Will. Graphic Storytelling and Visual Narrative. New York: W.W. Norton, 2008.
7. Eisner, Will. Expressive Anatomy for Comics and Narrative. New York: W.W. Norton, 2008.
8. From Comic Strips to Graphic Novels: Contributions to the Theory and History of Graphic Narrative. Edited by Daniel Stein Jan-Noel Thon. Berlin: De Gruyter, 2013.
9. Graphic novels as philosophy. Edited by Jeff McLaughlin. City of Jackson: The University Press of Mississippi, 2017.
10. Мартиновски, В. „Интермедијалните односи книжевност – ликовни уметности како херменевтички предизвик“ во: Критички методи и толкувања (прир. К. Ќулавкова), том 2, Скопје, МАНУ, 2018.
11. McAllister Matthew, Edward H. Sewell, Jr. and Ian Gordon. Comics and Ideology. New York: Peter Lang. 2001.
12. McCloud, Scott. Understanding Comics: The Invisible Art. New York: HarperPerennial, 1993.
13. McCloud, Scott. Reinventing Comics: How Imagination and Technology Are Revolutionizing an Art Form. New York: Paradox Press, 2000.
14. McCloud, Scott. Making Comics Storytelling: Secrets of Comics, Manga and Graphic Novels. New York: Harper, 2006.
15. McCloud, Scott. 'The visual magic of comics'. Talk Video, Lecturing in:, TED2005 • 17:08 • Filmed Feb 2005, < http://www.ted.com/talks/scott_mccloud_on_comics>
16. Munitić, Ranko. Strip, deveta umjetnost, Udruga za popularizaciju hrvatskog stripa ART 9, 2010
17. Османли, Томислав. Стрип – деветтата уметност. Скопје: Бегемот, 2021.
18. Petersen, Robert. Comics, Manga, and Graphic Novels: A History of Graphic Narratives, Praeger, 2010.
19. Wolk, Douglas. Reading comics: how graphic novels work and what they mean. 1st Da Capo Press. 2007.

Александра П. Танеска
Благојка Здравковска-Адамова
 Универзитет на Југоисточна Европа
 Република Северна Македонија

МИНАТОТО НЕОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во овој труд се наведени теоретските анализи на значењата на минатото неопределено време (сум-перфект) во македонскиот јазик и во останатите словенски јазици. Примерите кои ги изделивме, а во кои се поткрепува теоретската анализа и се искажуваат значењата на минатото неопределено време (сум-перфект) во македонскиот јазик искажуваат: неопределеност или прекажаност, резултативност, директно кажување, дистанца, евиденцијалност, заповед и закана, современост, изненаденост, дубитатив, цел, констатација, повторливост, претпоставка, концесивност и прогресивност. Во однос на значењата, истакнуваме дека, вообичаено примерите со неопределеност или прекажаност во македонскиот јазик претставуваат едно од суштествените својства на македонскиот глаголски систем. Во трудов ќе опфатиме дел од наведените значења.

Клучни зборови: перфект, македонски јазик, неопределеност, прекажаност.

PAST INDEFINITE TIME IN THE MACEDONIAN LANGUAGE

Abstract: This paper presents the theoretical analysis of the meanings of the past indefinite tense in the Macedonian language and in other Slavic languages. The examples that we have highlighted, which support the theoretical analysis and express the meanings of the past indefinite tense in the Macedonian language are: unwitnessedness, indeterminacy or overstatement, resultability, direct speech, distance, evidentiality, command and threat, contemporaneity, surprise, dubious, purpose, ascertainment, repeatability, assumption, concessiveness and progressiveness. Regarding the meanings, we point out that, usually, the examples with indefinite or overstated in the Macedonian language represent one of the essential properties of the Macedonian verbal system. In a paper, we will cover some of the mentioned meanings.

Key words: Perfect, Macedonian language, indeterminacy, retelling.

1. МИНАТО НЕОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕ (СУМ-ПЕРФЕКТ) ЗНАЧЕЊЕ НЕЗАСВЕДОЧЕНОСТ, НЕОПРЕДЕЛЕНОСТ ИЛИ ПРЕКАЖАНОСТ

Формите на минатото неопределено време (сум-перфект) искажуваат минати дејства без да се укаже или да се определи конкретниот момент на одвивање на дејството и поради тоа ова време се нарекува неопределено.

Значењето незасведоченост за македонскиот јазик го истакнува Бојковска (1999: 127) и наведува дека тоа се врзува за минатото неопределено време, додека пак, ваквата карактеристика не е својствена за старословенскиот јазик.

Во современиот македонски јазик, како што истакнуваат Митковска и Бужаровска (2008: 56), има повеќе конструкции со кои се искажуваат перфектни значења:

- » Првата конструкција со која се искажува перфектно значење е стариот словенски перфект или л-перфект на пр.:

[1] *Таа никогаш не доаѓала кај нас.*

Перфектната функција на оваа глаголска конструкција се преклопува со функцијата за изразување незасведочени дејства.

- » Втората конструкција со која се искажува перфектно значење е има-перфектот на пр.:

[2] *Тој има снимено повеќе песни.*

Современиот македонски јазик е единствениот словенски јазик во кој перифрастичната конструкција со глаголот има и пасивниот партицип достигнала висок степен на граматикализација.

Во некои дијалекти, како што е наведено кај Марковиќ (2007: 56, 57), оваа конструкција сосема го потиснала л-перфектот, кој се специјализирал за незасведоченост. Во говорите на Костурско и на Бобошчица глаголските л-форми исчезнале и затоа во нивниот говор нема форми на перфект, плусквамперфект и кондиционал, а нивните функции се реализираат со помош на конструкции со помошните глаголите има/нема.

Бл. Конески (1967а: 200) објаснува дека има-перфектот се развил под влијание на контактот со другите балкански јазици, а Голомб (1983: 15) особено го истакнува контактот со ароманскиот јазик. Во централните западни говори формите на има-перфект се употребуваат паралелно со формите на л-перфект.

Кога станува збор за незасведочено минато дејство, пасивната дијатеза се искажува само со несвршени глаголи, на пример:

[3] *Запаметено е дека во гробовите се имаа закопувано фамилиите од околните села.*

Во однос на конструкцијата сум + л-форма анализирана од Фридман (Friedman, 1977: 61) не се определува за една основна функција, туку тој наведува неколку контекстуални варијанти на пример: незасведоченост, неопределеност, резултативност и др.

Во македонскиот јазик, како што е наведува Гајдова (2008: 6), конструкциите сум + л-форма +/- се маркирани како незасведочени и според тоа субјективниот став на говорителот во однос на искажаниот настан се вградува во вербалниот систем на македонскиот јазик. Кога станува збор за незасведочени дејства сум-перфектот се употребува и од несвршени и од свршени глаголи по вид, односно:

[4] *Од пенливото вино сите по малку се загреале. Јован најмногу сакал да се сеќава на тоа. (КП, БА)*

Основна диференцијација меѓу формите на минатото неопределено време и минатото определено време е незасведоченоста, наспроти засведоченоста на минатиот настан. Постои можност минатото неопределено време да навлезе во сферата на употреба на минатото определено време и да означува настан локализиран на временската оска, засведочен или потврден, како во пример од типот:

[5] *Денес сум дошла да те видам тебе.*

При раскажување народни приказни, во кои настаните од аспект на опозицијата определено наспроти неопределеност спаѓаат во сферата на неопределеноста, може да се забележи мешање на формите на минатото неопределено време со формите на минатото определено време.

За оваа појава Бл. Конески (1986: 479) истакнува дека: „Во стилот на народната приказка имаме често мешање на формите на минатите определени и неопределени времиња, постојано се менува становиштето на раскажувачот во однос на случката, во моменти тој ја предава случката како пред негови очи да се одвивала, во други моменти, пак, преминува кон обичен тон на приказната или во тон на прераскажување.“

Бл. Конески (1967а: 464) истакнува дека определените времиња побудуваат претстава за одреден момент, или за период во минатото, а кај неопределените времиња отсуствува таквата претстава, на пример:

[6] а. *Вчера го забележав овој непознат збор.*

б. *Досега не сум го забележал овој збор.*

Семантичко-прагматичката категорија модалност е составен дел на содржината на секоја реченица. Модалноста е квалификација која говорителот ја дава за својот исказ, или за ситуацијата која е означена со него. Модалните значења се различни, не само според степенот и обликот на граматикализацијата на нивниот израз, туку и во однос на нивните потесни содржини.

Едно од честите лексичко-граматички средства за изразување модалност се модалните глаголи (на пример: може, смее, сака, мора...) и слични лексеми по значење (на пример: можно, нужно, забрането). Модалните глаголи се употребуваат како средство кое на исказот му даваат модална неопределеност. Тоа не значи дека таквиот исказ нема модалност како квалификација на исказот од говорителот, туку значи дека тој одлучил исказот да го квалификува како модално неопределен.

Субјективниот став, Фридман (Friedman, 2001: 174) го определува како потврденоста на информацијата искажана со формите на аорист и на имперфект, наспроти немаркираноста искажана со формите на сум-перфект.

Кога има потврденоста на минатиот настан, формите на аорист и имперфект никогаш не се употребуваат доколку има сомневање во вистинитоста на настанот, на пр.:

[7] *Не сум те видела одамна.*

Во примерите во кои се употребуваат модални значења на формите на минатото неопределено време, кои се временски неопределени, како што истакнува Бојковска (2013: 36) се употребува збороред со негација и кратка личнозаменска форма, на пример:

[8] *Сè уште не сум била таму.*

Бл. Конески (1986: 174) истакнува дека: „Општ услов да се развие категоријата прекажаност бил даден со тоа што се зачувале аористот и имперфектот наспроти перфектот ... и контактот со туркиот јазик во тоа време, овозможил овој процес да се доведе докрај. “Поради влијанието на турскиот јазик, во македонскиот јазик се разликува употреба на перфект во зависност од тоа дали има директно соопштување, или прекажување на глаголското дејство, на пример:

[9] *Ми рекоа дека Петар веќе стигнал.*

Во турскиот јазик постои специјализирана морфема со која се означува дека говорителот не нуди гаранција во однос на вистинитоста на пораката која тој ја пренесува.

Бл. Конески (1987: 497) истакнува дека: „Формите за прекажаност темпорално можат да го лоцираат настанот во минатото или во сегашноста.“ на пример:

[10] а. *Јане вчера пристигнал во Скопје.*

б. *Томе вели дека Јане дошол ('е тука') ('е пристигнат').*

Исто така и Лант (Lunt 1952: 67) наведува дека перфектот може да се употребува како начин за прекажување. Формите на перфект укажуваат на дејство гледано од аспект на времето. Тоа може да се изрази на два начина. Според првиот начин говорителот може да биде ослободен од одговорноста за точноста на исказот и не може поблиску да го определи, затоа што не е сведок на настанот, или според вториот начин говорителот може да говори за дејството што започнало или се случило во минатото, а кое сè уште е релевантно за моментот на соопштувањето.

Како што истакнува Л. Минова-Ѓуркова (2003: 167–168) со средствата на категоријата прекажаност се укажува на тоа дека говорителот не е непосреден сведок на вршењето или на извршувањето на дејството.

При прекажување во македонскиот јазик, според Л. Минова-Ѓуркова (2001: 75), „Не треба да забораваме дека: наспрема аористот стои минатото неопределено свршено време; наспрема сегашното време и имперфектот стои минатото неопределено несвршено време; наспрема идното и минатото-идно време стои идното прекажано време; наспрема има-перфектот и има-плусквамперфектот стои има-конструкцијата со минато неопределено време од помошниот глагол.“

Покрај морфолошките показатели на глаголот има, има и лексички показатели на прекажаноста, кои ги истакнува Блашак (Błaszak, 2014: 159), на пример:

[11] *Тој е многу среќен денес, веројатно добил добра оценка. (превод од полски)*

Во македонскиот јазик категоријата прекажаност е присутна во сите стилови. Во примерите со наративен перфект, формите на перфект се употребуваат за прераскажување минати настани и ситуации, независно од времето на соопштување, на пример:

[12] *Мислел, се чудел што да прави.*

За употребата на формите на минато неопределено време за прекажување Бл. Конески (1967а: 301–302) истакнува дека: „Во прекажувањето најчесто се јавуваат формите за трето лице.“

Со облиците на сум-перфект може да се прекажуваат дејства кои им претходеа на други минати дејства. Најчесто за прекажување се користат формите на второ и трето лице:

[13] *Плачела... но фала бугу не ја тепале... (КП, БА)*

Исто така Бл. Конески (1967а: 469) објаснува дека, во некои примери говорителот зборува во второ или во трето лице, а всушност мисли на себе. Во ваквите случаи второто и третото лице се употребуваат со некое поопшто значење, и тоа во некои контексти може да го подразбере и првото лице. Во тие случаи се искажуваат настани кои се извршувале пред моментот на зборувањето, што значи дека тие поминале.

Со формите на минато неопределено време може да се прекажуваат и минати свршени настани. За прекажување најкарактеристични се формите на трето лице како во примериве:

[14] *Горан погледнал кон раскрвавениот Александар, било што било, поминало!* (КП, БА)

Како важна карактеристика на формите на минатото неопределено време прекажаноста како значење е истакната од Фридман (Friedman, 1974: 207) на пример:

[15] *Слушнав дека си купила нов автомобил.*

Фридман ја истакнал и опшатата временска неопределеност на формите на минато неопределено време (Friedman, 1974: 207):

[16] *Си била ли во Франција?*

Употребата на формите на сум-перфектот за прекажување најмалку е поврзана со првото лице, затоа што тоа лице всушност соопштува за дејствата што самото ги извршило.

1.1. Минато неопределено време (сум-перфект) значење резултативност

Третата конструкција со која се искажува перфектно значење, како што истакнуваат авторките Митковска и Бужаровска (2008: 56), е т.н. трет перфект (има-перфектот), на пример:

[17] *Таа е замината.*

Митковска и Бужаровска (2008: 75) истакнуваат дека ширењето на има-перфектот кај помладата генерација веројатно е мотивирано од функционалната оптовареност и неспецифицираност на л-перфектот, и тоа може да доведе до поместување на функционалната прераспределба меѓу двете конкурентни перфектни конструкции, л-перфект и има-перфект во современиот македонски стандарден јазик.

Оваа конструкција се употребува најчесто со непреодни глаголи и има изразено резултативно значење. Значењето резултативност, на формите во кои е употребено минато неопределено време, го истакнува и Велковска (1998: 68).

Според Марковиќ (2007: 59) оваа конструкција се употребува во западните дијалекти, под влијание на контактот со влашкиот јазик, меѓутоа нејзината функционална зона како и начинот на употреба во однос на другите две перфектни конструкции не се доволно истражени.

„Сите три перфектни конструкции се опишани во нормативните граматики на стандардниот македонски јазик. Оваа карактеристика исто така ја истакнува Грејвс (Graves, 2000: 483), нивната функционална разграниченост не е јасно дефинирана.“ Според тоа особено е тешко да се утврди застапеноста и употребата на има-перфектот во стандардниот идиом и неговата релација со л-перфектот.

Фридман (Friedman, 1974: 207) резултативноста на формите на минатото неопределено време ја истакнал во следниов пример:

[18] *Сум го сретнала овој човек некаде, но не можам да се сетам каде.*

Во однос на минатоста, видската разлика се покажува како релевантна во случаите кога глаголот се употребува со негација. На семантички план може да

постојат разлики кај примерите од ваков тип. Да го анализираме примеров:

[19] *Тој не продал книги. / Тој не продавал книги.*

Значењето на реченицата со свршен глагол го подразбира следново: немало продавање книги и книгите не се отуѓени со продавање. Но, кога имаме употребено глагол од несвршен вид имаме поинакви импликации: тој не се занимавал со продавање книги.

Ваквите примери може да се поврзат со друго значење, т.н. искуствено значење. Искуствен перфект, или перфект со искуствено значење е употребен и во следниов пример:

[20] *Досега не сум јадела школки.*

Искуствениот перфект има субјективен карактер, бидејќи во него значењето резултативност се префрла од реалниот момент врз субјектот, со што се создава можност за развој на категоријата евиденцијалност.

Пошироката дефиниција на искуствениот перфект го вклучува значењето на минатото неопределено време, во кое фактот дека некое дејство се случило во минатото, без разлика на тоа кога се случило дејството, е поважен од неговите резултати или последиците во сегашноста.

Како важна карактеристика на формите на минатото неопределено време резултативноста, која е поврзана со моментот на зборување (на пример: досега, до овој миг), како значење е истакната и кај Фридман (Friedman, 1974: 207), на пример:

[21] *(Досега) Никогаш не сум била во Италија.*

1.2. Минато неопределено време (сум-перфект) значење директно кажување

Бл. Конески (1986: 461,481) истакнува дека формите на минато неопределено време се употребуваат за директно кажување, најчесто кога се соопштува за засведочено дејство што го извршил говорителот, т.е. дејство кое на некој начин е поврзано со него, како во примериве:

[22] *Сме живееле и подобро некогаш.*

[23] *Сум те прашал повеќе пати.*

[24] *Никогаш не сум кажал ништо.*

Кога се употребуваат формите на минатото неопределено време за директно кажување, релевантна е категоријата лице, поточно првото лице. Преку него се подразбира личната засведоченост на дејството што се случило во минатото, т.е. со неговиот исказ се актуелизира тоа дејство во моментот на соопштувањето.

Сум-перфектот употребен за директно кажување, како што посочува Бл. Конески (1967а: 462), најчесто е во врска со првото лице, кое се разбира е учесник во настанот и истиот тој настанот го предава како засведочен, на пример:

[25] *Точно е дека ѓердан ми вети, но никогаш не сум го примила. (ВШ, КЗ)*

Употребата на формите на минато неопределено време за директно кажување, покрај со првото лице, може да биде поврзана и со другите две лица, но, сепак, во поретки случаи кои на некаков начин повторно се поврзани со првото лице, кое е директен сведок на настаните, односно е информирано за нивното извршување, на пример:

[26] *Долго време кај нас не дошол поштарот.*

Употребата на формите на минато неопределено време за директно кажување има стилски карактер.

Во примерите од разговорен стил забележавме употреба на формите на сум-перфектот за директно кажување, за дејства во кои говорителот бил директен сведок, на пример:

[27] *Вчера ништо не сум јадела.*

[28] *Ноќта воопшто не сум заспала.*

[29] *Сум ја читала таа книга.*

Асенова (1989: 212) ја наведува можната синонимна употреба на неопределените и определените времиња за директно кажување за јазиците од Балканскиот јазичен сојуз и посочува дека ваквата замена е можна кога двете времиња се совпаѓаат по темпоралното значење, изразувајќи дејства кои се извршиле во определен момент од минатото употребени со лексички средства. Во тој контекст ги наведуваме примерите кои во овој контекст се соодветни за употребата во македонскиот јазик, на пр.:

[30] *Вчера сум чекала (чекав) цел ден.*

[31] *Ноќеска не сум мигнала (не мигнав).*

[32] *Таа седмица трипати сум одела (одев) да го барам.*

Во истото истражување, Асенова (1989: 214) наведува дека ваквата замена на неопределените и определените времиња за директно кажување е можна и во прашални реченици (во кои прашуваме за: местото, времето и начинот на вршење на дејството), Во тој контекст ги наведуваме примерите на македонски јазик, на пр.:

[33] а. *Кога си дошла? (= Кога дојде?)*

б. *Како си отишла таму? (= Како отиде таму?)*

в. *Каде си била? (= Каде беше?)*

Овие примери покажуваат дека границата меѓу овие времиња е многу тенка.

Фридман (Friedman, 1974: 205) истакнува дека: „Минатото неопределено време се употребува за дејство без обзир на потврдувањето, кога говорникот само тврди дека дејството се случило, т.е. за прекажување, но може да се употреби и во примери за директно кажување.“

1.3. Минато неопределено време (сум-перфект) значење дистанца

Категоријата дистанца ја именувал американскиот автор на првата македонска граматика, Лант. Како што наведува Лант (Lunt 1952: 67), едно од значењата на сум-перфектот во македонскиот јазик е значењето дистанца. Дистанца или сомнеж се искажува во следниов пример:

[34] *Се појавил вчера на работа, но јас не го видов.*

Во примерите од нашиот корпус, со формите на минато неопределено време се искажува дистанцирност од она што се соопштува, на пример:

[35] *Е, мајче... Ангел! И самиот ѓавол бил, велат, отпрвин ангел, па згрешил, паднал и ... (ВИ, Ч)*

Бојковска (2013: 34) истакнува дека примерите со минато неопределено време, со кои се искажува дистанцираност, можат во себе да содржат емоционална маркираност, како во следниов пример:

[36] *Цел ден сум ја чистела куќата.*

Емоционалната маркираност може да означува тешкотија при вршење на глаголското дејството, негодување и слично.

Кога се употребуваат формите на сум-перфект важен е ставот на говорителот, односно неговото согласување или несогласување (дистанцирање) со она што го соопштува.

Бл. Конески (1967а: 480) преку следниов пример објаснува дека станува збор за пример во кој се покажува резервиран став кон она што е кажано:

[37] *На коњ да јаваш на сон покажувало добив.*

Според Петроска (2008: 269-278) од тој што ја кажува информацијата зависи дали ќе покаже дистанца кон она што го зборува, или не.

Во однос на тоа каков став сакаат да заземат за еден ист настан авторите може да употребат некомфирмативни времиња со цел да го претстават настанот, но и да се дистанцираат од него. Други автори може да употребат комфирмативни времиња, за да можат истиот настан да го пренесат како потврден.

Според Тополињска (Topolińska, 2009: 17), сите граматички конструкции кои во себе ги вклучуваат л-формите, се граматички показатели со кои се покажува дистанца.

1.4. Минато неопределено време (сум-перфект) значење евиденцијалност

Тополињска (Topolińska, 2009: 17) истакнува дека категоријата евиденцијалност припаѓа на една поширока семантичка категорија, а таа е дистанца.

Според Цветковски „Глаголските форми стапуваат во разни категоријални односи од кои произлегуваат опозиции по разни категоријални признаци. Еден таков признак е темпоралниот.“ (2001: 195). Главната суштината на темпоралната опозиција, пред сè, е спротивставувањето на двете глаголски форми според начинот на ориентација на глаголското дејство кон моментот на соопштувањето.

Поаѓајќи од теоријата авторите: Тофоска и Петроска (Тофоска, Петроска, 2009), евиденцијалноста е семантичка категорија која се однесува на изворот на знаење (сознание), еден исказ е маркиран по евиденцијалност, ако во него на некаков начин се укажува на изворот на сознанието за моментот за кој тој соопштува. Ако во исказот се укажува на тоа дека изворот на сознанието е личното, директно перцепирање на моментот, исказот се смета за маркиран по директна евиденцијалност. Авторите кои ги наведовме истакнуваат дека доколку во исказот се сигнализира дека изворот на сознанието не е директна перцепција на тој момент од зборувањето, исказот се смета за маркиран по индиректна евиденцијалност.

Ќе наведеме примери во кои е употребена индиректна евиденцијалност. Во овие примери има искажување потврдено или непотврдено дејство:

[38] *Жена ми, рече, ако ме чекала верно седумдесет години, ќе ме чека уште три... А ако не ... како сака ... (ВИ, Ч)*

[39] *Ако му се родило некому - попот треба да му мисли за крштевање. (РК, А)*

[40] Боже, колку си се изменил, зете. Никогаш не си бил со сестра ми ваков.
(ВШ, КЗ)

Граматичките показатели на евиденцијалноста, како што истакнува Фридман (Friedman, 2004: 101-134), покажуваат потврденост или конформативност за настанот кој се соопштува. Во вакви ситуации се употребуваат формите на минато определено време.

Граматичките показатели на евиденцијалноста кои покажуваат непотврденост или неконформативност ги претставуваат формите на минато неопределено време. Според изборот на овие форми се квалификува валидноста на настанот кој може да биде потврден или непотврден.

Во македонскиот јазик формите на минато неопределено време немаат секогаш маркирана вредност на евиденцијалност. Тие честопати се користат за соопштување некој настан.

Во однос на конструкцијата сум + л-форма, Фридман (Friedman, 1977: 61) истакнува дека поради полифункционалноста на конструкцијата таа се употребува со серија термини кои се поврзуваат со нејзината модална семантика меѓу кои спаѓаат: евиденцијал, имперцептив, дубитатив и адмиратив.

Во овој труд се наведени теоретските анализи на значењата на минатото неопределено време (сум-перфект) во македонскиот јазик и во останатите словенски јазици. Примерите се преземени од наведениот корпус на примери, некои примери се превод на македонски јазик, а некои од наведените примери се од секојдневната употреба на современ македонски јазик. Во однос на значењата, опфатени се примерите за незасведоченост, неопределеност или прекажаност, резултативност, директно кажување и дистанца, кои беа најчесто застапени во примерите од нашиот корпус.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Кирилица:

1. Блашак, М. (Błaszak, M.) (2014). Прекажаноста во македонскиот и во полскиот јазик (резиме), Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
2. Велковска, С. (1998). Изразување на резултативноста во македонскиот стандарден јазик, Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“
3. Голомб, З. (1983). Конструкциите со „има“ и глаголска придавка во македонскиот и во влашкиот јазик, Скопје: II Научна дискусија Охрид 1975
4. Гајдова, У. (2008). Условниот период во дијалектите на македонскиот стандарден јазик, Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“
5. Конески, Бл. (1967а, 1987). Граматика на македонскиот литературен јазик. Скопје: Култура.
6. Конески, Бл. (1986). Историја на македонскиот јазик, Скопје: Култура
7. Марковиќ, М. (2007). Ароманскиот и македонскиот говор од охридско-струшкиот регион (во балкански контекст), Скопје: Македонска академија на науките и уметностите
8. Минова-Ѓуркова, Л. (2001). Современи состојби во македонскиот глаголски систем, Скопје: Зборник на трудови од собирот Македонскиот глагол синхронија и дијахронија

9. Минова-Ѓуркова, Л. (2003). Стилистика на современиот македонски јазик, Скопје: Магор
10. Митковска, Л., Бужаровска, Е. (2008). За употребата на има-перфектот во македонскиот стандарден јазик во релација со конкурентните глаголски форми, Скопје: Морфосин. студии 2
11. Пандилоска-Танеска, А. (2016). Глаголската л-форма во македонскиот јазик со осврт на еквивалентите во албанскиот јазик (докторска дисертација). Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
12. Петроска, Е. (2008). За таканаречената прекажаност во македонскиот и во бугарскиот јазик, Охрид: Реферати на македонските слависти за XIV Меѓународен славистички конгрес
13. Тофоска, Ст., Петроска, Е. (2009). Лексичките показатели за прекажана евиденцијалност во македонскиот и во полскиот јазик, Скопје: VIII Македонско-полска конференција
14. Тополињска, З. (2009). Семантичка/граматичка категорија дистанца, Охрид: Предавања на XLI Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура
15. Фридман, В. (1974). За некои особености на македонскиот глагол од гледна точка на генеративната семантика; Скопје: Македонски јазик, год. XXV
16. Фридман, В. (2001). Граматикализацијата на балканизмите во македонскиот јазик, Македонски јазик, бр. 51-52, Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“
17. Цветковски, Ж. (2001). Местото на перфектот во темпорално-модалниот систем на Каршијачкиот говор, Скопје: Зборник на трудови од собирот Македонскиот глагол синхронија и дијахронија

Латиница:

1. Асенова, П. (1989). Балканско езикознание, основни проблеми на балканскиот јазиков сјуз, Софија: Издателство наука и изкуство
2. Friedman, V. (1977). The Grammatical Categories of the Macedonian Indicative, Columbus, Ohio: Slavica
3. Friedman, V. (2004). "Typology of Balkan evidentiality and areal linguistics", Balkan Syntax and Semantics, (Linguistik Aktuell, 67) red. O. M. Tomic. Amsterdam: Benjamins
4. Graves, N. (2000). Macedonian – a language with three perfects? Dahl, Ö. (ed.), Tense and aspect in the languages of Europe, Berlin: Mouton de Gruyter, Морфосинтаксички студии 277
5. Lunt, H. (1952). A grammar of the Macedonian literary language, Две американски граматички на современиот македонски стандарден јазик, Скопје: МАНУ

Екцеририрани примери:

1. Ристо Крле, Антица, (РК, А)
2. Васил Иљоски, Чест, (ВИ, Ч)
3. Вилијам Шекспир, Комедија на забуни, (ВШ, КЗ)
4. Константин Петровски, Браќата на Александар, (КП, БА)

Проф. д-р Катерина Видова
 Меѓународен Славјански Универзитет
 Република Северна Македонија

УПОТРЕБАТА НА АНГЛИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ДНЕВЕН ПЕЧАТ

Апстракт: Целта на овој труд е да се даде приказ на честата употреба на англизмите во македонскиот дневен печат. Влијанието на англискиот јазик како резултат на глобализацијата, употребата на интернетот и средствата за масовна комуникација е силно, а оттука се зголемува употребата на англизмите во дневниот печат. Во трудот е даден приказ на дел од англизмите застапени во весниците „Слободен печат“ и „Вечер“. Од ексцерпираниите примерите може да се види дека од едноставни лексеми се создаваат англиско-македонски синтагми. Анализирајќи ги се доаѓа до заклучок дека англиските зборови стануваат вообичаен составен дел од македонскиот јазик.

Клучни зборови: англизми, дневен печат, лексеми, македонски

THE USE OF ANGLICISMS IN MACEDONIAN DAILY PRESS

Abstract: The aim of the paper is to give an outline of the frequent use of Anglicisms in the Macedonian daily press. The impact of English as a result of globalization, the use of the Internet, and mass communication media are powerful, and hence the use of Anglicisms is immensely increased. The paper presents the outline of Anglicisms in the newspapers "Sloboden pecat" and "Vecer". From the excerpted examples, it can be seen the way English-Macedonian syntagms are being created from simple lexemes. Analyzing the examples, it can be concluded that English words have become the usual segment of Macedonian.

Key words: Anglicisms, daily press, lexemes, Macedonian

ВОВЕД

Јазикот претставува културен феномен кој постојано се менува. Според Жаниќ Микулчиќ (Žanić Mikulčić, 2022: 138) причините за промени можат да бидат вонјазични и јазични. Вонјазичните се должат на влијанието на преселбите и територијалните освојувања, сообраќајот, употребата на технологијата и медиумите. Јазичните промени се должат на именување на нови предмети, поими и идеи. Голем број на зборови коишто се во секојдневна говорна употреба ги среќаваме во медиумите најчесто произлегуваат од англискиот јазик. Популарно се нарекуваат англизми (англицизми). Бабамова (1993) укажува на постојаното влијание на англискиот во македонскиот јазик уште во 80-тите и 90-тите години на дваесеттиот век во колоквијалниот говор, читањето дневен печат и следењето на радиото и телевизијата. Уште во тој период речиси било невозможно да се најде напис во којшто не се јавуваат англицизми со различен степен на адаптација, при постоење на сосема фреквентни и вообичаени македонски

зборови. Со појавата на интернетот и развојот на средствата на информациска и комуникациска технологија напливот на влијанието на англискиот јазик се почувствува во сите сфери на секојдневието, т.е., во образованието, економијата, политиката, културата, уметноста, спортот итн. Денес, англизмите се особено присутни во одредени сфери како што се информациската и комуникациската технологија, медицината, култура на живеење, економијата, политиката, спортот итн. (Filipović 1990: 54). Вајнрајх (Weinreich, 1970: 60) тврдел дека англизмите често се употребуваат бидејќи англискиот јазик се смета за престижен јазик и оттука личноста која употребува соодветен збор достигнува општествен статус кој го симболизира познавањето на тој јазик. Пркиќ (Prčić 2003: 157) таквата употреба на јазикот ја нарекува статусна употреба зад која стои исклучиво субјективна потреба. Ако се тргне од ставот на Хуго Шухард дека мешањето на јазиците е едно од најважните прашања во современата лингвистика (Jones-Singh, 2005: 29) доаѓаме до проблемот на јазиците во контакт како едно од клучните во современите истражувања. Јазиците не постојат во вакуум-простор и оттука јазичниот контакт игра улога во промена на јазиците (Jones-Singh, 2005: 29). Ставот на Карапејовски (2019: 240) е дека гледано од временска дистанца од У. Вајнрајх до денес, проучувањето на јазиците во контакт е издигнато на повисоко рамниште и се проследуваат интеракциите на сите јазични рамништа, но денешниот контакт е под силно влијание на интернетот, медиумите за масовна комуникација и сл., како начин за посредно влијание, но и како начин преку кој се создаваат нови лексеми и денотати, предмет на понатамошно заемање. Според Ѓуркова (2008:6) проучувањето на влијанијата на коишто е подложен еден јазик треба да се разгледува од аспект на општествената заедница којашто се служи со јазикот и којашто е под влијание на различни фактори: политички, економски, културни итн. Ова се основите причини поради кои денес се случува наплив на користењето на англискиот како јазик на образованието, на рекламата и пошироко на медиумите – појава што станува сè поактуелна. Како што претходно споменавме, сферите каде што најмногу се користи англискиот јазик и каде што контактот со англискиот е најчест се: музика, спорт, филм, компјутерска технологија и интернет. Оттука, контактот со англискиот јазик е непосреден и навлегувањето на англизмите е директно. Според Груевска-Маџоска (2022: 125) англискиот јазик, поточно американскиот англиски јазик е денес јазик на престиж на светско ниво и неговото влијание врз лексичките системи на јазиците е огромно не само на лексиката туку и на граматиката и на правописот. Груевска Маџова (2022) тврди дека англизмите најчесто ги среќаваме во следните групи:

- » Зборови што означуваат поими од спортот: аут, бек, бокс, гол, нокаут, офсајд, старт и др.
- » Зборови што означуваат поими од техниката: блендер, бојлер, булдожер, контејнер, лифт и др.
- » Зборови што означуваат поими од информатиката: компјутер, лаптоп, маус, модем, принтер, тастатура, уесбе, и др.
- » Зборови од областа на општествениот живот, политиката и економијата: бизнис, бизнисмен, маркетинг, менаџмент, мониторинг и др.
- » Зборови од областа на културата и уметноста: бестселер, блуз, дизајн, рок, трилер, џез и др.
- » Зборови од областа на храната и пијалациите: бифтек, бургер, виски, коктел, кечап, стек и др.
- » Зборови од областа на модата: смокинг, џинс, шорцеви и др.

Предмет на интерес на овој труд е влијанието на процесот на глобализацијата и употребата на интернетот и средствата за масовна комуникација кои извршија влијание врз македонскиот јазик и оттука се јави огромен наплив на англизмите во дневниот печат.

МЕТОДОЛОГИЈА

Прикажан е корпус од англизми од ексцерпирани примери-реченици од весниците „Слободен печат“ и „Вечер“ во временскиот период од 14.04.2023 до 26.04.2023. Примерите се ексцерпирани од рубриците политика, свет, економија, култура, забава, спорт. Во првиот дел од трудот се дадени ексцерпирани англизми, контекстот на нивната употреба и преводот на македонски јазик. Преводот на англизмите е според Толковниот речник на македонскиот јазик и Дигиталниот речник на македонскиот јазик. Во вториот дел е дадена анализа на ексцерпирани англизми.

Ексцерпиран корпус на англизми од дневниот печат

Ексцерпирани англизми во дневните весници „Слободен печат“ и „Вечер“:

- » **организира** (подготви); **брифинг** (кус разговор или соопштение): Министерот за транспорт и врски ќе **организира** уште еден, детален **брифинг** за новинарите. (Слободен печат, 14-17 април, 2023, стр. 3);
- » **генерира** (создава); **реформа** (преобразување, изменување): *Како и да е, стратегиската рамка фали во пристапот на реформите што генерира голем број на проблеми во водењето и градењето на политиките.* (Слободен печат, 14-17 април, 2023, стр. 10);
- » **отконвенционализирање** (ослободување од вообичаените правила), **конвенција** (општоприфатено правило или систем од правила) наслов на статија: *Отконвенционализирање на конвенциите* (Слободен печат, 14-17 април, 2023, стр.19); **фокусира** (посветува или насочува внимание, сосредоточи) Елмас: *Да се фокусираме на реваншот со Милан.* (Слободен печат, 14-17 април, 2023, стр. 24);
- » **дилер** (растурач, продавач на дрога): *Уапсен дилер на дрога баран со потерница за издржување затворска казна.* (Вечер, 14-17 април, 2023, стр. 5);
- » **респект** (почит): *Прво мислам дека на македонскиот ракомет му треба подобар систем и развивање на талентите, бидејќи Македонија има многу таленти и тоа е за **респект**.* (Вечер, 14-17 април, 2023, стр. 22);
- » **респектира** (почитува): *Навистина многу го **респектира**в клубот откако дојдов тука.* (Вечер, 14-17, 2023, стр.22)
- » Интересни се речениците со директни англиски заемки како што се:
- » *Лицето го носи прекарот **ОГ**, што се толкува како кратенка од „оригинал гангстер“.* (Вечер, 14-17 април, 2023 стр. 17) *Приближно сè што можете да очекувате од некој луд филм -изјави еден малолетен член на **чет-групата**.* (Вечер, 14-17 април 2023, стр. 17)
- » **тренд** (правец во модата), **стајлинг** (стил на облекување): **трендсетер** (тој/таа што наметнува определен правец во модата, во облекувањето) *Црвената е доминантна и впечатлива боја, па не нè чуди што секогаш е **тренд**, а доказ за тоа е **стајлингот** на познатите **трендсетерки**.* (Вечер, 14-17 април, 2023, 24);
- » **интегрира** (соединува, обединува, поврзува), **бизнис**- (деловно работење, претпријатие), **гигант** (предмет со големи размери), **чет-бот**

- (ИТ термин): Намерата на овој „**чет бот**“ е да се **интегрира** во целиот **бизнис** на продажниот салон **гигант** во блиска иднина, но сè уште нема подробности за датумите. (Вечер 14-17 април, 2023, стр. 24); **интевју** (разговор наменет за јавноста, што го води новинар со некоја позната личност), **коментира** (искажува свое мислење за нешто), **консензус** (спогодба, одлука врз основа на сите заинтересирани страни): Во **интервјуто**, Димоски **коментира** за новоформираната комисија за уставни измени и за тоа дали е возможно да се направи помалку болен **консензус** на патот кон Европската Унија. (Вечер, 18 април, 2023, стр. 2);
- » **продуцира** (произведува), **афирмативно** (потврдно, позитивно), **иницира** (предизвикува, поттикнува): Тоа што е добро да го прифатиме како добро, да го **продуцираме** позитивното и да го браниме **афирмативното**, зашто само така сите ние ќе опстанеме и ќе **иницираме** можност за живеење во општество (човештво) во кое ќе преовладува вербата во доброто, позитивното и духовното. (Вечер, 18 април, 2023, стр. 5);
 - » **кредитен рејтинг** (претставува вреднување на кредитоспособноста на должникот да го отплаќа својот долг): „Фич“ го подобри изгледот на **кредитниот рејтинг** на земјата. (Вечер, 18 април, 2023, стр. 7); **стриминг** (вид на мултимедиска технологија во која корисникот истовремено прима и репродуцира мултимедиумски содржини): „Дизни“ го купи „Лукас филм“ во 2012 година, за четири милијарди долари и објави три хит филма од 2015 до 2019 година, плус неколку ТВ-серији на услугата **стриминг** „Дизни+“. (Вечер, 18 април 2023, стр.10);
 - » **имплементација** (примена): Поголемите димензии значат поголема удобност и практичност, а воведување на платформата CMF-B дава можност за **имплементација** на хибриден погон. (Вечер, 18 април, 2023, стр. 24);
 - » **Дуинг бизнис** (наслов на статија во Слободен печат, 20 април 2023, стр. 7) насловот е транскрибиран со кирилична азбука (doing business), со значење правење деловна зделка.
 - » **иновира** (воведува нешто ново), **инженеринг** (дејност на специјалисти врз целокупната разработка и изведба на некој проект (градежен, индустриски, технички): Тие успеаја за релативно кус временски период да **иновираат** посебен изборен **инженеринг**... (Слободен печат, 20 април 2023, стр. 7);
 - » **комбинација** (спој), **опција** (можност), **преферира** (претпочита): За ручек послужете сос од домати во **комбинација** со грашок, секогаш постои **опција** за правење сендвичи, а ако **преферираате** салата – еве одлична идеја. (Слободен печат, 20 април 2023, стр. 13);
 - » **фан** (обожавател, љубител): ... а други еднакво верни **фанови** го поддржаа и запеаја со него. (Слободен печат, 20 април 2023, стр. 11);
 - » **креатор** (создавач), **шоу** (претстава, изведба): Ја имале таа ретка привилегија да учат вредни нешта од нивниот татко Марин Бабиќ, големиот актер, поет, раководител и **креатор** на **шоуто** „Глумците пеат“... (Слободен печат, 20 април 2023, стр. 15);
 - » **дерогирање** (ставање на некој законски пропис надвор од сила со нов пропис), **дезавуирање** (одрекување, оспорување) Првиот човек на МАНУ, Коцарев во **интервју** за порталот „Експрес“, ги повика македонските политички партии да го спречат поморот на македонскиот род, бришењето на македонското име, **дерогирањето**

- на македонскиот јазик, **дезавуирањето** на сè што е македонско и да **дејствуваат** против исчезнувањето и демакедонизацијата на државата. (Вечер, 20 април, 2023, стр. 2);
- » **интерконекција** (внатрешна поврзаност): Се изработува просторно-техничка документација за гасната **интерконекција** Србија-Македонија. (Вечер, 20 април 2023, стр. 7);
 - » **атракција** (нешто интересно, нешто занимливо), **релаксирање** (**релаксирање**-разонодување) **Атракциите** не се само за оние што бираат возбуда, бидејќи аеродромот „Чанги“ е, исто така, совршено место за **релаксирање** меѓу летовите. (Вечер, 20 април, 2023, стр. 18);
 - » **аутсајдер** (1. човек или тим од кој не се очекува победа на натпревар; 2. човек што не припаѓа на ниедна општествена група) Сите велеа дека сме **аутсајдери**, но имаме големо срце и можам само да им честитам на моите момци. (Вечер, 20 април, 2023, стр. 23); **сензација** (настан што предизвика силен впечаток): Маделина Рајт „преку ноќ“ стана интернет **сензација**, а сето тоа поради одлуката на англискиот клуб Чарлтон Атлетик да ја прекине соработката со неа. (Вечер, 20 април 2023, стр. 24)
 - » **автоматизација** (состојба во која производството се одвива со помош на автомати), **импликација** (последика): **Автоматизацијата** на работата и **импликации** врз родова еднаквост. (Вечер, 24 април 2023, стр. 18);
 - » **варира** (се менува), **избалансира** (урамнотежи), **сегрегација** (издвојување): Овие бројки **варираат** во различни земји, со **избалансирана** слика во Романија и Латвија, додека пак во речиси сите други земји на ЕУ потребни се значителни напори за да се намали **сегрегацијата**. (Слободен печат, 24 април, 2023, стр. 18);
 - » **тригер** (нешто што активира), **диџеј** (личност одговорна за пуштање музика во клубови, на радио-станици и на други настани): Првото одење во Амстердам било **тригер** за неговото професионално формирање во музичката **диџеј** сфера. (Слободен печат, 24 април 2023, стр. 24);
 - » **кредибилитет** (собина на тој што има, што заслужува доверба), **интегритет** (морална чистота): Според предлогот на Трајанов, Агенцијата би имала 7-годишен мандат, кој би се избирал од управен одбор составен од лица со висок **кредибилитет** и **интегритет**. (Вечер, 24 април, 2023, стр.2);
 - » **асимилација** (претопување), **дискриминација** (значи секое правење разлика, искористување или ограничување на луѓето врз основа на нивните колективни идентитети (пол/род, класа, етнос) со што ги загрозува или оневозможува остварувањето или заштитата на нивните човекови права): „Јасно бараме бугарската држава да ги почитува правото, науката и вистината и да ја прифати реалноста на македонската нација, малцинство, јазик, историја и идентитет и да стави крај на политиката на присвојување, **асимилација** и **дискриминација** кон македонската нација во принцип и кон македонското малцинство на својата територија“, порача Стојков. (Вечер, 24 април, 2023, стр. 3);
 - » **експонира** (изложува, прикажува) Иако на свесно ниво може да ги негираме нештата и пред јавноста да се **експонираме** како опуштена, среќна и позитивна личност, сепак на потсвесно ниво точно е запишано како вистински се чувствуваме и во каква состојба е нашата совест. (Вечер, 24 април 2023, стр. 5);

- » **трансформира** (преобразува) Решението за чувството на вина нема да го пронајдеме ако постојано ги обвинуваме другите за состојбата во која се наоѓаме и бегаме од соочување со самите себе, туку само ако искрено се покаеме и почнеме духовно и ментално да се **трансформираме**. (Вечер, 24 април, 2023, стр. 5);
- » **тензија** (состојба на напнатост), **анксиозност** (вознемиреност) Кога подолг временски период сме под притисок, **тензија**, **анксиозност** и **страв**, овие нешта почнуваат постепено да се вгнездуваат во нашата свест и да ни ги обојуваат мислите со немир и несигурност. (Вечер, 24 април, 2012, стр. 5);
- » **мораториум** (законски одредено одлагање), **имплементација** (примена): До завршување на сите овие претходни активности, да се стави **мораториум** на **имплементацијата** на овој стратешки проект -велат од ДС. (Вечер, 24 април, 2023, стр. 7);
- » **шоумен** (човек што прави шоу, што ги разонодува луѓето). Додека беше жив неговиот татко, славниот композитор Александар Џамбазов, **шоуменот** ја имаше запознаено и Илина Арсова (Вечер, 24 април, 2023, стр. 15);
- » **хитмејкерка** (позната личност текстописец) Откако почина најпознатата **хитмејкерка** Марина Туцаковиќ во животот на нејзиниот сопруг Александар Фута Радуловиќ сè е сменето. (Вечер, 24 април, 2023, стр. 15);
- » **вирален** (одредена информација, видео, содржина што со голема брзина како вирус се шири преку интернет) *Велосипед* со коцкести тркала стана **вирален** хит. (Вечер, 24 април, 2023, стр. 18);
- » **аукција** (јавна продажба со наддавање) Пиво од времето на Едвард Осми изложено на **аукција**. (Вечер, 24 април, 2023, стр. 18); **тренинг** (систематско вежбање со цел да се стекнат или да се зачуваат извесни својства): Во својата автобиографија „Нескротлива“, таа призна дека татко ѝ ѝ ги уништил соништата, откри дека еднаш ја тепал толку силно што изгубила свест, дека вообичаената казна за просечен напор на **тренинг** е камшикување со ремен. (Вечер, 24 април, 2023, стр. 21);
- » **автор** (творец, создавач на некое дело), **коментатор** (тој што коментира) Јас сум најпродаван **автор**, **коментатор** и говорник. (Вечер, 24 април, 2023, стр. 21);
- » **хејтери** (луѓе кои постојано покажуваат негативни или непријателски ставови за кое било прашање): Пред една година се обидела да си го одземе животот, не можела да стане од кревет, постојано била напаѓана од **хејтери** на социјалните мрежи поради вишокот килограми... (Вечер, 24 април, 2023, стр. 21);
- » **лајкови** (допаѓања) Прекрасните форми на убавицата не можеа да останат незабележани и нејзините објави на социјалната мрежа за кратко време собраа многу **лајкови**. (Вечер, 24 април 2023, стр. 24);
- » **артифициелна** (вештачка) Во 2203г. Олива Луелин ги остава сопругот и ќерката во домот во втората Месечева колонија, место со бели камења, шилести кули и **артифициелна** убавина, и оди на Земјата на турнеја со својот роман за пандемијата. (Вечер, 24 април, 2023, стр. 24);
- » **стендап комедија** (стоечка комедија, стил на комедија каде што комичарот изведува пред жива публика, обично зборувајќи им директно), **ток-шоу**: Политичарите беа одговорни и сериозни луѓе, писмени и образовани за разлика од денешните кои како да се ликови од

- некоја **стендап** комедија или **ток-шоу**. (Вечер, 25 април, 2023, стр. 5);
- » **бодибилдинг, бодибилдер, класик, физик**: Ивица беше прогласен за балкански шампион во **бодибилдинг класик физик** од Меѓународната федерација за **бодибилдинг** и **фитнес** (IFBB), потврдувајќи ја својата позиција како еден од најдобрите бодибилдери на Балканот. (Вечер, 25 април 2023, стр. 21);
 - » **фанови** (обожаватели, љубители): -Знам што мислат **фановите** на Јунајтед за можноста ривалот да освои три трофеи, ќе се обидеме да ги изградуваме, елиминирајќи ја таквата можност. (Слободен печат, 25 април, 2023, стр. 11);
 - » **фасцинација** (опчинетост, маѓепсаност): И тоа беше почетокот на мојата **фасцинација**. (Слободен печат, 25 април, 2023, стр. 24);
 - » **пиар** (пи-ар кратенка од англискиот збор Public relations, што во превод значи „односи со јавност“; **презентација** (претставување), **бизнисменка** (деловна жена): Сега можам да ви честитам на **пиарот** и сè што е поврзано со **презентацијата** на проектот, но не и за тоа дека за овие пари ќе работат домашни компании. – забележа **бизнисменка** од ИТ-секторот. (Вечер, 26 април, 2023, стр. 6);
 - » **конзорциум** (кратковремени здружување на компании, особено со банки, со цел остварување одредена зделка): Груби рече дека **конзорциумот** не бара законски измени, туку нив ги бараат пратениците за да се интервенира да не се должи со нашите административни процедури...(Вечер, 26.04.2023, стр. 6)

Анализа на ексцерпираниот материјал

Ексцерпираните англизми се поделени во неколку групи. Во табела 1 се класифицирани глаголите, односно дадени се англизмите со суфикс *-ира*, нивната инфинитивна форма на англиски јазик и истоименото значење на македонски јазик. Наведени се 13 глаголи кои се навлезени во македонскиот јазик со употребата на суфиксот *-ира*.

Табела 1. Англизми со македонскиот суфикс *-(из)ира*, изворни англиски глаголски форми и истозначни македонски лексеми

англизам	англиска лексема	македонска лексема
организира	<i>to organize</i>	подготвува
генерира	<i>to generate</i>	создава
фокусира	<i>to focus</i>	сосредоточува
респектира	<i>to respect</i>	почитува
коментира	<i>to comment</i>	искажува свое мислење
интегрира	<i>to integrate</i>	соединува, обединува
продуцира	<i>to produce</i>	произведува
иницира	<i>to initiate</i>	предизвикува, поттикнува
иновира	<i>to innovate</i>	воведува нешто ново
преферира	<i>to prefer</i>	претпочита
експонира	<i>to expose</i>	изложува, прикажува
трансформира	<i>to transform</i>	преобразува
избалансира	<i>to balance</i>	урамнотежи

Ѓуркова (2008: 7) истакнува дека од неколкуте иновациски процеси во македонскиот јазик во врска со англизмите, како најраширен треба да се спомене употребата на глаголскиот суфикс *-(из)ира*, којшто е многу фреквентен во оформувањето на нови глаголски форми според англиските глаголи. Според овие глаголи се јавуваат и глаголските именки: **релаксирање, отковенционализирање, дезавуирање, дерогирање** кои ги сретнавме при ексцерпција на англизмите што се дадени во Табела 2.

Исто така, во Табела 2 дадени се ексцерпираните корпусни единици класифицирани според суфиксот и тука има изворни англиски лексеми со суфиксот *-ing* кои се транскрибираат со кирилично писмо (**брифинг, стајлинг, стриминг, тренинг, инженеринг, бодибилдинг**). Во оваа табела се дадени и изворните англиски лексеми со суфиксот *-er* транскрибирани на македонски јазик (**бодибилдер, дилер, гангстер, аутсајдер, хејтер, хитмејкер**), и англиските заемки со суфиксот *-or* транскрибирани со кирилично писмо (**автор, креатор, коментатор**). Потоа во Табела 2 следуваат адаптираните англизми со суфиксите *-ија* (**апликација, имплементација, опција**), *-ост* (**анксиозност**), *-ус* (**консензус**), *-ет* (**кредибилитет, интегритет**), *-ум* (**конзорциум**) и придавките со суфикс *-ен* (**вирален, артифициелен**).

Табела 2. Англизми адаптирани и транскрибирани кои се среќаваат во македонскиот јазик според суфиксите

-ње	-ер	-ија	-ор
релаксирање	бодибилдер	апликација	автор
конвенционализирање	дилер	имплементација	коментатор
дезавуирање	гангстер	фасцинација	креатор
дерогирање	трендсетер	сегрегација	
	аутсајдер	асимилација	
	хејтер	атракција	
	хитмејкер	автоматизација	
-ост	-ум	-ет	-ен
анксиозност	конзорциум	кредибилитет	вирален
		интегритет	артифициелен

Интересни се заемките од англискиот јазик кои земаат сè поголема употреба во македонскиот, односно лексемите како што се **лајк** (допаѓање) и нејзина адаптирана форма, често се употреба во множина **лајкови** (допаѓања), **пиар** (односи со јавност), **тригер** (нешто што активира), **фан** (обожавател), **аутсајдер, стендап** (стоечка комедија), **ток-шоу, шоумен**, итн. Има голем дел на директни заемки од англискиот јазик кои се целосно адаптирани и прифатени во македонскиот јазик како **интервју, бизнис, бизнисмен** и оттука изведенката за означување деловна жена (**бизнисменка**), **рејтинг, гигант, респект** итн. Ставот на Конески (1998: 149) е дека уште во 60-тите години на минатиот век, со воведувањето на англискиот јазик во школите и со сè поширокото отворање на нашата земја во меѓународните односи, каде што англискиот јазик има

престижна позиција, бројот на англиските лексички елементи во македонскиот јазик е нагло зголемен.

Од анализата на ексцерпирани англизми може да се согледа дека дневниот печат како и другите средства за масовна комуникација особено брзо ги пренесува англизмите како лексички обележја и посредува во нивно прифаќање и адаптирање во говорната или пишаната јазична форма. Поголем број од англизмите се употребува во изворна форма, а потоа следуваат и лексеми приспособени според морфолошката и фонолошката структура на македонскиот јазик. Интересно е што речиси за сите ексцерпирани англизми постои соодветен збор во македонскиот јазик. Неминовен факт е дека дневниот печат повеќе ги прифаќа странските лексеми отколку изворните македонски лексеми или синоними. Според анализираните примери во дневниот печат англизмите најчесто се користат во теми поврзани со културата, политиката, економијата и спортот.

ЗАКЛУЧОК

Во трудот е даден приказ на застапеноста на англизмите во одредени статии во весниците „Слободен печат“ и „Вечер“ во период од дванаесет денови. Следени беа рубриците за политика, економија, спорт, култура, здравје и гастрономија. Се забележува огромен наплив и одомаќување на англиските заемки и нивна адаптација и примена во сите области и со тоа неизбежна е нивната употреба и во дневниот печат. Бугарски (2001: 72) пишува дека глобализациското влијание, односно влијанието на англискиот јазик, како носител на тој процес, се квалификува како културен контакт. Станува збор за особено чест и активен феномен во кој англискиот функционира како јазик-давател наспрема географски широкиот спектар на јазици-приматели. Употребата на англизмите и на англискиот е главно мотивирана од потребата да се биде популарен и привлечен за публиката. Доаѓа до рedefинирање на позицијата на англискиот, односно тој повеќе не е само странски јазик што се изучува, туку тој е неофицијално ‘додатен’ или ‘втор’ јазик или како што го нарекува Прќиќ (Prčić, 2003), осврнувајќи се на ситуацијата во Србија, ‘одомаќинет странски јазик’ (nativized foreign language). Денес, англискиот јазик станува сè попопуларен во употребата и заради престиж. Од тие причини поедноставно е да се одбере англизам, збор што е во широка употреба во комуникацијата, и покрај тоа што од функционална гледна точка некојпат нема смисла бидејќи има истозначен збор во македонскиот јазик. Ако се земат предвид, сите овие фактори може да се заклучок дека денес англискиот е јазик со многу висок степен на престиж во светот, вклучувајќи повеќе сфери како што е интернационалната политика, економијата, образованието, културата, при што неминовно големото влијание се чувствува и во средствата за масовна комуникација и во дневниот печат.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилица:

1. Бабамова, Екатерина. (1993). Адаптација и асимилација на англизмите во македонскиот јазик. Докторска дисертација. Скопје: Филолошки факултет, УКИМ.
2. Бугарски, Ранко. (2001). *Јазици*. Скопје: Еин-Соф.
3. Груевска-Мацова, Симона. (2022). *Лексикологија на македонскиот јазик*. Скопје: МИ-АН.
4. Ѓуркова, Александра. (2008a). Социолингвистички аспекти на македонскиот јазик: од стандардизацијата до актуелните тенденции. Во: *Philological Studies*. T. 2. www.philologicalstudies.org
5. Карапејовски, Бобан. (2011). За некои аспекти на глобализацијата и нејзиното влијание на македонскиот јазичен систем. *Philological Studies*, 9 (2), 239-248.
6. Конески Кирил, (1998). Зборообразување и лексика. *Македонски јазик*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.

Латиница:

7. Filipović, R. (1990). *Anglicizmi u hrvatskom i srpskom jeziku: porijeklo-razvoj-značenje*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
8. Jones, Mari C.-Singh, I. (2005). *Exploring language change*. Oxon: Routledge.
9. Žanić Mikulčić, Jelena, (2022). Zastupljenost anglizama u hrvatski dnevnim novinama. Saznanje broj 3/2022. Zenica: Univerzitet u Zenici, Filozofski fakultet.
10. Prčić, Tvrtko. (2003). Is English still a foreign language? In: *The European English Messenger* XII/2, 35-37.
11. Weinreich, Uriel. (1970). *Languages in contact*. The Hague-Paris: Mouton.

821.163.3-94(049.3)

Наташа Младеновска-Лазаревска

СОТУ „Ѓорѓи Наумов“- Битола

Република Северна Македонија

ЗА АВТОБИОГРАФСКО-МЕМОАРСКИОТ ДИСКУРС НА КОЛЕ ЧАШУЛЕ

Апстракт: Читајќи ја книгата *Антимемоари* и минувајќи низ текстот организиран во три поглавја, *Пишување*, *Сеќавање* и *Носталгија*, можев да видам дека фигурираат наслови и поднаслови кои запишаното сеќавање го посматраат низ призмата на суштинските наративни интереси на авторот, синтетизирани во трите инспиративни сфери на дејствување, како што се книжевноста, театарот и домашната политика. Тоа се „трите главни музи на неговата творечка преокупација, неговата света фамилија“ како што уште ги нарекува Катица Кулавакова во својот текст „Од света творечка фамилија до политичка есеистика“ напишан по повод објавата на *Антимемоари*.

Клучни зборови: мемоарска проза, модел на автобиографско писмо, помнење, лична приказна, приказна за други, колкетивна свест, интимна историја на Македонија.

ABOUT THE AUTOBIOGRAPHICAL-MEMOIR DISCOURSE OF KOLE CHASULE

Abstract: Reading the book *Antimemoir* and going through the text organized into three chapters, *Writing*, *Remembrance* and *Nostalgia*, I could see that there are headings and sub-headings that look at recorded memory through the lens of the author's essential narrative interests, synthesized in the three inspiring spheres of action, as which are literature, theater and domestic politics. These are the "three main muses of his creative preoccupation, his holy family" as Katica Kjulavkova calls them in her text "From holy creative family to political essays" written on the occasion of the publication of *Antimemoirs*.

Keywords: memoir prose, autobiographical letter model, memory, personal story, story of others, collective consciousness, intimate history of Macedonia.

ВОВЕД

Многу се радувам кога ќе прочитам предговор кон една книга од којшто има што да се научи за писателот и за неговото дело. Во тие мигови, повторно, добивам импулс за реплика спрема сите недоверливи приговори на скептичните читатели кои имаат аверзија на овој тип метатекстови како отклонувачи на вниманието и како заблудувачи на читателот. (Кулавакова 2009)

Овој дел од моето истражување настојува да го отслика граничниот прозен вид на автобиографска проза – мемоари, чиешто тенденции во развојот на современата македонска книжевност на крајот од 20 век се актуализираат во книгата *Антимемоари* на Коле Чашуле, објавена постхумно во едицијата „Есеи“ на МАНУ, во 2009 година.

Пишувајќи за „спомените на и за луѓето“ во еден временски опсег од дваесеттина години што го опфаќа периодот на неговиот животен и творечки залез, авторот на *Антимемоари* речиси со критичко сфаќање на комплексниот поим *помнење*, од една страна, но и извесна субјективна процена на проблемот, од друга страна, заклучува дека „помнењето е убава работа затоа што е враќање во живот на работите кои се запатиле, заталкале накај заборавање... добро е што е и сентиментално, но и со дозна на одмината и малку ветва и излитена патетика“ (Чашуле 2009). *Антимемоари* како наратив чијшто карактер е од односна (релативна) природа, што значи дискурс за значајни други личности во животниот наратив на авторот, (личности за кои перцепцијата во академските кругови во 20 век е налик на *глас на заедницата*), е незаобиколно и лична приказна, зашто разрешувањето на прашањата поврзани со организација на сеќавањата и нивната репродукција „неизбежно подразбира и еден вид ретроспектива на сликите за себеси, но и еден вид *пресметка со себеси*“ (Мартиновски 2013; <http://mirage.com.mk/index.php/mk/mirage/332-mirage-no-23/hybrid/139-2013-04-23-08-56-39>). Читајќи ја книгата *Антимемоари* и минувајќи низ текстот организиран во три поглавја, *Пишување*, *Сеќавање* и *Носталгија*, можев да видам дека фигурираат наслови и поднаслови кои запишаното сеќавање го посматраат низ призмата на суштинските наративни интереси на авторот, синтетизирани во трите инспиративни сфери на дејствување, како што се книжевноста, театарот и домашната политика или „трите главни музи на неговата творечка преокупација, неговата *света фамилија*“ како што уште ги нарекува Катица Ќулавкова во својот текст „Од света творечка фамилија до политичка есеистика“ напишан по повод објавата на *Антимемоари* (<http://mirage.com.mk/index.php/mk/mirage/327-mirage-no-22/hybrid/158-2013-04-23-09-24-30>).

Временски посматрано, *Антимемоари* на Чашуле се зачнати во последните децении на 20 век, во време кога теориската парадигма на Модерната доживува развојна неминовност, „кога полека се назираат цртите на 'проектот' кој не е антитеза, туку консеквенција на модерната“ (Килб; според: Друговац 1994: 8), но сепак, во примерот на *Антимемоари*, авторот во користењето на наративниот простор за прикажување на приказните на другите, *пркосно* не се откажува од реализмот, од репрезентацијата, *инвентивно* пак, во текстот се наложува „потребата да се уважи стварноста како саможив дел на имажинацијата“ (Ќулавкова 2009; <http://mirage.com.mk/index.php/mk/mirage/327-mirage-no-22/hybrid/158-2013-04-23-09-24-30>). Во теориска смисла воопштено, ваквата спrega се налага како суштествен чинител на актуелноста на мемоарската проза меѓу читателската публика да расте со особена љубопитност, особено во последните децении на дваесеттиот век и на преминот кон новиот век. Изненадува тоа што современиот читател, како што истакнува Гусдорф (Georges Gusdorf), смета на моментот, дека од мемоарската приказна ќе извлече „автентична, целосна и кохерентна реконструкција на целокупниот живот на еден зрел човек“ (Gusdorf 1980; според: Shkaruba 2014: 3). Од друга страна, како што тоа во својата елаборација на автобиографски блиските жанрови, го одредува Филип Лежен (Philippe Lejeune), односот на читателот спрема дискурсот во нарацијата на мемоарската проза, е кративен и со „одредена ширина во услови на испитување на поодделните случаи“ (Lejeune 2000: 203). Со оглед на тоа дека темите и ликовите од историјата се запишани во свеста на колективот, преку нив авторот на мемоарите стапува во кохерентна врска со своите читатели, спонтано одекнува во нивното задоволство од читањето и истовремено го мери доживувањето на

стварноста низ она универзално човечко обележје, според кое секоја индивидуа го вклучува другиот во себе, доживувајќи ја стварноста со очите на другиот. Таа спрега меѓу историјата, традицијата и современоста „ги има поврзано со една флуоресцентна нишка записите на Коле Чашуле кои се провлекуваат низ повеќе децении, низ повеќе географии и низ повеќе биографии... ги поврзува различните секавања, протосекавања и анτισпомени, во една композиција врз којашто е втемелена хомогеноста на последната, лична и аманетна книга на Коле Чашуле“ (Ќулавкова 2009; <http://mirage.com.mk/index.php/mk/mirage/327-mirage-no-22/hibrid/158-2013-04-23-09-24-30>). Впрочем, тука ја намирам задачата на еден модернистички автор како Чашуле! Да ги интимизира спомените, да ги устрои во составната целина на окружувачките собитија, меѓутоа, во изразен поглед „на еден посебен импулсивен, нему својствен начин да ги направи компатибилни со животната стварност, психолошки мотивирани да траат како интимна историја на Македонија во дваесеттиот век, особено на неговата втора половина“ (Ќулавкова 2009; <http://mirage.com.mk/index.php/mk/mirage/327-mirage-no-22/hibrid/158-2013-04-23-09-24-30>).

Во случувањата, прераскажани од автобиографско-мемоарскиот субјект (во опсег од почетните, па сè до последниве) „вклучени се различни релативни Други личности, историски, контингентни, значајни, идеализирани, но и отсутни и субјектни Други личности“ (Smith и Watson 2001; според: Shkaruba 2014: 6; курзивот е мој). Акцентот е поставен на ликови од непосредното окружување на Чашуле, чијашто енергичност и донекаде оригинално доловување на смислата на животот, екстремноста кон светот и кон луѓето, влијаеле врз обликувањето и на неговите животни ставови или ги потврдувале истите. Во фокусот на наративниот дискурс е континуираниот интерес за тие Други за кои раскажува авторот, бидејќи нивните приказни се вклучени во приказната на раскажувачот и имаат големо влијание врз неговото гледање кон себеси. На пример, прашањата на кои се обидува да одговори авторот во текстот „Болештината на јазлите“ (Антимемоари, прв дел: Пишување) се: кои се тие затворени други во мемоарската проза, кои го населуваат текстот, зошто тие книжевни бродоломници со многу необични околности кои никогаш не се раскажани, се значајни за нарацијата, како се пренесуваат нивните гласови, каква улога играат јазикот или молкот во текстот? (Smith и Watson 2001; според: Shkaruba 2014: 2; курзивот е мој). Коментарите кои авторот ги искажува во личен контекст, во прво лице еднина, го пренасочуваат читателот од тековите на нарацијата кон облиците на говор, за кои објективната тематизација на индивидуалното помнење и не е толку карактеристична, колку што е незадржлива емоционалност во образложенијата, што посредно продуцира рефлексивна од општ карактер, дозволувајќи авторските коментари да се прелеат во вид внатрешен монолог на раскажувачот.

„Посветено ги препрочитувам страниците од „Јазли“. Напати, ми се чини и јас би ги запишал (ги запишувам?). Моите. По сите, и мои, јазлења и пак зајазлувања, по сите мои околуватни јамки, последниве безмалку пет децении, двојам – и јас, како Тале – и се убедувам себеси, дека, и покрај сета тескоба и болештина, имало (има!) логика тој обид (макар и попуст, макар и осуден да остане триклето самјаштво и безодглас, безиднина) да се направи: Тескобата и болката, да се изречат, јазлите да се видат и доболедуваат – со отворени очи. Ако не се скамени раката, додека се запишуваат?“ (Чашуле 1999: 2).

АНТИМЕМОАРИ - ИНТИМНА ИСТОРИЈА НА МАКЕДОНИЈА ВО ДВАЕСЕТТИОТ ВЕК

Мемоарските записи на Чашуле ја истакнуваат закономерноста на творечкиот профил, имено писателите, чии имиња се легитимирани со историографски референци, не може а да не бидат прифатени како историски суштества, како јазли на непрекинато врзување на личното искуство и искуството за светот. Поставени пред одбраната на честа на историјата и заради човековата опстојба, опишано со зборовите на Фернандо Катрога (Fernando Catroga) тоа нивно битисување, резимирано би гласело „заради прифаќање на постоењето сè додека е онтолошка и наративна состојбата на човекот“ (2011: 185). Сепак, останува ризикот да се поднесе амбивалентноста на секавањата претресувајќи го секој детаљ од нив во амбиентот на мемоарската удобност и меко погледнувајќи на страната каде што нашите животи веќе стануваат приказни. Независноста и самостојноста на автобиографското јас се многу важни кога се работи за автобиографско-мемоарскиот дискурс (барем што се однесува на мислењето за ова гледиште сè до крајот на дваесеттиот век), така што секое наговестување променливост на автобиографското јас се доживува како занишување на затврденото, стабилно и автохтоно сепство. Во *Антимемоари*, раскажувачот, за моментите на сопственото искуство доживеано во контекст на надворешните случувања чијшто сведок бил, размислува врз основа на времето што поминало, изложувајќи се на сомневање „своето знаење прецизно да го соопшти“ (Beker 1985: 276, 277), па неизбежен контроверезен аспект на овој рефлексивно-релативен дискурс, станува феноменот на „неовластениот говор во име без глас, посматрано од етички аспект на говорењето за другите“ (Shkaruba 2014: 2). По налог на својот модернистички, естетски и интелектуален сензибилитет, Чашуле ги отфрла сите ограничувања и/или принудувања кои произлегуваат од чинот на самообјава, избегнувајќи да биде пасивен преговарач во непосредниот релатив со ликовите, уште повеќе што тие ликови во одредена мера се носители на авторските замисли за светот и за животот. Тој се обидува да ја искаже „вистината“ за сопственото минато низ сведоштвото¹ на спомените за настаните и за ликовите, што значи акцентот не е на личниот живот, а сепак „истиот тој автор постојано се себенабљудува и запознава, споредувајќи се со другите луѓе, обидувајќи се да го пронајдесвоетоместоволабиринтот на настаните или ликовите од својата, „пренатална“ и „постнатална“ историја“ (Brajić 2006: 29). Доволно познатата дијалоска теорија на рускиот книжевен критичар Михаил Бахтин дека личноста се дефинира себеси во интеракција со другите, подоцна, развиена од современите теоретичарки, Сидони Смит (Sidonie Smith) и Јулија Вотсон (Julia Watson), во расправата за тоа дека *јасството* во автобиографскиот дискурс се гради во интеракција со другите, се потврдува и во текстот што е предмет на мојата елаборација, во Чашулевите *Антимемоари*, во контекст на испитување на стабилноста на автобиографското јас. Можеби највпечатливиот обид да се искаже себедефинирањето на авторот преку другите, што вклучува присуство на елементи на заеднички идентитет со другите, е тврдењето дека „секоја животна нарација е нужно релативна, бидејќи односот на писателот спрема приказните на другите затворени во неа, прераснува во нејзина или негова животна приказна“ (Susan Stanford 1990; според: Shkaruba: 2014: 4).

1. Според Хелена Саблиќ Томиќ (Helena Sablić Tomić), во поглавјето Мемоари од книгата „Интимно и јавно“ („Intimno i javno“) за мемоарите е специфично тоа што нивниот субјект е обично некоја јавна личност која учествувала во опишаните настани, настојувајќи да ја задржи позицијата на објективен посматрач со цел пренесување на настаните и описот на луѓето во општествено-политичкиот и културен момент (Sablić Tomić 2002: 147–171).

Основните претензии на авторот кога станува збор за пишувањето мемоари како модел на автобиографски текстови, е да го привлече вниманието на читателот во насока меморите студиозно и внимателно да ги реципира: да ги восприеми како исклучителна појава која ќе ги задоволи неговите очекувања. Како, на пример, ретроспективата на животот на оној кој ја испишува. Или хронологијата на животот текстуално вообличена во општествено прифатлив модел за сопствениот живот. Притоа, приказната што се испишува мора да има свое време, приказната се одигрува во времето, доживувањата и настаните во неа се мерат со времето меѓу појдовната и завршната точка на конкретното случување или состојба. На пример, своето трагање по изгубеното време, Марсел Пруст (Marcel Proust) во својата романескна проза Во потрага по загубеното време, го конципира како значаен психолошки проблем поврзан со реорганизацијата на времето со посредство на мислењето, спомените и сеќавањето. Окарактеризиран како автобиографска или дури и мемоарска проза, Прустовиот роман напишан во прво лице еднина, е специфичен поради високиот степен на трансформација, зашто иако често се споменува јас, до крајот на романот нема да биде постигната целосната идентификација меѓу авторот и главниот јунак во романот. Основниот проблем на мемоарската проза на Чашуле е тоа што испитува и тематизира јавни теми и ликови, но во постапка на едно епско-психолошко и критичко образложение на сложените текови на приватниот простор и неговата драматика посматрани од сосема лична внатрешна перспектива, односно „преку семантички силни места, при што интимната категорија е речиси изедначена со приватната“ (Tadić- Šokas 2003: 119). Впрочем, она што се случува во автобиографско-мемоарското раскажување, е во манирот на една типична постапка на мисловно сондирање на раскажувачката проза, преку кое Чашуле прави обид да го одреди индивидуалниот сензибилитет (на места дури психолошко-социјалниот портрет) на нему познати и значајни личности, така што ги поставува во едно општествено, повеќестрано, загрошено средиште на свет, луѓе и идеи. Посветувајќи ѝ значаен дел од својата нарација на историјата на животот на овие личности, кај Чашуле преовладува чувствувањето, што го одредува времето во кое живее и твори, дека положбата на поединецот, пред сè писателот, културниот деец, не може, а да не биде сведена на оние тенденции и делувања поврзани со актуелната, историската битка за афирмација на родната земја, артикулирани во сите движења на животот, во нивните артистички чинови кои треба да ја сочинат „матрицата на хуманизмот“, како нивен, би рекла, оддек и созвучје, како далечен недофатлив фон на неговото присуство. Во врска со вистинската хуманост на оваа проза, нејзината повеќекратна мудрост, Катица Кулава пишува: „Овие мемоари не се мемоари заради мемоари, туку мемоари заради Македонија. Можеби затоа Коле Чашуле ги нарекува антимемоари. Од нив треба да почнува една нова историска практика на македонско самопочитување и да се стави ад акта политиката на инфериорно себедоживување (небаре Македонците се помали од маково зрно)“ (<http://mirage.com.mk/index.php/mk/spisanie-mirage/327-22/hibrid/158-2013-04-23-09-24-30>).

Чашуле, всушност, и поаѓа од таа родољубиво осмислена и обележана субјективност на поединецот. Но, да нема забуни: задачата на авторот на мемоарите не е да протезира затворен, рационален и непроменлив субјект поттикнат од историски условена идеологија, туку, да се послужи со зборовите на Лакан (Jacques Lacan), „противречен субјект, сензибилен и мотивиран кон повисоки цели, кој сепак се чини ослободен од стегите на историјата и на културата,

од заробеноста и неспособноста за промена“ (Lacan 1983; според: Nusbaum 2009: 83; курзивот е мој). Она што го разликува поимот на наративната свест во современите автобиографски текстови, е редефинирање на овој поим во однос на претходната состојба: Емил Бенвенист (Emile Benveniste) тоа го претставува во спротивставеноста на „јас кое зборува и *јас* за кое се зборува“ (Benveniste 1975; според: Nusbaum 2009: 82). Јазичното обликување на субјективната е резервибилен процес, а не еднонасочен, зашто субјективната повторно го испишува јазикот. Писателот на мемоарите го редуцира своето Јас на една сфера, најчесто на онаа општествената. Во мемоарите приказната за Себе се пренесува низ приказните на некои други. Остварена е широка социјална кохезија на субјектот, првенствено на класичен начин, со посредство на општествените случувања и личностите со кои авторот се среќавал во својата околина. Според Речникот на англискиот јазик од Оксфорд (Oxford English Dictionary) мемоарите се „запис на настани, што не се сметаат за целосна историја, туку третирање на настаните кои следат со особено знаење на писателот... писмено прикажување на личноста за случувањата во сопствениот живот поврзани за личности кои ги познавал, за движења со кои бил засегнат“ (според: Shkaruba 2014: 5).

Во мемоарите се отсликуваат тие личности, кои исто како и авторот, дистрибуирале значајно влијание врз пошироките групи. И додека авторот на автобиографијата, недвосмислено обработува теми кои во основа се поврзани со настанувањето и развојот на сопствената личност, дотогаш авторот на мемоарите креира простор што не е оптоварен со личната егзистенција, ниту со непресушната потреба да ги преиспитува своите чувства, вечно да се себеспознава или пак да се прашува што е тоа што го одредува итн.

Тогаш, која е целта на Себе во мемоарската и релативната (односната) проза? Да се транспонира како ситуирано Јас, како производ на одредено време и место. Интересен е начинот на кој се позиционирани окружувањата во кои се обликува идентитетот во овој модел на автобиографија, вгнездени едно во друго: Јас, Семејството, Заедницата, сместени во определена физичка и културна географија, во одвивање на историјата. Според Арон и Меклафлин-Волпе (Arthur Aron & Tracy McLaughlin-Volpe) формирањето на релативното (*односното*) Јас, задолжително го проверуваат токму низ процесот на деперсонализација, релативното (*односното*) јаство се постигнува така што се дејствува како член на заедницата, а не како индивидуа (2001: 101–132; курзивот е мој).

ЗАКЛУЧОК

На примерот на пријателствата со поединци, кои просто не било возможно да бидат предвидени, како што е неблагодарно да бидат предвидени и мотивите за разделба, Чашуле во своите „меморабилни наративи“ (Лужина 2009: 8) детално и суштински, а пред сè на основа на личното искуство, им овозможува на читателите увид во поважните проблеми, како книжевни и уметнички, така и општествени и идеолошки, со кои се засегнати протагонистите од неговата книга. Исклучително, непретенциозно и доследно, со човечка едноставност, но и со многу творечка страст и противречност, каков што е впрочем на места и неговиот личен став во односот со тие ликови. Свкупно непремолчено, иако текстовите, како што забележува Јелена Лужина „по првиот прочит, оставаат впечаток на поплатни, сосема непретенциозни евокации на настаните што биле и останале навидум неважни, маргинални, сосем приватни“ (2009: 8).

Автобиографско-мемоарскиот дискурс во еден момент добива призив на (само)критичко сведоштво за моралниот долг на субјектот (писателот, уметникот, критичарот, научникот) кон одбрана на националниот етос и интегритет, со оглед на тоа дека цената на спокојот е во недопуштањето, пишува авторот на *Антимемоари*, „да се обезличи, без остаток, интимата на националната идентификација“ (Чашуле 1997: 144). Поводот по кој пишува за Малески, за Крле, за Панов, за Дракул и ред други автори кои ја задолжија македонската книжевна историја, е со мотивациски карактер, од една страна, и со научен критицизам, од друга страна, а се однесува на следното: низ анализата на состојбите и односите кои го напаѓаат и потиснуваат автобиографскиот субјект, да се создадат идеи за нови односи, кои ќе уфрлуваат асоцијации за континуирано и трајно хуманизирање на човештвото.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Кирилица:

1. Друговац, Миодраг (1990). Историја на македонската книжевност XX век. Скопје: Мисла.
2. Лужина, Јелена (2009) (ур.). Коле Чашуле. Антимемоари. Скопје: МАНУ, 550.
3. Мартиновски, Владимир (2013). Пишувањето како чин на сеќавање и себеиспитување: Антимемоари на Коле Чашуле. *Mirage/Мираж* бр. 23.
4. <http://mirage.com.mk/index.php/mk/spisanie-mirage/332-23/hibrid/139-2013-04-23-08-56-39>
5. Кулавакова, Катица (2009). Од света творечка фамилија до политичка есеистика. *Mirage/Мираж* бр. 22, декември 2009.
6. <http://mirage.com.mk/index.php/mk/spisanie-mirage/322-22>
7. Чашуле, Коле (1999). Макар и поплатно за феномените Струга и Ристо Крле. стр. 141–148 во: ТВОРЕШТВОТО НА ВЛАДО МАЛЕСКИ, Зборник на трудови, Институт за македонска литература, Скопје.
8. Чашуле, Коле (1999). БОЛЕШТИНАТА НА ЈАЗЛИТЕ, стр. 214–222 во: ТВОРЕШТВОТО НА ВЛАДО МАЛЕСКИ, Зборник на трудови, Институт за македонска литература, Скопје.

Латиница:

9. Aron, A., McLaughlin-Volpe, T., Mashek, D., Lewandowski, G., Wright, S. C., & Aron, E. N. (2004). Including others in the self. *European Review of Social Psychology*, 15, 101–132.
10. Assmann, Jan (2005). Kulturno pamćenje: Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama, Zenica: Vrijeme.
11. Beker, Miroslav 1985. Barthesova teorija o tekstu (Tekst kao tkivo bez čvrstih granica u prostoru i vremenu). *Polja* (br. 318). Преземено од: <<https://polja.rs/wp-content/uploads/2016/02/selection7-10.pdf>> Пристапено на 20.10. 2020.
12. Brajović, Jelena 2006. Autobiografska fikcija i detinjstvo (Margerit Jursenar, Natali Sarot, Margerit Diras). Beograd: Zadužbina Andrejević.
13. Catroga, Fernando 2011. Istorija, vreme i pamćenje. Recenzije i prikazi. *Clio*, Beograd, 334 str.
14. Lejeune, Philippe 2000. Autobiografija i povijest književnosti. Bo: Autor, pripovjedač, lik (priredio Cvetko Milanja). Osijek: Grafika, str. 237–270.

15. Nussbaum, Felicity (2009). Politika subjektivnosti i ideologija žanra (Politics of subjectivity and ideology of genre. England, Baltimore: John Hopkins University Press, 1989). Translator: Viktorija Krombholc. Културни центар Новог Сада. Journal: Polja (2009). Issue No: 459. Page Range: 81–89.
16. Sablić-Tomić, H. 2002. Intimno i javno. Suvremena hrvatska autobiografska proza. Zagreb: Biblioteka Razotkrivanja.
17. Smith, Sidonie, Julia Watson 2001. Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives. Minneapolis: U of Minnesota P. Print.
18. Tadić-Šokac, S. 2003. Hrvatska autobiografska proza u savremenoj književnosti i kulturi. Osijek: FLUMINENSIA, god. 15, br. 2, str. 97–120.

Доц. д-р Анита Ангелевска
Педагошки факултет - Битола
Република Северна Македонија

ДОСТОЕВСКИ - ФРОЈД - СТАВРОГИН - ХАМЛЕТ - СТАВРОГИН

Апстракт: Достоевски и Фројд, неминовно се во релација, која што ја изградиле помеѓу себе. Достоевски е еден од востановувачите на психоанализата и претходник на Фројд, а Фројд со анализата за начинот на кој што Достоевски ги гради ликовите, но и клиничкото претставување на авторовата ментална состојба. Воочени се четири дела на Достоевски и Шекспир, кои можат компаративно да се опсервираат. Ставрогин и Хамлет поседуваат многу карактеристики кои ги разликуваат, но и атрибути кои ги прават еднакви.

Сепак, за анализа на Достоевски и ликовите кои ги гради, не можеме да се потпреме само на психоаналитичките концепти и модели, туку тие треба да бидат основа и водилка во поставувањето на аналитичката структура. Ставрогин е најголемата креација на Достоевски, „демонот“ кој е предвесник на катастрофата која што му се заканува на човештвото.

Клучни зборови: Достоевски, Фројд, Шекспир, Ставрогин, Хамлет, демон, апсурд.

DOSTOEVSKY - FREUD - STAVROGIN - HAMLET - STAVROGIN

Abstract: Dostoevsky and Freud are inevitably in a relationship, which they built between themselves. Dostoevsky is one of the founders of psychoanalysis and a predecessor of Freud, and Freud with the analysis of the way in which Dostoevsky builds the characters, but also the clinical presentation of the author's mental state. Four works of Dostoevsky and Shakespeare have been identified, which can be observed comparatively. Stavrogin and Hamlet possess many characteristics that distinguish them, but also attributes that make them equal.

However, for the analysis of Dostoevsky and the characters he builds, we cannot rely only on psychoanalytic concepts and models, but they should be the basis and guide in setting up the analytical structure. Stavrogin is Dostoevsky's greatest creation, „the demon“ who is the harbinger of the catastrophe that threatens humanity.

Key words: Dostoevsky, Freud, Shakespeare, Stavrogin, Hamlet, demon, absurd.

1. ДОСТОЕВСКИ - ФРОЈД

Врз трудовите на Зигмунд Фројд, главно се темели толкувањето на литературните текстови, кога станува збор за примената на психоаналитичкиот концепт. Но, кога во фокусот се текстовите на Достоевски, оценката на Луис Брегер е дека примената на овие методи е анахронична и несоодветна во потполност, аргументирајќи: „големите дела на Достоевски, било да се разгледуваат поединечно или холистички, и покрај тоа што се измислени приказни, го востановуваат авторот како еден од прататковците на психоанализата и претходник на Фројд.“¹

1. Breger Louis, Dostoevsky: The Author as Psychoanalyst, New York University Press, 1989, p.5, цитирано од Dan

Општо познато е признанието на Фројд дека потсвеста ја откриваат поетите уште пред него. Брегер во едно писмо до Стефан Цвајг пишува, „Достоевски не може да се разбере без психоанализа - т.е. тој самиот нема потреба од неа бидејќи истата ја прикажува во секој лик и секоја реченица.“²

Сепак, истражувачите лоцираат интеракција и директна поврзаност на релацијата Фројд - Достоевски, која што, на пример, Ден Кантрел ја сместува во клиничката прецизност на психолошките карактеристики во градењето на ликовите на Достоевски и во отсликувањето на менталните процеси кои се случуваат кај авторот.

„Фројд сметал дека „хистеро - епилепсијата“ на Достоевски се појавила во текот на неговата младост, но не преминала во вид на насилни напади сè до смртта на неговиот татко. Постојат докази за поблаги трансиви кои се појавувале редовно во текот на неговото детство и тоа во годините пред неговите први епилептични напади и на Фројд му послужиле како показател за почетокот на Едипов комплекс кај Достоевски.“³

Во текстовите на Достоевски детектирани се хетеросексуални, хомосексуални и инцестуозни тенденции. Романтичарската наклонетост на сите негови главни ликови кон некој женски лик, сведочи за присуството на хетеросексуалноста на Достоевски: „Подземниот човек во својата младост со проститутки, Раскољников со Соња, принцот Мишкин со Аглаја и Настасја, Ставрогин со неговите безбројни сексуални освојувања и во навидум безграничната љубовна мрежа помеѓу жените и браќата Карамазови. Примерите за хомосексуалноста во романите на Достоевски се јавуваат подискретно. Последната преградка помеѓу принцот Мишкин и Рогозин покрај мртвото тело на Настасја, при што солзите на Мишкин се слеваат низ лицето на Рогозин, несомнено се однесува на „кулминацијата на хомосексуалните фантазии, а истовремено со мртвото тело на Настасја се нагласува одреден степен на бисексуален Едипов комплекс.“⁴

Во „Демони“ повторно се среќаваме со „нежноста“ на јазикот на Достоевски, на која што се осврнува Фројд, во раниот однос меѓу Степан и Ставрогин:

„Степан Трофимович успеа да допре до најдлабоките нишки на срцето на неговиот млад пријател и да ги побуди кај него првите знаци, сè уште недефинирани, на тој вечен, свет копнеж кој избраните души, откако еднаш ќе го вкусат и спознаат, нема никогаш да го заменат за некое ефтино задоволство. (Постојат некои посветеници кои дури повеќе го вреднуваат копнежот отколку најрадикалното негово задоволување, ако може да се верува во такво нешто.) Во секој случај, добро беше што подучувачот и неговиот ученик почетник се поделија и беа испратени во различни правци, иако тоа се случи малку доцна.“⁵

Мотивскиот појас за сексуалната злоупотреба на млади девојка е силно присутен во ракописот на Достоевски. Сликата од сонот на Свидригалов за силувана млада девојка, ја среќаваме и во „исповедта на Ставрогин“ во „Демони“.

Брегер ја развива својата анализа и смета дека „Достоевски е привлечен кон неа со фасцинација и ужас, таа го претставува врвното злосторство и извор на вина. Сето тоа поради тоа што таа го симболизира најмоќниот извор на гнев и

Cantrell, Dostoevsky and Psychology, <http://www.fyodordostoevsky.com>

2. Rise James L., Freud's Russia: National Identity in the Evolution of Psychoanalysis, Transaction Publishers, 1993, p.5, <http://www.fyodordostoevsky.com>

3. Dan Cantrell, Dostoevsky and Psychology, <http://www.fyodordostoevsky.com>

4. Ibid.

5. Достоевски, Фјодор. Демони, Мисла, Скопје - 1971, (Кај Тихон, том втор).

вина во неговиот сопствен живот: желбата да ја нападне својата сопствена мајка и децата кои му беа ривали при освојувањето на нејзината љубов.”⁶ Ако навистина за тоа станува збор, а тоа го идентификува и Фројд, во текстот се појавуваат и други примери кои иако се шпекулативни, придонесуваат за утврдување на дополнителни психолошки врски помеѓу авторот и неговите ликови. Гневот на Раскољников кон Лужин се јавува првенствено поради љубомора и навестува сексуална тензија помеѓу него и Дуња, а можеби и инцестуозни чувства кои авторот ги имал во текот на адолесценцијата.⁷

Освен тоа, Ставругин е целосно виновен за смртта на млада девојка која, пред да биде обесена, “упорно и заканувачки замавнувала кон него со своите малечки тупаници и прекорно вртела со главата.”⁸

„Човек мора да се запраша”, вели Брегер, “дали оваа слика која се повторува (се јавува и во Вечниот сопруг) можеби произлегува од сексуалните/лути игри на самиот Достоевски со помлада сестра?”⁹

Луис Брегер го претставува најразбирливиот и најсоодветен пристап кон психологијата кај Достоевски. Тој го гради својот став врз Фројд, но сепак ја отфрла упростената и атомистичката природа на неговата анализа: “Премногу често примената на литературата се потпира на одредени психоаналитички согледувања - едиповиот комплекс или врз некој вид теорија - ортодоксна фројдовска, лаконска. Но, согледувањата и теориите треба да служат само како водилки при примената на методот.”¹⁰

Овде Брегер аргументира едно наполно разбирливо и оправдано стојалиште дека наспроти Фројдовите методи на анализа кои на авторот му даваат третман на пациент, на Достоевски треба да му се пристапи како на колега психоаналитичар. “Она што е најкарактеристично кај Достоевски е присуството на повеќе гледни точки; тој како автор никогаш не се поистоветува потполно со еден лик.”¹¹

2. СТАВРУГИН - ХАМЛЕТ - ПРИНЦОТ ХАРИ

Главна, книжевните аналитичари издвојуваат четири драми на Шекспир и четири од делата на Достоевски како најподатливи во градењето на компаративна анализа. Во центарот на овие текстови се психолошките политичките и религиозните импликации на убиството, но претставено од различни аспекти.

„Магбет” и „Злосторство и казна” ги третираат убиствата во замаглени простории поврзани со големите амбиции на човекот, со големи ветувања на кои им претходи двоумење и агонија и се проследени со халуцинативните измачување на совеста. „Отело” и „Идиот” го преставуваат убиството на убавицата која е неразумно омажена со моќниот фасцинантен темен аутсајдер кој ја комбинира неочекувата невиност со енигматската страст. „Кралот Лир” и „Браќа Карамазови” ги истражуваат метаморфозите на таткоубиството. „Хамлет” и „Демони” ги опишуваат младите луѓе кои се образовани на Запад, кои го расфрлаат малиот капитал од нивните татковци, го трошат и ги уништуваат нивните сопствени животи.”¹²

6. Исто.

7. Исто, стр.80.

8. Достоевски, Фјодор. Демони, Мисла, Скопје- 1971, (Кај Тихон, том втор).

9. Breger Louis, Dostoevsky: The Author as Psychoanalyst, New York University Press, 1989, p.80 цитирано од Dan Cantrell, Dostoevsky and Psychology, <http://www.fyodordostoevsky.com>

10. Ibid, p.6.

11. Ibid, p.7,8.

12. Belknap, Robert. Columbia University : Shakespeare and the Possessed, <http://www.utoronto.ca/tsg/DS/05/063.shtml>.

Роберт Белкнап на утврдената отсуност на паралелата помеѓу „Хамлет“ и „Демони“ во светот на книжевната критика и го спротиставува следниов цитат, заради фактот што недоволно е анализиран во книжевната критика, иако дава одлични податоци:

„Вавара Петровна не извика: „Лудост, лудост!“ Степан Трофимович ја уверуваше дека се тоа само првите бујни приливи на премногу богатиот личен состав; - дека морето ќе стивне и дека сето тоа личи на младоста на принцот Хари, кој водел весел живот со Фалстаф, Појнес и мистер Квикли, како што го има тоа опишано Шекспир. Овој пат Варвара Петровна не извика: „Лудост, лудост!“ како што и беше вообичаено и како што од некое време мошне често му довикнуваше на Степан Трофимович, туку, напротив, го слушаше мошне внимателно, му наредуваше тоа да и го објасни до подробности, самата го зеде Шекспир и вонредно внимателно ја прочита онаа бесмртна хроника. Но, хрониката не ја смири; не најде во неа многу сличности...“¹³

Ставрогин не ја задржува улогата на Хари, на крајот не се реформира. Профилирањето на Хамлет не може само да се преслика врз Ставрогин. Него го одликува иронична релација со неговото опкружување, тој страда од трагична амбиваленција, поседува силна ментална моќ, надворешна привлечност, што пак од друга страна се причина за корелација со принцот Хамлет.

Роберт Белкнап укажува на присуството на интертекстот на Шекспировата драма „Хенри IV“ во „Демони“. Целото второ поглавје е наречено Принц Хари и Степан Трофимович ја теши Варвара Петровна со примерот на принцот Хал. Тука е и капетан Лебјадкин, кој себе си сака да се позиционира како Фалстаф во однос на Ставрогин и визијата за принцот Ставрогин на Петер Верховенски, Марија Тимофеевна и самиот хроничар на романот. Главното значење за асоцијациите со принцот Хал во карактеризирањето на Ставрогин Роберт Белкнап го гледа во следниве факти: и неговата придружба не прави ништо суштинско во однос на Хамлет, исто како таа на Ставрогин. Роберт Белкнап присуството на елементи кои ја овозможуваат паралелата со „Хенри IV“ смета дека не ја исклучуваат паралелата „Хамлет“: „Демони“. И „Хамлет“ и „Хенри IV“ се фокусираат на конфликтот помеѓу стариот „натрапник“ (узурпатор) и принцот припадник на помладата генерација, која одбива да се покори. И двата принца (Хамлет-Ставрогин) предизвикуваат иронија и завист со сопствената непромислена храброст. И двајцата и Хамлет и Ставрогин од пријателите добиваат шегување, навреди и потсмев, не наидуваат никогаш на вистинска доверба и отвореност.

„Дел од елементите и врски во „Хамлет“, присутни и во „Хенри IV“ конвенираат со „Демони“. Судирот на генерациите присутен е во сите три текста: Лебјадкин и Степан Трофимович соодветствуваат на Фалстаф и Полониус.

Како друг обединувачки елемент лоцирано е предавството. Сите ликови умираат во „Хамлет“ и овде можеме да ја лоцираме клучната врска помеѓу Хамлет и Ставрогин. Хамлет го убива Клавдиј ненамерно, Полониј и Лаерт по грешка. Офелија индиректно, а Розенкранц и Гилденстерн со предавство. Сите на еден начин го предадоа. Ставрогин може да ја спречи смртта на Шатов Кирилов, Марија Тимофеевна, нејзиниот татко и малата Матрјоша, но тој ги предава сите нив. Наспроти тоа тој не е предаден од никого, и покрај заканите на Лебјадкин. Додворувањата, ласкањата кои сите му ги упатуваат, престануваат кога тој нема да

13. Достоевски, Фјодор. Демони, Мисла, Скопје- 1971, (том прв, глава Принцот Хари.Свршувачка) стр.46.

ги сиполни нивните очекувања. Ова согледување помеѓу Хамлет – предадениот предавник и Ставрогин - неблагодарниот предавник, можеме да ја сместиме во одлките кои ги разделуваат, ги прават различни.

Хамлет е врзан за самоубиството уште на почетокот на текстот, а неговата смрт настапува во единствената битка. Двобојот на Ставрогин е лоциран на почетокот на романот, а не прави ништо во однос на Кирилов и неговите разговори за самоубиството. Лебјадкин и Фалстаф се еднакви во пороците што ги поседуваат, но кај првиот отсутна е мудроста, шармот и пријателството на Фалстаф.

„Во споменатите големи романи за убиството на Достоевски, шекспировите аналогии ја збогатуваат визијата за убиецот. Во „Демони“ Варвара Петровна го споменува Хамлет и ја демистифицира романтичната состојба на Ставрогин, покажувајќи го неговиот сиромашен дух. Варвара Петровна споменувајќи го Хамлет, потенцирајќи го тоа, го привлекува нашето внимание за се она што Ставрогин не е.“¹⁴

3. ЗА СТАВРОГИН

Ставрогин е најголемата креација на Достоевски. Во семејството на „силните луѓе“ (кнезот Валковски, Расколников, Свидријгалов, Иполит, Кирилов, Версиков, Иван Карамазов) тој е најсилен, буквално претстава на „невидени сили“. Тој е човек од новата ера, односно човек - бог, за кој Кирилов сонувал и во споредба со кој Ничеовиот надчовек изгледа само сенка. Тој е Антихристот кој доаѓа, принцот на овој свет, страшно пророштво за космичка катастрофа што му се заканува на човештвото. Достоевски за последните метафизички мистерии зборува со јазикот на митот.

„Сите јунаци на Достоевски се прашуваат за смислата на животот“ - пишува Алберт Ками во есејот за Кирилов.¹⁵ Констатацијата на Ками: „Во романите на Достоевски е поставено прашањето со таква жестокост што ги бара само крајните решенија“¹⁶ само ја потврдува позицијата на Ставрогин и неговото финале со „логичното самоубиство“. „Кај Достоевски темата за самоубиството, значи, е апсурдна тема ... Ставрогин и Иван Карамазов (Браќа Карамазови) во практичниот живот реализираат апсурдни вистини. Тие се токму оние кои смртта на Кирилов ги ослободува. Тие се обидуваат да бидат цареви. Ставрогин води „ироничен“ живот. Тој предизвикува омраза околу себе. А сепак главната мисла на таа личност се наоѓа во неговото проштално писмо: „Не бев во можност ништо да мразам“ (но, и да сака истовремено). Тој е цар на рамнодушност.“¹⁷

Ками подвлекува дека Достоевски одбира да биде против своите јунаци. Достоевски за Ставрогин наменува срам и понижување. Оттаму значи „Демони“ не е апсурдно дело, туку дело кое го третира проблемот на апсурдот.

Ревидирањето на апсурдот, што Ками го прави во „Побунетиот човек“, е негов обид да ни покаже дека „филозофијата на апсурдот“ содржи неизлечливи контрадикции. „Ако се сложиме со тоа дека ништо нема смисла, тогаш сосема сеедно е дали ќе се подигнуваат крематориуми или ќе се негуваат.“¹⁸ Контрадикцијата можеби би можела да се избегне единствено кога би постоела можност воопшто да не се определиме, а тоа е невозможно. „Дури и простиот

14. Ibid.

15. Ками, Алберт. Митот за Сизиф, Култура, Скопје-1997, стр.109.

16. Исто.

17. Исто, стр.113.

18. Mlosevic, Nikola. Antropoloski esei, Nolit, Beograd-1964, str.37.

акт на живеење значи некакво определување. Оној што живее, тој на животот му признава извесна вредност.¹⁹

Оттаму, самоубиството на Ставругин, а и целиот негов животен акт е токму негирање на вредноста на животот.

Аргментацијата на Побунетиот човек се гради врз стремежот кон правдата, а Ставругин правдата ја зема во свои раце, комплетно свесно и напoлно практично, заокружувајќи го тоа со прошталното писмо и чинот на самоубиството.

Со востановувањето како структурна алатка, „херојот“ Ставругин на ниво на целата приказна изразува промена, од цврсто изграден ентитет до расцепкан и прекинат елемент во постојана динамика, на овој начин создавајќи свет без препознатлива централна точка, свет лишен од одговори во однос на внатрешното единство и единката. Ефектот на себеуривање е интензивиран од фактот што во центарот на романот е „херој“ кој постојано и експлицитно е во потрага по некој принцип кој што ќе му вдахне значење во него самиот и во неговиот свет.

Оваа потрага, структурно, сепак е осудена на пропаст, бидејќи празнината во нив ја упатува до светот на надворешно изразување; овде телото, лицето и особено јазикот се обидуваат да дадат приказ за внатрешноста. Точно како што Петар го заменува Ставругин при влегувањето во собата, јазикот го заменува и го изобличува изразувањето на внатрешноста. Зборовите на Петар повеќе кријат отколку што откриваат, даваат лажни траги наместо вистински одговори, образложувајќи го фактот, дека јазикот нема вистински пристап до внатрешноста. Во „Демони“ зборовите на Ставругин се изнесени и трансформирани на различни начини од страна на Шатов, Кирилов и Петар - сите очигледно поинакви од изворот. Херојот е всушност структурно осмислен така што реагира помалку на зборови отколку останатите ликови: Ставругин - слуша, но бавно разбира или ги извртува зборовите на другите, што ја дава епистемолошката острина, бидејќи тој „разбира“ дека зборовите немаат пристап до реалноста.

Да заклучиме, Николај Всеволодович Ставругин, не само што ја отсликува историската специфичност на деветнаесеттиот век во Русија, туку и како наративна алатка има функција на епистемолошка промена. Светот во последните романи на Достоевски ја носи историската реалност на ниво на длабока наративна структура со тоа што одблиску ја отсликува историската нестабилност која се манифестирала на сите нивоа на руското општество. Оддалечениот „херој“ може да се интерпретира како синдром на еден свет без свој центар, кој не само што не знае што да одговори на бесмислените прашања за идентитетот, туку и активно го поткопува на структурно ниво самото нивно постоење.

Според зборовите на преподобниот Исихиј Ерусалимски, „демоните обично преку помислата нечујно разговараат со душата и ја учат на зло». А ние тогаш, на тој начин, се препуштаме на власта на демонските сили што ја валка и ја осквернува нашата свест, нашето срце; да завладее во потполност со нашата волја и да не научи да бидеме послушни слуги на злото-пишува Прот. А. Дубњин, во својата статија „Демоните“.

„Романите-трагедии“ на Достоевски посветени се на сликање на судбината на богооставеното човештво - констатира Константин Мочуљски. „На местото на Богочовекот се јавува човекобогот, „силна личност“, која се наоѓа надвор од моралот, од онаа страна на доброто и злото, на која „се и е дозволено“ и која може

19. Isto.

да ги „гази“ сте закони.“²⁰ Таков е и Ставрогин, но такви се Кирилов, Расколников, Рогочин, Иван Карамазов, „Достоевски доаѓа едно од своите најголеми откритија; човековата природа е во однос со Божјата природа, ако нема Бог-тогаш нема ни човек. Во човекобогот, ова демонско суштество, треба да исчезне човештвото. Рускиот писател ја претскажува појавата на Ниче, надчовекот, писателот на „Заратустра“, а исто така со себе го најавува уништувањето на човекот: „човечко, премногу човечко“, се совладува во него како срам.“²¹ Оттаму, што и да започне Ставрогин води до неизбежна катастрофа и тој се претвора во трагична фигура во светот на „малите демони“. На овој начин Достоевски го сатанизира „натчовекот“ на Ниче!²²

РЕЗИМЕ НА РЕЗИМЕТО

„- Кој ќе ги научи луѓето дека сите се добри, тој ќе го доврши светот.

- Тој што ги учеше, Него Го распнаа.

- Не, тој ќе дојде и неговото име ќе биде човеко-бог.

- Богочовек?

- Не, човекобог; тука постои разлика“.²³

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Достоевски, Фјодор. Демони, Мисла, Скопје, 1971.
2. Ками, Алберт. Митот за Сизиф, Култура, Скопје, 1997.
3. Belknap, Robert. Columbia University: Shakespeare and the Possessed, достапно на: https://rus-shake.ru/criticism/Belknap/Shakespeare_and_the_Possessed/.
4. Brooks, Peter. The Melodramatic Imagination, London New Haven and London, Yale University Press ... 1976.
5. Cantrell, Dan. Dostoevsky an Psuchology, достапно на: <http://www.fyodordostoevsky.com>
6. Milosevic, Nikola. Antropoloski esei, Nolit, Beograd, 1964.
7. Močuljski, Konstantin. Put Dostojevskog od čovekoboštva do Bogočoveka, S ruskog preveo jeromonah Amfilohije, достапно на: <http://pravoslavije.spc.rs/broj/962/tekst/put-dostojevskog-od-covekobostva-do-bogocoveka/print/lat>.
8. Rise James L., Freud s Russia: National Identity in the Evolution of Psychoanalysis, Transaction Pulishers, 1993, p.5, достапно на: <http://www.fyodordostoevsky.com>.
9. Rhodes, Joseph David. Fyodor Mikhailovich Dostoyevsky (1821-1881): Cristian mystic and social philosopher, достапно на: <http://www.fyodordostoevsky.com>.

20. Močuljski, Konstantin. Put Dostojevskog od čovekoboštva do Bogočoveka, S ruskog preveo jeromonah Amfilohije, <http://pravoslavije.spc.rs/broj/962/tekst/put-dostojevskog-od-covekobostva-do-bogocoveka/print/lat>.

21. Исто.

22. MacAndrew Andrew R., ed trans. The Possessed. Afterword by Marc Slonim. New York: Meridian World Press, 1963, p.700, цитирано од Joseph David Rhodes, Fyodor Mikhailovich Dostoyevsky (1821-1881): Cristian mystic and social philosopher, <http://www.fyodordostoevsky.com>.

23. Достоевски, Фјодор. Демони, Мисла, Скопје, 1971.

Наталья Болатовна Ершова

Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина
Российская Федерация

ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ ОЦЕНОЧНЫЕ КОМПОНЕНТЫ В СТРУКТУРЕ КОНЦЕПТА SQUARE

Аннотация: В статье рассматриваются потенциальные оценочные компоненты в структуре концепта square, указываются концептуальные признаки, которые были выявлены в результате анализа фразеологических единиц, идиоматических выражений, для которых характерны яркие стилистические и оценочные коннотаты, определяются 6 когнитивных параметров, по которым распределяются концептуальные признаки концепта square.

Ключевые слова: антропоцентрический, концепт, концептуальные признаки, оценочная категоризация, ядро.

POTENTIAL EVALUATION COMPONENTS IN THE STRUCTURE OF THE SQUARE CONCEPT

Abstract: The article examines the potential evaluative components in the structure of the square concept, specifies the conceptual features that were identified as a result of the analysis of phraseological units, idiomatic expressions, which are characterized by vivid stylistic and evaluative connotations, defines 6 cognitive parameters by which the conceptual features of the square concept are distributed.

Keywords: Keywords: anthropocentric, concept, conceptual features, evaluative categorization, core.

Оценочная категоризация носит ярко выраженный антропоцентрический характер, так как ориентирована на систему общественных и частных ценностей. Она представляет собой группировку объектов и явлений (порой случайных по отношению друг к другу) по характеру их оценки (эмоционального воздействия на человека) в соответствующие классы и категории, а также мысленное соотнесение объекта или явления с определенной оценочной категорией. Содержание оценочного концепта и оценочной категории составляют коллективное и индивидуальное оценочное знание, что делает возможным процесс коммуникации. Оценочная категория строится по телескопическому принципу, посредством выдвижения конкретных характеристик, которые являются следствием более абстрактных характеристик. Среди уровней оценочной категоризации выделяют базовый, вышестоящий и нижестоящий, характеризующиеся более высокой или более низкой степенью абстракции по отношению к нему.

В основе формирования оценочных концептов и категорий лежит шкала оценок, включающая зону положительного, зону отрицательного и нейтральную зону, которую составляет норма или эталон, с которым соотносится объект оценки. В зависимости от основания выделяются чувственный, рациональный

и емоционални типови оценок. Процес оценочној категоризацији обусловлен когнитивними механизми профилировања, сравнения, метафорическог и метонимическог переносов. Когнитивни контекст, предполагајући знање одређених стереотипов и културних традиција, може такође служити извором оценочних значења.

За тога, да би се открило у структури концепта *square* компоненте, које имају оценочне значења, био је извршен концептуални анализа, у прву реду повезан са разматрањем јадерних карактеристика концепта, које су актуелне за све носиоце језика. Концептуално јдро обично репрезентује се именом концепта. Јдро концепта укључује базови слој и наслаивајуће на њега когнитивни слојеви. Базови слој концепта представљен нагледно-чувственим обликом одговарајућег предмета или појаве. У семантичкој структури речи (имени концепта) концептуални признаци базовог слоја су садржајем примарних денотативних сем. Тако, у семантичкој структури речи *square* издвајају се семе «four equal sides and four right angles» + «equal length in each of two dimensions», које омогућавају издвојити такве концептуалне признаке у базовом слоју датог концепта, као: присуство четири стране и углова; симетричност; однос према правим угловима и перпендикулару.

Савремена реч *square* развила се из старофранцуског (O.F.) *esquarre*, које, у своју реду, потиче од латинског **exquadrāre* 'to give a square shape', имајући древноиндоевропску коренову морфему *kwetwer-* 'a square'. Дата информација потврђује суштину издвојених јадерних концептуалних признака, таквих као 'присуство четири стране и углова', 'симетричност', 'однос према правим угловима и перпендикулару', и омогућава да се открије још један концептуални знак – 'преобликовање спољашње стране објеката материјалног света (додавање квадратне облика)': «He squared off the log to make a timber for his house»; «to square the circle» [NWD: 2001].

Наслаивајуће на базови слој когнитивни признаци одражавају одређени резултат нашег познања спољашњег света. Ова зона концепта обликује се на основу менталне обраде података чувственог пријема, а такође и на основу објективних, зафиксираних у језику знања. У семантичкој структури речи дати признаци указују на садржај сем секундарно-денотативног и конотативног карактера. Откријемо и друге, небазовне карактеристике концепта *square*, анализирајући дефиниције имена датог концепта, комбинабилност лексеми *square*, стабилне изражења, фразеологизми, у саставу којих постоји име разматрамог концепта, зафиксирани у речницима, а значе, представљајуће колективне знања енглеског језичког заједнице.

Небазови део јдра концепта *square* укључује следеће признаке: удвострученост, система мерења простора, положај војске, бутон хлопковог биљака, ћелија на шахматној табли, припрема за спортистичком такмичењу, противостање, борба, опозиција, обликованост, стандардност, поштеност, одговарање, усклађеност, правоугаоник, чврстоћа, масивност, уређеност, дејства са баклом.

Односно велико количество идиом (*square peg in a round hole* Informal – 'a misfit'; *go back to square one* – 'to return to the start because of failure or lack of progress'; *all square* – 'on equal terms, even in score'; *on the square* – 'straightforward,

honest, just'; out of square – 'not in agreement, incorrect, irregular'; square character – 'a written character'; square head Slang. – '1. a stupid person; 2. Disparaging and offensive. a. a German or Dutch person; b. a Scandinavian, esp. a Sweed') и словосочетаний, приводящихся в словарях, в состав которых входит имя рассматриваемого концепта (perfect square; square matrix; square number; square root; square wave; broken square; carpentry square; infantry square; square division; square rig; SQUARE methodology и др.), а также достаточно широкое деривационное поле лексемы "square" (squarely adv. – '1. in a square shape, form or manner; 2. directly, without evasion, in a straight or straightforward manner'; squarish adj. – 'approximately square'; squaresville n. Slang. – 'a thing, place, etc. regarded as conventional, unfashionable or conservative'; squaretoed adj. – '1. having a broad, square toe, as a shoe; 2. old-fashioned, conservative in habits, manners, ideas' > squaretoedness n.; square-shouldered adj. – 'having the shoulders held back, giving a straight form to the upper part of the back') свидетельствуют об актуальности концепта square для носителей английского языка и позволяют говорить о таких концептуальных признаках, как: равноправие, равенство, глупость, старомодность, консерватизм.

На основании всего вышеизложенного в структуре концепта square можно выявить 6 когнитивных параметров, по которым распределяются вышеперечисленные концептуальные признаки:

1. Когнитивный параметр «геометрия и точные науки»: наличие четырех сторон и углов, симметричность, отношение к прямым углам и перпендикуляру, система измерения пространства.
2. Когнитивный параметр «характеристики бытия человека, предметов и явлений мира»: не занятое пространство, бутон хлопкового растения, противостояние, борьба, оппозиция, равноправие, равенство, образцовость, стандартность.
3. Когнитивный параметр «внешность, характер и другие характеристики человека»: прямота, величавость осанки, честность, старомодность, консерватизм, глупость; представитель германской нации как объект презрения и неприязни.
4. Когнитивный параметр «деятельность человека»: преобразование внешней стороны объектов материального мира, улаживание дел (в том числе и финансовых, расплата), действия со взяткой.
5. Когнитивный параметр «спорт, игры»: подготовка к спортивному состязанию, клетка на шахматной доске.
6. Когнитивный параметр «военная сфера»: расположение войск.

Среди рассмотренных ядерных характеристик можно выделить те, которые можно назвать потенциально оценочными. Данные концептуальные признаки были выявлены в результате анализа фразеологических единиц, идиоматических выражений, для которых характерны яркие стилистические и оценочные коннотаты, поэтому при актуализации в речи они могут приобретать хорошо выраженную оценочность. В качестве потенциально оценочных концептуальных характеристик могут выступать: равноправие, равенство, соответствие, согласованность, твердость, массивность, образцовость, стандартность, прямота, величавость осанки, честность, старомодность, консерватизм, глупость, улаживание дел (в том числе и финансовых, расплата), действия со взяткой.

Данные концептуальные признаки охватывают те когнитивные параметры, которые характеризуют человека, его деятельность, особенности его бытия, а именно «характеристики бытия человека, предметов и явлений мира»,

«внешность, характер и другие характеристики человека», «деятельность человека». Когнитивные параметры, характеризующие науку и специальные области деятельности человека («геометрия и точные науки»; «спорт, игры» и «военная сфера») не обнаруживают концептуальных характеристик, несущих оценку.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2000. -123 с.
2. Болдырев Н.Н. Структура и принципы формирования оценочных категорий // С любовью к языку. Сборник научных трудов. – Москва – Воронеж: ИЯ РАН, Воронежский государственный университет, 2002. – С.103-114.
3. Поляков, Сергей Эрнестович. Идеализированные когнитивные модели Дж. Лакоффа. [<https://psyfactor.org/lib/polyakov8.htm>] (Дата обращения: 01.06.2023 г.).

СПЕЦИЈАЛЕН ДЕЛ

**НАУЧНИ ТРУДОВИ ОД
СЕДМИ МЕЃУНАРОДЕН ФИЛОЗОФСКИ
ДИЈАЛОГ „ИСТОК-ЗАПАД“**

**СИМПОЗИУМ:
НАСЛЕДСТВОТО НА АНТИЧКАТА
ФИЛОЗОФИЈА КАКО МОСТ МЕЃУ ИСТОКОТ И
ЗАПАДОТ**

**СКОПЈЕ – СВЕТИ НИКОЛЕ
5-7 ОКТОМВРИ 2022**

**ВО ОРГАНИЗАЦИЈА НА:
МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ**

**МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ
СВЕТИ НИКОЛЕ - БИТОЛА**

**ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И
МЕТОДИЈ“ - СКОПЈЕ**

ФИЛОЗОФСКО ДРУШТВО НА МАКЕДОНИЈА

Acad. Vitomir Mitevski

Macedonian Academy of Sciences and Arts — MANU

PhD, Professor Emeritus, Faculty of Philosophy, University "Ss. Cyril and Methodius"
Republic of North Macedonia

PHILOSOPHY BETWEEN WEST AND EAST

Abstract: The idea of world philosophy today is quite different in comparison with several centuries ago. In the time of Descartes or Kant, the idea of philosophy was identified with the idea of so called western philosophy. Thanks to some translations of eastern philosophical works in XIX century, the situation was changed in some degree. During the XX century new idea of the world philosophy is developed where the eastern and western thought communicate on high level.

In this context it is especially interesting to say that the philosophical communication between West and East has a depth roots in ancient philosophy due mainly to the communication between Greek and Indian philosophy. The impact of the Eastern philosophy in Ancient Greece is recognizable from the very beginning of the philosophical thinking (especially in Pythagoras and Heraclitus) but in some cases it is also well documented (in Stoicism and Scepticism).

Key words: Comparative philosophy, intercultural philosophy, philosophia perennis, world philosophy, eurocentrism, philosophical tradition.

1. EAST-WEST CONTACTS IN THE ANTIQUITY

The first contacts between the western and the eastern cultures can be traced back to the early antiquity. The relation between Hellas and the East (primarily India) from the very beginning is characterised by mutual sympathy and respect. For example, Gautama Buddha mentioned Ionians (Hellenes), among others, to a person discussing in favour of caste rights in India, and stated that they have only two castes, masters and servants, and a master could become a servant, just like a servant could become a master.

Nevertheless, the oldest historian Herodotus, although indirectly, provides the oldest data about Indian culture in the Hellenic world. Later, the geographer Strabo (XV, 686) states with respect that Hindus, despite being a great people, never set out to invading campaigns outside their country.

Among direct contacts with Indian culture, there is the report by the historian Oneskritus about the meeting with Indian wise men. He followed the Alexander's campaign to the East and tells about the naked wisemen (gymnosophists) Gaianists at the banks of the Indus river who endured intense sun heat and exposed their bodies to various efforts in order to be prepared for exceptional spiritual achievements (Strabo, XV 715-716).

The geographer Strabo writes about a Hellenic missionary at the court of the famous Indian ruler Chandragupta who was the first to make a parallel between the Indian and the Hellenic philosophy. He notes that the Brahman philosophy has many things in common with the Hellenic philosophy. In addition, he points out to the learning about the four elements, and the fifth element, ether, that is mentioned in the Vaisheshika system and corresponds to the Aristotelian cosmological doctrine. Both settings discuss the immortality of the soul, the underworld etc. in similar fashion (Strabo, XV 718).

In the wide area of speculations emerging from the doxographic tradition there is a place for Demosthenes for whom Diogenes Laertius (IX 35) says that he was in contact with Indian wise men (from the Vaisheshika school) and adopted their atomistic doctrine.

Much clear standpoint towards the Indian philosophy has the sceptic Pirron. Some contemporary scholars point out with great precision to the parallel between the Pirron's teaching for abstaining from apodictic judgements (*epohē*) and the similar teaching of Buddha in Dhammapada that logically results from the science and nonviolence (*ahimsa*), which is present both in Buddhism and Gaianism, as well as in Pirron.

In Alexandrian period, when philosophical manuscripts were gathered from everywhere, as well as from the East, the doxographical approach towards their research comes into light. This is the time when a romanticism ambience is created in which, based on the uncertain testimonies about the Pythagoras travel to the East, some Neo-Pythagoreans tried to present his teaching based to the Indian sources and influences. One can see something similar among the representatives of Neoplatonism regarding the teachings of Plato and Plotinus.

Considering the abovementioned elaborations, it is clear that there was not any special comparative philosophical approach and methodology in the antiquity although the doxographical method is dominant over the not-always-reliable historiographical data that, in general, testify that the influence from the East to the West was much greater than the influence from the West to the East. Actually, India has always believed that its culture is dominant over the Western culture.

2. COMPARATIVE RESEARCH IN LATER TIMES

Medieval Western Europe largely live in cultural isolation from the other parts of the world that in time results in persuasion that it is unique or superior. When the philosophy starts to liberate itself from the context of religion and Christianity in the new century, along with the awareness of other civilisations, the interest in Eastern teachings starts to emerge. One of the most prominent philosophers who includes the Eastern philosophy in his insights is Hegel. Nevertheless, his disparaging attitude towards both Indian and Chinese philosophy is well known and it will result in a Eurocentric approach of the philosophy that will dominate the West for a long time.

The comparative philosophy in the new century, to a certain extent, can be defined as a resistance towards Hegelianism. Schopenhauer is one of the most prominent philosophers who developed a creative approach towards Indian philosophical thought in contrast to the Hegelian attitude.

The first serious and profound comparative research about the Western and the Indian philosophy appeared in the 19th century. The most prominent scholar is Fredrich Schlegel, and the most elaborated overview of the Indian philosophy at that time is provided by Paul Deussen who develops his interpretation under the influence of the vedic idealism and placed the analogy of Kant – Shankara in its centre.

A growing interest for eastern philosophical thought in the 20th century in the West brings numerous researchers with special attention to the name of Masson-Oursel who tried to ignore the space-time differences between the East and the West and the historical context in his comparative methodology. Karl Jaspers is another philosopher with an original approach who takes the big spiritual drivers of the East and West as focal points in his interpretation.

In general, the methodology of the comparative research in European philosophy has long been evolving in two directions that are considered as opposite by some scholars. Some scholars are governed by the chronological documentation criterion to determine the historical relations between two different cultures. The others are distanced from historical influence and are aimed towards doxographic analogy.

Two Indian researchers provide special incentives and contributions to the later comparative philosophical research on the East – West relation. At the beginning of the 20th century, Surendranath Dasgupta and Sarvepali Radakrishnan are the first scholars with a systematic overview of the Indian philosophical thought. The intention is to present Indian philosophy in an understandable manner initially to the European educated reader, and then to the Indian one. That inevitably indicates to the comparative period.

Nevertheless, despite the similar starting point, there is a disagreement in the comparative approach between both interpreters. Radakrishnan is oriented towards building a comparative philosophy as an expression of the philosophy of culture. Thus, his overview requires greater knowledge of philosophy, especially of European philosophy. In short, his approach is a comparative one, tending to build contemplative bridges between the East and the West wherever possible.

Dasgupta makes far fewer analogies with the European philosophy, but he is still convinced that Indian philosophy can be equally expressed with the western categorical apparatus.

3. CONTEMPORARY CONTRASTIVE RESEARCH

Several types of contemporary research concepts of philosophy, in the broadest sense, exist at the same time today. Most prominent among them are the so-called world philosophy, comparative philosophy, intercultural philosophy, post comparative research, and philosophia perennis.

a) World philosophy

Formally, the notion of world philosophy is a reflection of the insistence for creating a philosophical construct that includes the heterogeneous traditions of ideas to create a single and general coherent perspective to the world.

Nevertheless, in practice, the so-called world philosophy builds a system based on the predetermined framework of ideas, predominantly from the western philosophy, in which philosophical teachings created outside those frameworks should be implemented or dropped.

Essentially, the concept originates from the eurocentrism. The West has a long tradition of derogation towards everything that does not originate from Europe. The base of that standpoint is the political and economic domination that some of the Western European countries have been built for centuries, and in recent times, that relation of false spiritual superiority goes under the notion of globalisation that considers that it is natural to impose its own standards and values to the others.

Apart from that, when interpreting the Eastern teachings, the philosophers use the western categorical apparatus with the naïve intention to bring the Indian or the Chinese philosophical thought closer to the western readers. It is clear that the process creates many misunderstandings and distortion of ideas.

b) Comparative philosophy

Comparative philosophy enters the dialogue between different philosophical, cultural, and language environments. Most often, it is a dialogue between the Western (primarily European) and the Eastern (Indian, Chinese, Japanese and Middle Eastern) philosophical tradition, not only ancient, but also modern.

Yet, some researchers note that the comparative philosophy deals with inappropriate topic, especially with the East – West relation, because they are utterly different worlds that do not overlap anywhere to be compared. Thus, academic circles are slowly accepting the comparative philosophy as a philosophical discipline. While comparative research has been widely accepted in other areas, for example, there are comparative religion, comparative literature etc., it is considered that there are no real grounds in the philosophy for research of that kind. In regards to the language, there is a use of plural form regarding the religion or literature (there is an overview of world religions, literatures etc.), but regarding the literature, singular form is used. This means that there are different religions and national literature, but the philosophy is one for everybody.

Alternatively, some think that there cannot be a separate comparative philosophy because all philosophers rely on philosophical tradition and are comparatists to a certain extent.

Nevertheless, regardless of all these disagreements and dissonances, some of the current research in this field showed notable results. In many cases, the comparisons revealed a new approach towards some issues elaborated by philosophers coming from different cultures. For example, just as the comparison between Plato and Aristotle reveals a profound insight in the thought of both of them, something similar happens in the comparison of Heraclitus' teaching for the changes with I Ching teaching or with the early Buddhism on the same topic.

In fact, the comparative East – West research provides ground for overcoming terminological difficulties that occur during the translation of philosophical texts from one language into another.

In order to identify the correct place and the distinctiveness of the comparative philosophy compared to the neighbouring disciplines, some distinctions are needed.

For example, comparative philosophy is different from the areal philosophy that explores topics in individual cultural traditions in a single region. Additionally, it is also different from the abovementioned world philosophy, where the researchers create a model based on the predetermined conceptual standards and concepts. Comparative philosophy is also different from the traditional historical approach, where the ideas are compared among the thinkers belonging to a separate, individual tradition.

c) Intercultural philosophy

In the history of philosophy, there have always been a philosophical doctrines that tended to be universal. Thanks to some external factors, above all is economic and military superiority over other peoples in the world, the notion of superiority in culture, and thus in philosophy, strengthened in the Western world. Recently, such eurocentrism or western centrism involved huge prejudices that do not allow starting a real dialogue with the others. The concept of globalisation that has been strengthened in the past decades as an extended form of eurocentrism, covertly or openly represents the thesis about western supremacy tasking itself to impose its observations and believes to the rest of the world.

Nonetheless, contrary to the eurocentrism and globalisation in the second part of the 20th century, the resistance to the Western centrism in philosophy gained momentum, in the East as well as in the West.

Intercultural philosophy is one form of this resistance. It has a large number of representatives and one of them, Raimon Panikkar, extended the concept of philosophy in order to be suitable to the various occurrences of philosophical thought in different parts of the world. Apart from the religion, as a separate form of philosophical thought, in its analysis it includes the dance, music, architecture, rituals, art, literature, proverbs, folk tales, etc. This should open space for equal dialogue between different cultures and philosophical traditions in different peoples and in different ways.

Contrary to the rigorous attitude of the western traditional philosophy, now we see a completely opposite extreme where philosophical thought is diluted, faded, casting from one sphere into another. The goal of numerous representatives of this philosophical current is by overcoming eurocentrism to promote diversity of the cultures throughout the world. In that context, the ultimate goal is for different philosophical ideas to understand each other in their individuality without a tendency to interpret one philosophical idea from the aspect of another philosophical idea. One of the representatives, Fornet-Betancourt, directs his research interest towards Latin American philosophy, while another, Heinz Kimmerle, tries establishing a philosophical dialogue with the African philosophical tradition. By this, apart from the East – West relation, there is the North – South relation.

d) Post-Comparative approach (Post-Comparative philosophy)

In recent times, there is a philosophical movement that defined itself as a contrast to comparative philosophy. Its representatives (Roger Ames, Hans-Georg Moeller) are against the exclusivity of the standpoints of comparative researchers and one of them insist on the differences, while the others insist on sameness. Insistence on fundamental differences eliminates the chance for dialogue, just like the insistence on sameness does not provide a chance for discussion, profound insight into the different approaches to the same problem.

The post-comparative approach represents pluralistic interpretation with respect to different philosophical views while explicitly trying to put aside the strict distinction between the Western and the Eastern philosophical tradition.

e) Philosophia perennis

Earlier in the text, we mentioned that Western philosophical thought has been under the influence of its own prejudices for too long. The first is eurocentrism that has already been elaborated, and the other is the thesis for the development in philosophy on the pattern of natural sciences.

The development theory is old and its first representative is Aristotle, who thinks that the philosophical thought before him was developed toward the synthesis that he makes in his system. Later on, that idea was accepted by Hegel who comes to the unusual conclusion that his philosophy is a synthesis and final point of the philosophical development in the West.

Under the influence of such a historicism and the false concept of development, there is a false belief that Plato's philosophy, for example, is obsolete, or that the Aristotle's metaphysics is something outmoded and dead.

The background of such a standpoint is the belief that the philosophy is a science, so the outmoded ideas are normal both in the science and in the philosophy. Thus, it is self-understandable that the Parthenon is not a primitive construction or the inception of architecture, but a masterpiece, and that the Oedipus Rex tragedy by Sophocles is an unsurpassed work of art, but that cannot be applied for philosophical learnings.

This standpoint is confronted, among others, by the idea of *philosophia perennis* by Karl Jaspers.

In contrast to the distorted idea of the antiquity as the beginning or the starting point of civilisation with the childish weakness (observed from contemporary aspect), Jaspers highlights the so-called axial age in the history of humanity that he limits in the period between years 800–200 BC. That is the time when the grounds of civilisation on which today's modern world is built are laid in the Eurasian territory. That is the time of the great teachers of the Far East (in China and India), the Middle East (Persia, Palestine) and in Hellas in the West. In the face of great wise men Confucius, Lao Tzu, Buddha, Zarathustra, Israeli prophets, and Hellenic philosophers. That is the time when the man understands himself, becomes aware at the same time of his power as well as of his powerlessness and limitations.

The philosophy of that temporal perspective is not perceived as a graveyard of outmoded ideas, as well as a treasure trove of spiritual achievements and glimmers of big drivers in both the West and the East. Philosophy is an expression of a unique experience of the world and life as it is in the art or in the literature. Observed from this aspect, it would be absurd thought if a contemporary thinker thinks that he "surpassed" Socrates, Buddha, or Confucius, because their ideas are simply timeless. With its profound insight, their learning brings something immortally, universally valid, and always valid.

In this context, Jaspers provides an overview of the philosophical thought governed by the criterion of the so-called competent persons. The justification for this approach is the uniqueness of the personal achievement of the great spirits. Nevertheless, this approach has its own weaknesses, among which is the strict uniqueness of individual thought. This weakness can be surpassed by determining the thematic cores that would be a subject of comparative analysis. The intention here is not to establish a hierarchy of ideas, but a many-sided approach to some but, timeless topics that are observed from various aspects. This philosophical thought does not insist on similarities and differences, but on illuminating the problem from many aspects that results in the abundance of ideas.

Philosophia perennis understood in this manner moves in two directions. The first direction is horizontal, spatial, i.e., geographical (not only East–West, but also North–South), and the other one is vertical, chronological, i.e., from the antiquity to the present. Guiding light in this movement in the world of philosophical thought can only be the fundamental problems concerning the human being everywhere and anywhere. For example, mortality, love, meaning of love, etc. Those are problems emerging from the deep privacy of the man regardless of all external factors and influences. Naturally, this approach also implies breakthrough in the border areas of philosophy such is the religion, literature, art, etc. Certainly, the epicentre of this movement of thought can only be that personal self of each researcher of philosophical thought.

BIBLIOGRAPHY

1. Dasgupta, Surendranath, A History of Indian Philosophy. Reprint ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 1988.
2. Loy, David. *Nonduality: A Study in Comparative Philosophy*. New Haven: Yale University Press, 1988.
3. Masson-Oursel, Paul. *Comparative Philosophy*. London: Routledge, 2000.
4. Mou Bo, ed. *Comparative Approaches to Chinese Philosophy*. Aldershot, UK: Ashgate Press, 2003.
5. Radhakrishnan, S. *The Concept of Man: A Study in Comparative Philosophy*. Ed. P. T. Raju. Columbia, MO: South Asia Books, 1999.
6. Raju, P. T. *Introduction to Comparative Philosophy*. Reprint ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 1997.
7. Scharfstein, Ben-Ami. *A Comparative History of World Philosophy: From the Upanishads to Kant*. Albany: State University of New York Press, 1998.
8. Veljačić, Č. "Helenski i rimski izvori znanja o Indiji". *Živa antika* XI/ 1 (1961)73-93.

Prof. Vasil Gluchman, PhDInstitute of Ethics and Bioethics, Faculty of Arts, UNESCO Chair in Bioethics,
University of Presov
Slovakia

TRADITIONS IN SLOVAK PHILOSOPHY AND ETHICS: BETWEEN THE WEST AND THE EAST

Abstract: In the philosophy of the territory of Upper Hungary (now Slovakia), we find, since the time of the Reformation, a connection of Reformation thinking with the Greek and Roman philosophical tradition (in the works of Leonard Stöckel, Martin Rakovský and Johann Weber). In the 18th century, Slovak philosophy and ethics were strongly influenced by German pietism (mainly in the works of Mathias Bel, Michal Institoris Mošovský and Jozef Fornet). From the end of the 18th century, the influence of the German Enlightenment and classical philosophy, represented primarily by J. G. Herder and G. W. F. Hegel, was increasingly asserted, which was connected with the development of the national revival within the framework of Slovak intellectual thinking (Ján Kollár, Ľudovít Štúr and many others).

Starting from the second half of the 19th century, the influence of Russian philosophy began to grow, for example, the ideas of Leo Nikolayevich Tolstoy (Dušan Makovický and Albert Škarvan). During the first half of the 20th century, the influence of Russian religious philosophy permeated Slovak philosophy and ethics, for example, during the period of Nikolai Onufrejevic Lossky in Slovakia but also the influence of Lenin and Stalin's Marxist-Leninist philosophy (Slovak intelligentsia around the left-wing journal DAV).

The second half of the 20th century is clearly marked by the influence of Soviet Marxist-Leninist philosophy, which became the only officially existing philosophical platform of Slovak philosophy. However, in the 1960s, representatives of non-Marxist philosophical currents oriented towards Western European philosophical traditions (Svätopluk Štúr and Marián Vároš) also came to speak for a short time.

After 1989, there was a boom in terms of the plurality of philosophical traditions of the West, which can be found in contemporary Slovak philosophy and ethics. We can find all possible philosophical traditions here, from Spinozism through Kantianism, existentialism, pragmatism, positivism, neo-Thomism, to neo-Marxism.

Key words: ethics, philosophy, Slovakia, philosophical traditions.

INTRODUCTION

Until now, the beginnings of ethical thinking in Slovakia¹ were associated with the period of humanism, Latin literature and education, mainly in the form of important city schools, such as the city school in Bardejov in the 16th century, headed by Valentín Ecchius and later Leonard Stöckel. Another important author of this period, Martin Rakovský, also studied at this school. However, our research has shown that the beginnings of ethical thinking in Slovakia can already be considered in connection with the period of Great Moravia, i.e. in the 9th century.

1. I realize that in the past Slovakia did not exist as a political entity. Nevertheless, when I write about Slovakia, ethical thinking in Slovakia, etc., I mean everything that applies to the territory of today's Slovakia. This applies to all posts in this article.

HISTORY OF ETHICS IN SLOVAKIA SINCE THE 9TH CENTURY

All ethical or ethical and legal writings of Great Moravia (*Judicial Code for the People, Provisions of the Holy Fathers, Nomocanon, Admonition to the Rulers*) deal with the formulation of the values and standards of Christian ethics and morality, while in the first place they make the church community an arbiter judging the behavior and actions of its members, as well as repentance taking place in front of the eyes of the entire church community. The individual is primarily perceived as a part of the church community, and the goal of the code of ethics in its various forms is to strengthen the internal homogeneity and cohesion of society by emphasizing the importance and role of the church community for the life of Great Moravia and its inhabitants (Bartoňková et al 137–146, 147–198, 199–204, 205–365). The social ethical level was dominant in the ethical writings of Great Moravia, because the interests of society, or communities were primary. Even the original assignment, possibly the task, for which Constantine and Methodius came to the territory of Great Moravia consisted, among other things, in teaching Christian values in the language of its inhabitants and in order to bring the law (*Život Konštantína* 224; *Život Metoda* 237). Thus, the goal was to strengthen the internal strength of the country through the spread of Christian ethical and moral values and norms aimed at strengthening the position of the monarch in the country and the transition from a tribal to an early feudal system.

Efforts to introduce the law, i.e. regulations and standards, in fact Christian moral values into the life of the Great Moravian society, followed the stated goal, through their legalization to achieve binding on the one hand, but also enforceability on the other, or the possibility of sanctioning their violation. Since Great Moravian society was in the stage of transition from a tribal arrangement to an early feudal one, it was quite natural to emphasize the importance and role of the church community, and it more or less corresponded with the previous experiences of the Moravians.

Strict ascetic tendencies did not appear anywhere in ethics on the territory of Great Moravia. Rather, on the contrary, it was primarily an effort to give human sexuality a legal and religious framework, i.e. primarily to integrate it into marriage, which was supposed to be a space for the adequate and accepted satisfaction of a person's sexual needs, they did not reject them, but on the other hand they tried to regulate them so that they were in accordance with the basic ethical values and standards of Christian ethics. However, they rejected homosexual and zoophilic practices, which, in their opinion, were in sharp contradiction to human nature, so they were cruelly persecuted and suppressed. They did not consider sexuality in general to be sinful, only some of its forms (Bartoňková et al., 1971, pp. 137–146, 147–198, 199–204, 205–365).

Ethics in Slovakia even later, starting with the period of humanism and the Renaissance, was one of the important areas to which considerable attention was paid. However, despite the fact that the teaching of ethics was an integral part of education in secondary schools, in our territory since the beginning of the modern era (for example, at the Evangelical College in Prešov, but also at the Evangelical Lyceum in Bratislava), this did not manifest itself in the development of ethics itself. In most cases, ethics did not go beyond the level of school teaching or the religious framework. However, there are several clear exceptions, to which the writings of Valentín Ecchius, Leonardo Stöckel and Martin Rakovský in the 16th century can be included, in the 17th century they are, for example, the works of Ján Weber or Ján Milochovský. A significant development of ethical thinking took place in the territory in the 18th century (for example, with Matej Bel, Ján Karlovský, Michal Institoris Mošovský, Jozef Fornet, Augustín Doležal and some

others). Most of the known works consisted mainly of school dissertations presented on various occasions at universities or other schools at home and abroad. Catholic ethical thinking also began to develop more significantly, especially on the grounds of the Trnava University in Trnava, in the work of Martin Sentiváni and Gabriel Heveneši.

The situation with research into the history of ethical thinking in Slovakia is relatively bad. At the beginning of the 21st century, there are still no comprehensive histories of ethical thinking in Slovakia. We know the history of ethical thinking in the world, we write textbooks on the history of ethical thinking starting from ancient India and China to the present day, but except for a few works in which at least partial attention was also paid to the history of ethical thinking in Slovakia, there is a lack of a comprehensive overview and analysis of what was dealt with ethical thinking in the past in Slovakia, or what ethical views were held by authors living in Slovakia, writing in Slovak or claiming Slovak nationality.

And this despite the fact that much meritorious work in this field was carried out in the 20th century by Samuel Štefan Osuský (1888–1975) and Teodor Münz (1931–2022). From the period before the Second World War, research into the history of philosophical and ethical thought in Slovakia is clearly dominated by the works of Samuel Štefan Osuský, such as *Štúrova filozofia* (1926), *Hurbanova filozofia* (1928), *Hodžova filozofia* (1932) or *Prvé slovenské dejiny filozofie* (1939). Osuský published many of his research results concerning the history of ethical thinking in Slovakia in journal articles. However, the results of his research dealing with the development of ethical thinking in Slovakia are very often marked by brevity of information and descriptiveness. They lack a more detailed analysis and evaluation, but nevertheless they are a very valuable source of information about the existence of many writings dealing with ethical and moral issues, which are often unknown to us, perhaps already lost, or we do not know the place of their storage.

Münz made the most significant contribution to the analysis and evaluation of the development of philosophical thinking in Slovakia (including ethical thinking), in his monographs *Náhľady filozofov malohontskej spoločnosti* (1954) and *Filozofia slovenského osvietenstva* (1961), but also in many journal papers and individual chapters in *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku* (1987), in which he presented basic information and evaluations of the most important representatives of ethical thought in Slovakia (until the end of the 19th century). Elena Várossová also contributed to the research of the history of philosophical thought in Slovakia to a very significant extent with her monograph *Slovenské obrodenecké myslenie* (1963) as well as a number of articles and studies dealing mainly with the period of the 19th century.

After 1989, the situation in research into the history of philosophical thought in Slovakia partially improved. One of the results was the collective monograph *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí* (1998), but also many other works created since then. The works of Rudolf Dupkala can be mentioned here *Štúrovci a Hegel* (1996), *Prešovská škola. Filozofia na ev. kolégiu v Prešove* (1999), *Reflexie európskej filozofie na Slovensku* (2001), but also works by Karol Kollár, Tibor Pichler, Dalimír Hajko or Ondrej Mészáros discussing the philosophy of the 19th and 20th centuries in the territory of Slovakia or the Kingdom of Hungary or a set of works by Elena Várossová *Filozofia vo svete – svet filozofie u nás* (2005).

All of these works, however, deal relatively little or not at all with research into the history of ethical thinking in Slovakia. However, several monographs comprehensively examining individual aspects of the development of ethical thinking in Slovakia were

also created in the mentioned period. This is, for example, my book *Angažovanosť, solidarita, zodpovednosť* (1994), which comprehensively analyzes the development of Slovak evangelical social ethics from the end of the 19th century to the beginning of the 1990s. The monograph was also published in a supplemented and modified form in English in the USA under the title *Slovak Lutheran Social Ethics* (1997). My other monographs *Etika a reflexie morálky* (2008), *Etika na Slovensku – minulosť a prítomnosť* (2008) and *Idey humanizmu v dejinách etiky na Slovensku. Náčrt vývoja kresťanského humanizmu do polovice 20. storočia* (2013). In the first book, I deal with some positions in the history of ethical thinking in Slovakia (from the ranks of Protestant ethics) starting from the 18th century until the present day, in the second monograph I examine the development tendencies of ethical thinking in Slovakia primarily in the second half of the 20th century. The third book deals with the analysis of the ideas of Christian humanism in the history of ethical thinking in Slovakia starting from the 16th century until the middle of the 20th century.

It can be argued that there was not much that the Slovak ancestors contributed to ethical thinking in the past. To a large extent, it is true, but on the other hand, it must be remembered that not every nation had such giants of philosophical and ethical thought as, for example, Plato, Aristotle, Seneca, Augustine, Aquinas, Spinoza, Hume, Kant, Hegel, Mill, Kierkegaard, Nietzsche etc. However, the vast majority were, are and will be those who will contribute only a "bit to the mill" of philosophical and ethical knowledge. The history of philosophical and ethical thinking of individual nations or countries was not only created by the most important figures, although they influenced them the most. Very often, it was they who grew up on the basis of a broad philosophical and ethical tradition existing in their time, country or nation, and on the other hand, it was they who stimulated the further development of this thinking tradition in a narrower or wider time and space horizon. It fully applied to Slovakia and philosophical-ethical thinking in the country in the past, and it seems that to a large extent also in the present. If we did not have figures comparable to the giants of world philosophy and ethics, this does not mean that there was no philosophical-ethical thinking in the past.

The truth is that in the ancient past, in most cases, we do not find real philosophers (with the exception of the Prešov college, Trnava and Košice universities), but only philosophizing literati, priests, pastors, lawyers, officials, politicians, etc. It was related to the political, cultural, religious and social conditions in the territory of Slovakia at the time. There was a lack of a suitable climate conducive to the development of philosophical and ethical thinking in the country at that time. After the relatively free development of thought in Slovakia in the 16th century and the beginning of the 17th century, the second half of the 17th century and most of the 18th century were significantly marked by contemporary events that had a very negative impact on the level of ethical thinking of the given period in our country. First of all, it was a strong persecution of Evangelicals and re-Catholicization in the territory of the Habsburg Monarchy (Masník), which lasted almost until the end of the 18th century. An important role was also played by the Turkish danger, which permanently threatened the country and its inhabitants for almost two centuries (Pilárik).

CONCLUSION

Indisputably, the most important representatives of ethical thinking in Slovakia of the given period did not reach the level of elaboration of individual ideas, as we find them among other European and world scholars of the given time. Nevertheless, it is the Slovak cultural, intellectual and spiritual heritage that is worth getting to know, because it tells about us, or our ancestors, how they were able to reflect the times, but also stimuli from the outside. Knowing our past can help us understand the present, but it can certainly help us better prepare for the future. Even the ethical thinking of the past is proof that our ancestors did not give up before adverse conditions at home or in the world, and they were also not afraid of the intellectual challenges that came from the world. They may not have always succeeded in responding adequately to these challenges, but they were looking for solutions that would help them survive and find meaning in what they were doing and answer the question of how to live a good life.

REFERENCES

1. Bartoňková, D., Haderka, K., Havlík, L., Ludvíkovský, J., Vašica, J. & Večerka, R. (eds.): *Magnae Moraviae Fontes Historici IV. Leges – Textus Iuridici Supplementa. Prameny k dějinám Velké Moravy*. Brno: UJEP, 1971.
2. Bodnár, Ján (ed.), *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku I*. Bratislava: Veda, 1987.
3. Dupkala, Rudolf, Štúrovci a Hegel. Prešov: ManaCon, 1996.
4. Dupkala, Rudolf, Prešovská škola. Filozofia na ev. kolégiu v Prešove. Prešov: ManaCon, 1999.
5. Dupkala, Rudolf, Reflexie európskej filozofie na Slovensku. Michalovce: Media Group, 2001.
6. Erazm z Rotterdamu: *Adagia*. Wroclaw: Zaklad narodowy im. Ossolińskich, 1973.
7. Gluchman, Vasil, *Angažovanosť, solidarita, zodpovednosť*. Prešov: Universum, 1994.
8. Gluchman, Vasil, *Slovak Lutheran Social Ethics*. Lewiston, NY: Edwin Mellen Press, 1997.
9. Gluchman, Vasil, *Etika a reflexie morálky*. Prešov: FF PU, 2008.
10. Gluchman, Vasil, *Etika na Slovensku – minulosť a prítomnosť*. Bratislava: H & H, 2008.
11. Gluchman, Vasil, *Idey humanizmu v dejinách etiky na Slovensku (Náčrt vývoja kresťanského humanizmu do polovice 20. storočia)*. Prešov: FF PU, 2013.
12. Hajko, Dalimír, *Filozofické návraty a vízie. Z dejín filozofického myslenia na Slovensku v 19. storočí*. Bratislava: IRIS, 2001.
13. Kollár, Kollár, Kopčok, Andrej and Pichler, Tibor (eds.), *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava: Infopress, 1998.
14. Masník, Tomáš, *Väznenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa a jeho druhá Tobiáša Masníka*. Bratislava: Tatran, 1981.
15. Münz, Theodor, *Náhľady filozofov malohontskej spoločnosti*. Bratislava: SAV, 1954.
16. Münz, Theodor, *Filozofia slovenského osvietenstva*. Bratislava: SAV, 1961.
17. Osuský, Samuel Š., *Štúrova filozofia*. Myjava: Daniel Pažický, 1926.
18. Osuský, Samuel Š., *Hurbanova filozofia*. Myjava: Daniel Pažický, 1928.

19. Osuský, Samuel Š., Hodžova filozofia. Myjava: Daniel Pažický, 1932.
20. Osuský, Samuel Š., Prvé slovenské dejiny filozofie. Liptovský Svätý Mikuláš: Tranoscius, 1939.
21. Pilárik, Štefan, Sors Pilarikiana. Bratislava: Tatran, 1989.
22. Várossová, Elena, Slovenské obrodenecké myslenie. Bratislava: SAV, 1963.
23. Várossová, Elena, Filozofia vo svete – svet filozofie u nás. Bratislava: Veda, 2005.
24. Život Konštantína – Panónsko-moravská legenda. In: P. Ratkoš (ed.), Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava: SAV, 1968, s. 204–232.
25. Život metoda – Panónsko-moravská legenda. In: P. Ratkoš (ed.), Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava: SAV, 1968, s. 233–245.

Asst. prof. Aleksandar Stamatov, PhD
Ming Chuan University
Taiwan

DAOIST PHILOSOPHY IN CONTEMPORARY CONTEXT IN THE EAST AND WEST

Abstract: In this paper, I will try to give an analysis of the contemporary research on Daoist philosophy, which is relevant for both East and West. The two prominent representatives of the Daoist school in ancient China were Laozi and Zhuangzi with their single books known by their names. While the *Zhuangzi* consists of many conversations and stories, the *Laozi*, also known as the *Daodejing* (*The Book of the Way and the Virtue*) consists of short, rather esoteric, chapters. First, I will give a brief introduction to Daoist philosophy as well as its influence on subsequent philosophies. Next, I will focus on the *Daodejing* and discuss the difficulty the reader may face when trying to understand its philosophy, raising the question, "What is Daoist philosophy?" In the end, I will describe what I think are two challenges today for researchers of Daoist philosophy. The first is to understand the true meaning and ideas expressed in these Daoist texts, and the second is to try to interpret Daoist philosophy from a contemporary point of view.

Key words: Daoist philosophy, East, West

WHAT IS DAOIST PHILOSOPHY?

Daoist philosophy originated in ancient China. It is considered that its founder was Laozi¹ who probably lived in the sixth century B.C. The book that is ascribed to him is known as the *Book of the Way and the Virtue* (*Daodejing*—Dao-Way, De-Virtue, *jing*-classic or book) or simply as the *Laozi*. The book consists of eighty-one very short chapters written in a poetic form that are oftentimes considerably symbolic, esoteric or even seemingly contradictory. Scholars believe that the book came into existence no later than the fourth century B.C.² The second major proponent of the time was Zhuangzi who lived in the fourth century. The book known simply by his name, the *Zhuangzi*, consists of many conversations and stories, arranged in thirty-three chapters, in which the main characters are Zhuangzi himself, Laozi, other philosophers from his time, or even animals and things in nature. Contemporary scholars in general agree that the first seven chapters were written by Zhuangzi himself, while the others by anonymous followers.³

The main concept of Daoist philosophy is Dao which is usually translated as the Way. Laozi uses various comparisons and metaphors when talking about Dao. A sort of summary of what Dao is, is expressed in the following passage:

1. For the transcription of Chinese words and names, this text uses the Hanyu Pinyin romanization system.

2. For Laozi the person as well as the date and authorship of the *Laozi* or *Daodejing*, see Chan, "Laozi".

3. For Zhuangzi's life and evolving text theories of the *Zhuangzi*, see Hansen.

*There was something undifferentiated and yet complete,
Which existed before heaven and earth.
Soundless and formless, it depends on nothing and does not change.
It operates everywhere and is free from danger.
It may be considered the mother of the universe.
I do not know its name; I call it Dao.
If forced to give it a name, I shall call it Great. (Laozi 25)⁴*

There are many other statements about Dao scattered around the *Daodejing* that mostly affirm what is said in the above quotation. For example, Dao is empty and bottomless, the ancestor of all things, exists forever, without knowing whose son it is, it exists before the Lord (*Laozi* 4); Dao is the origin of heaven and earth and the mother of all things (*Laozi* 1); it is the storehouse of all things (*Laozi* 62); it produced all things (*Laozi* 42); all things depend on Dao for life, and it does not turn away from them (*Laozi* 34), etc. Dao is sometimes compared to Nonbeing, when Laozi says, "All things in the world come from being. And being comes from non-being" (*Laozi* 40). The famous historian of Chinese philosophy, Feng Youlan (also transcribed as Fung Yu-Lan, 1895-1990), comments on this last statement, thus also summarizing the ontological meaning of Dao. He says:

This saying of Laozi does not mean that there was a time when there was only Non-being, and that then there came a time when Being came into being from Non-being. It simply means that if we analyze the existence of things, we see there must first be Being before there can be any things. Dao is unnamable, is Non-being, and is that by which all things come to be. Therefore, before the being of Being, there must be Non-being, from which Being comes into being. What is here said belongs to ontology, not to cosmology. It has nothing to do with time and actuality. For in time and actuality, there is no Being; there are only beings (Fung 96).

Dao's function follows a kind of pattern or a law of action called *ziran*, which can be translated as naturalness or self-so:

*Man models himself after Earth.
Earth models itself after Heaven.
Heaven models itself after Dao.
And Dao models itself after Nature [ziran]. (Laozi 25)*

This means that Dao acts according to its own naturalness, from itself, and its actions are not imposed by some external agent. When *ziran* is applied to society and human beings, it becomes known as *wuwei* (no action). *Wuwei* is not literally doing nothing; it is the activity that comes from Dao and is contrary to any unnatural actions. This is an activity in accordance with the natural (*ziran*) function of Dao. It is the one and true principle of governing through Dao. Thus, Laozi says:

*By acting without action [wuwei], all things will be in order. (Laozi 3)
The sage manages affairs without action [wuwei]. (Laozi 2)*

The one who understands Dao's natural operation is called a sage, and only he is able to apply *wuwei* in managing affairs and would be the best possible ruler.

4. All quotations from the *Daodejing* are from Chan The Way of Lao Tzu.

For Zhuangzi, Dao is a kind of great unity that can be found everywhere and in everything. All things come from Dao and go back to Dao. If we look from the perspective of Dao, there are no differences; everything is one. We are used to using language to express our feelings and opinions. Thus, for something we say that it is right and for something else we say that it is wrong. But in reality, we cannot know what or who is right or wrong. This is because Dao unites everything and there is no difference between right and wrong from the perspective of Dao. In the words of Zhuangzi:

The "this" is also the "that." The "that" is also the "this." The "this" has one standard of right and wrong, and the "that" also has a standard of right and wrong. Is there really a distinction between "that" and "this"? Or is there really no distinction between "that" and "this"? When "this" and "that" have no opposites, there is the very axis of Dao. Only when the axis occupies the center of a circle can things in their infinite complexities be responded to. The right is an infinity. The wrong is also an infinity. Therefore I say that there is nothing better than to use the light [the perspective of Dao]. (Zhuangzi 2; Chan, A Source Book 183)

Similarly, when people in this world exchange ideas with others, they usually consider themselves to be right while others are wrong. In a debate between two people, if someone agrees with one of them, does that mean that he or she is right and the other is wrong? Or if someone agrees or disagrees with both of them, how can we tell who is right and who is wrong? As Zhuangzi further explains:

Right is not right; so is not so. If right were really right, it would differ so clearly from not right that there would be no need for argument. If so were really so, it would differ so clearly from not so that there would be no need for argument. Forget the years; forget distinctions. Leap into the boundless and make it your home! (Zhuangzi 2; Watson 65)

The person who sees things in the light of Dao, stands, so to speak, at the center of the circle or resides in the boundless. This is a sage or a perfected man, who transcends the finite and sees things from a higher perspective.

As mentioned earlier, according to Laozi, to follow Dao in governing means to apply the principle of *wuwei* (no action), and Zhuangzi accepts this idea. However, he goes further and for him governing through Dao is almost equal to literally no governing at all. He says:

I have heard of letting the world be, of leaving it alone; I have never heard of governing the world. You let it be for fear of corrupting the inborn nature of the world; you leave it alone for fear of distracting the Virtue of the world. If the nature of the world is not corrupted, if the Virtue of the world is not distracted, why should there be any governing of the world? (Zhuangzi 2; Watson 162)

The notion of governing through non-governing is a peculiar Daoist invention. It is deeply grounded in the concept of Dao and the assumption that people at the beginning lived naturally, which means in accordance with the natural (*ziran*) function of Dao. If the state were governed with *wuwei*, which means as little as possible, people would embrace their natural characters and the state would be in harmony. Then, there is no real need for governing, as Zhuangzi stresses, while Laozi boldly says:

*The more taboos and prohibitions there are in the world,
The poorer the people will be.
The more sharp weapons the people have,
The more troubled the state will be.
The more cunning and skill man possesses,
The more vicious things will appear.
The more laws and orders are made prominent,
The more thieves and robbers there will be. (Laozi 57)*

The idea is that too much interference will bring disorder in the state, while governing through *wuwei*, or from the perspective of Dao, will result in harmony.

THE INFLUENCE OF DAOIST PHILOSOPHY

Daoist philosophy has had a tremendous influence on the subsequent development of philosophy in China. We can divide this influence in three aspects: (1) commentaries; (2) emergence of new philosophies; and (3) blending with other philosophies. Let us look at each of these more closely.

First, many scholars, beginning in antiquity, have written commentaries on these two Daoist texts. The first and earliest extant commentaries on the *Daodejing* were written by the legalist thinker Hanfeizi (280-233 B.C.). According to one estimate, there are about 700 classical commentaries and annotations in China, of which 350 are still in existence (Chan, *The Way* 77). The earliest commentaries on the *Zhuangzi* come from unknown authors and are actually included in the extant version of the book today. But maybe the most important of the thinkers of the time to comment on Zhuangzi was the Confucian philosopher Xunzi (c. 298-238 B.C.).

Second, some of the commentaries have led to the emergence of new philosophies. They are all grounded in the original Daoist ideas, however, they are somewhat different from them. The most outstanding philosophy of these developed in the third century A.D. It stems mostly from commentaries written by Wang Bi (226-249) on Laozi and Guo Xiang (c. 252-312) on Zhuangzi, and is known by the name Neo-Daoism. The teaching of this school is based on the idea that Dao is really non-Being, so the statement that Dao is everywhere is equal to saying that everywhere is nothing. Because of these teachings, which emphasize the identity of nothingness with Dao and everything, they were originally known as the school of dark or profound learning (*xuanxue*).

And third, ancient Daoist philosophy has mixed with other philosophies, more specifically Buddhism and Confucianism respectively. Buddhist philosophy that came from India found an ally in Daoism. Much of the Buddhist terminology had been translated with Daoist terms. The most distinguished product of Buddhist and Daoist blending is known as Zen Buddhism, with the Sixth Patriarch Hui Neng (638-713) being mostly credited for shaping its teaching. This school claims that the real teaching is transmitted not through scriptures but through words directly from the Masters. Their main idea is that enlightenment can be achieved suddenly, not gradually, as other Buddhist schools think. Later, Confucian thinkers from the eleventh to sixteenth centuries, known as Neo-Confucians, integrated into their philosophies many Daoist ideas and theories, as well as Daoist vocabulary. Neo-Confucian philosophy gradually developed as a revival of ancient Confucianism, trying to find deeper metaphysical grounds for its ethical teachings. Its most prominent theory is that there is a kind of

vital energy (*qi*) which is the material of everything that exists, and a pattern (*li*) which is the principle responsible for the existence of everything. Eventually, two rival Neo-Confucian schools emerged. The School of Principle, led by Zhu Xi (1130-1200), claims that there is a world above shapes, which consists of *li*, and a world within shapes, which is *qi*. For every class of things in this world, there is one *li* in the world above shapes. The School of Mind, with Wang Yangming (1472-1529) as its main proponent, denies such a division between two worlds and claims that *li* does not exist independently of the mind.

Of course, the influence of Daoist philosophy spreads not only in China but also in other countries in Southeast and East Asia, and eventually in the West. A very distinctive case of attempting to develop philosophical ideas inspired by Daoism is the great German philosopher Martin Heidegger (1889-1976). Besides that, research on Daoist philosophy is highly developed in many Western countries and the literature in English and other Western languages is abundant.

DAOIST PHILOSOPHY IN CONTEMPORARY CONTEXT

In the following, I will try to illustrate the meaning and value of contemporary research on Daoism, especially on Laozi.⁵ The first impression about the *Daodejing* might be that it is very obscure, that there are many contradictions between the chapters and even within chapters, and finally, that the whole book consists of symbols and metaphors. It is very different from the works of Western philosophers of the same time, such as Plato or Aristotle. There is no detailed elaboration or debating of theories and viewpoints in it. Furthermore, there is no connection from one chapter to another, and similar topics may be found scattered around the book. In short, it is not a systematic work. However, most commentators and researchers agree that there is a coherent philosophy in it.

Contemporary readers of the *Daodejing* may face the difficulty of its understanding, and from a philosophical point of view they may ask the question "What is Laozi's or Daoist philosophy?" In other words, the content and meaning of the philosophy in the text do not unfold clearly, and moreover, there are apparent contradictions. This may be the reason why there are various commentaries and interpretations on the *Daodejing*, or even, so to speak, misunderstandings, especially in the West. For example, it has been a common view in the past that Daoist philosophy is mainly a mystical philosophy, neglecting its ethical and political aspects. *Daodejing's* researchers during the centuries encountered the difficulty of its understanding, so they created their own commentaries that might be useful to the contemporary reader in trying to understand Laozi's philosophy. However, each commentator may express a different view and emphasize different points and is under the influence of their time and society as well as their personal intent. Thus, each commentary is different and, as it were, may represent the author's particular philosophical viewpoint.

Hence, in my opinion, the contemporary researcher may face at least two challenges or tasks. First, there is the need to understand the true meaning and significance of the content of the *Daodejing*. The word "true" should be taken loosely, because finding out the really true meaning of such a difficult-to-understand text is a really huge burden. There may be various aspects in the content of the book, but what interests us here is its philosophical thought. Thus, finding out the true meaning means to understand which philosophical problems the author deals with, and put them in

5. Some of the ideas in the following passages were previously discussed in an article published in Macedonian (Stamatov, "Laozi's Philosophy").

our known classifications such as metaphysical, epistemological, ethical, aesthetical, political or other issues. This task is not easy as well, because we may often see that it is possible that one excerpt, or even one line of the chapters, contains two or more different meanings. Hence, we also need to understand how these different aspects relate to each other and this task is very important since the book is not written in a systematic way. As one contemporary Daoist expert says: "Having in mind that Laozi's original philosophy is not systematic, the different meta-thinking that we conduct toward Laozi's philosophy needs to retain the meaning of reasoning and, following the text of the *Laozi*, to understand the true connotation of Laozi's philosophy" (Ye 6). So, the contemporary researcher does not only need to understand the particular aspects of Laozi's philosophy, but also needs to try to understand it in its totality.

Although the *Zhuangzi* is different in style and expression from the *Daodejing*, the contemporary researcher still faces a similar challenge, which is, to attempt to find out which philosophical problems the author tackles and what answers he offers. Concerning this matter, another Daoist researcher says: "The task laid out for readers of the *Zhuangzi* is to comprehend the whole picture of Zhuangzi's philosophical outlook, and to reorganize his different strands into a coherent theory" (Liu 152).

The second challenge or task is to interpret Daoist philosophy from a contemporary perspective. When we study Daoist philosophy we cannot neglect the development of philosophy during history, that is, the influence of Daoism on subsequent philosophy and culture. Moreover, not only Chinese philosophy, but also the development of Western philosophy may contribute to contemporary interpretation. In other words, when we study Daoist philosophy today, aside from placing it in the context of Chinese philosophy, we can also have in mind Western or even Indian philosophy. As we can see today, not only contemporary Chinese philosophy may be influenced by Western philosophy, but, as noted earlier, contemporary Western philosophy may also be influenced by Chinese philosophy. In this time of mutual cultural exchange, contemporary society and culture have their own impact on every researcher and philosopher, so that in the contemporary interpretation of Daoist philosophy, this influence cannot be avoided.

As mentioned above, Laozi's *Daodejing* is considerably obscure and somewhat difficult to understand. But the author himself says: "My doctrines are very easy to understand and very easy to practice" (*Laozi* 70). These "very easy" doctrines have been burdens to a lot of researchers, commentators and interpreters in both the East and West. Thus, today we still face the problem of clarifying the meaning of concepts such as Dao and *wuwei*, or trying to find out the meaning and value of Daoist philosophy of life and its art of governing. The contemporary interpretation of Daoist philosophy tries to give answers to these questions.

SUMMARY

Contemporary scholars subject Daoist philosophy to various definitions or put it into numerous classifications. Some attempt to find out how much it fits into certain ideological frameworks, such as socialism or anarchism, for example. Others recognize that some of its theories resemble those of idealism, naturalism, realism, pragmatism and so on, and, especially in the case of Zhuangzi, skepticism and relativism. But, besides that, today there is also comparative research between the major philosophical traditions of the West and the East. Along these lines, Daoist philosophy is compared with Hinduism, Buddhism, the Presocratics, Plato, Aristotle, the Stoics, the Neoplatonists,

Christian philosophy, Spinoza, Kant, Heidegger etc. And there is also research on how Daoism can contribute to some contemporary disciplines and theories, such as fields in applied ethics, mostly business and environmental ethics, feminist studies, and theories of leadership and management.⁶

LIST OF REFERENCES

1. Agcaoili, James Aldrin W. "Dao: China's Style of Socialism." Chinese Studies Program Lecture Series 6 (2019): 1-14. Web. 27 Mar. 2023.
2. Chan, Alan. "Laozi". In Stanford Encyclopedia of Philosophy. Ed. Edward N. Zalta. 2001, substantive revision 2013. Web. 27 Mar. 2023.
3. Chan, Wing-Tsit. A Source Book in Chinese Philosophy. Princeton: Princeton University Press, 1973. Print.
4. Chan, Wing-Tsit. The Way of Lao Tzu. New Jersey: Prentice Hall, 1963. Print.
5. Coutinho, Steve. "Conceptual Analyses of the Zhuangzi." Dao Companion to Daoist Philosophy. Ed. Xiaogan Liu. Dordrecht: Springer, 2015. 159-191. Print.
6. Dimovski, Vlado., et al. "Entrepreneurial Leadership in the Daoist Framework." Journal of Enterprising Culture 21.4 (2013): 383-419. Print.
7. Fung, Yu-Lan. A Short History of Chinese Philosophy. New York: The Free Press, 1997. Print.
8. Hansen, Chad. "Zhuangzi." In Stanford Encyclopedia of Philosophy. Ed. Edward N. Zalta. 2014. Web. 27 Mar. 2023.
9. Hennig, Alicia. "Daoism in Management." Philosophy of Management 16.2 (2017): 161-182. Print.
10. Ip, Po-Keung. "Daoism and Business Ethics." Handbook of the Philosophical Foundations of Business Ethics. Ed. Christoph Luetge. Dordrecht: Springer, 2013. 935-954. Print.
11. Ip, Po-Keung. "Taoism and the Foundations of Environmental Ethics." Environmental Ethics 5.4 (1983): 335-343. Print.
12. Lai, Karyn. "The Daodejing: Resources for Contemporary Feminist Thinking." Journal of Chinese Philosophy 27.2 (2000): 131-153. Print.
13. Liu, JeeLoo. An Introduction to Chinese Philosophy: From Ancient Philosophy to Chinese Buddhism. Malden: Blackwell Publishing. 2011. Print.
14. Nelson, Eric. Daoism and Environmental Philosophy: Nourishing Life. New York: Routledge, 2020. Print.
15. Pang-White, Ann. "Daoist ci, Feminist Ethics of Care, and the Dilemma of Nature." Journal of Chinese Philosophy 43.3-4 (2016): 275-294. Print.
16. Raphals, Lisa. "Daoism and Greek Philosophy" Dao Companion to Daoist Philosophy. Ed. Xiaogan Liu. Dordrecht: Springer, 2015. 527-538. Print.
17. Romar, Edward J. "Daoism as the Philosophic Foundation of Chinese Economic Reform: a Conjecture." Emerging Science Journal 2.4 (2018): 202-212. Web. 27 Mar. 2023.

6. There is plenty of literature dealing with the above stated issues. To mention just some of the crucial works. On the importance of Daoism in the creation of socialism with Chinese characteristics, see Agcaoili, and Romar respectively. On the discussion of whether Laozi's political philosophy is a kind of anarchism or not, see Stamatov, "The Laozi and Anarchism". On the various skeptic, relativist, pragmatist, conventionalist and other interpretations of Zhuangzi's philosophy, see Coutinho. On Daoism and Greek Philosophy, see Raphals. On the possible relation of Daoism with business ethics, see Ip, "Daoism and Business Ethics". On how Daoism can provide a metaphysical foundation for environmental ethics, see Ip, "Taoism and the Foundations". Also, for an extensive study on Daoism and environmental philosophy, see Nelson. On the possible connection between Daoism and feminism, see Lai, and Pang-White respectively. On the role of Daoism in leadership and management, see Dimovski et al., and Hennig.

18. Stamatov, Aleksandar. "Filozofijata na Laoce denes." ("Laozi's Philosophy Today"). *Filozofska tribina* 15 (spring 2014): 113-133. Print.
19. Stamatov, Aleksandar. "The Laozi and Anarchism." *Asian Philosophy* 24.3 (2014): 260-278. Print.
20. Watson, Burton. *The Complete Works of Zhuangzi*. New York: Columbia University Press, 2013. Print.
21. Ye, Haiyan. *Lao Zhuang zhexue xinlun* (New Views on Laozi's and Zhuangzi's Philosophies). Taipei: Wenlu, 1997. Print.

GLOSSARY

Until the end of the twentieth century, the Wade-Giles system was widely used in the literature to transcribe Chinese words after it was substituted with the Hanyu Pinyin romanization. Names of contemporary authors are not included in the glossary.

Hanyu Pinyin	Wade-Giles	Chinese characters (traditional)
Dao	Tao	道
Daodejing	Tao-te Ching	道德經
Guo Xiang	Kuo Hsiang	郭象
Hanfeizi	Han Fei Tzu	韓非子
Hui Neng	Hui-neng	慧能
Laozi	Lao Tzu	老子
li	li	理
qi	ch'i	氣
Wang Bi	Wang Pi	王弼
Wang Yangming	Wang Yang-ming	王陽明
wuwei	wu-wei	無為
xuanxue	hsüan hsüeh	玄學
Xunzi	Hsün Tzu	荀子
Zhu Xi	Chu Hsi	朱熹
Zhuangzi	Chuang Tzu	莊子
ziran	tzu-jan	自然